

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра економічної безпеки та фінансових розслідувань

ПРУДИВУС Людмила Степанівна

Технології управління податковим боргом: прагматика застосування та загрози фінансовій безпеці / Tax debt management technologies: pragmatics of applying and threats to financial security

спеціальність: 073 - Менеджмент
магістерська програма – Управління фінансово-економічною безпекою

Магістерська робота

Виконала студентка групи
МФЕБм-21
Л.С. Прудивус

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент Н.Б. Москалюк

Магістерську роботу допущено
до захисту:

« ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **Н.Б. Москалюк**

ТЕРНОПІЛЬ - 2018

ЗМІСТ	
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДАТКОВОГО БОРГУ В ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ.....	8
1.1 Суть та причини виникнення податкового боргу в системі забезпечення фінансової безпеки держави	8
1.2 Структурні складові податкової заборгованості платників податків перед бюджетом.....	25
1.3 Порядок виконання платниками податків податкових зобов'язань та механізм виникнення податкового боргу	36
Висновки до розділу 1.....	54
РОЗДІЛ 2. Оцінювання впливу податкового боргу на стан фінансової безпеки України	55
2.1. Аналіз загроз та ризиків фінансовій безпеці України.....	55
2.2 Індикатори податкового боргу як загрози фінансовій безпеці держави.....	67
2.3 Моделювання впливу податково-боргової компоненти на фінансову безпеку на макрорівні	76
Висновки до розділу 2.....	86
РОЗДІЛ 3. Удосконалення управління податковим боргом в системі зміцнення фінансової безпеки держави.....	88
3.1 Механізм управління податковим боргом у системі забезпечення фінансової безпеки України.....	88
3.2 Напрями мінімізації податкових загроз економічній безпеці	93
3.3. Удосконалення діяльності податкових органів щодо ефективності погашення податкового боргу	105
Висновки до розділу 3.....	117
ВИСНОВОК.....	119
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	124

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ:

ДФС – Державна фіскальна служба

ШНМ з РБФ – штучні нейронні мережі з радіально-базисними функціями

ФБД – фінансова безпека держави

ПФТС – Перша фінансова торгівельна система

ЕкБД – економічна безпека держави

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні деструктивні геополітичні та економічні зміни гостро ставлять питання забезпечення фінансової безпеки України. Втрата бюджетних надходжень на даному етапі є не лише небажаним, але і недопустимим явищем, що послаблює здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам. Оскільки саме податкові надходження є основним джерелом поповнення казни, то обсяги їх поступлень створюють передумови як для зміцнення, так і для послаблення фінансової безпеки держави. Негативний вплив накопичення податкового боргу полягає у зниженні фінансування соціально важливих програм, поглибленні трансформаційної кризи і пов'язаної з нею атмосфери соціальної невизначеності та загального зубожіння населення. Поряд із цим, податковий борг, виступаючи загрозою фінансовій безпеці, повинен трансформуватися із безнадійних втрат бюджету на ресурси, які можуть бути мобілізовані в наступних періодах, однак ефект буде залежати від проблем та перспектив управлінських технологій у даній сфері. Таким чином, постає необхідність встановлення не лише кількісних характеристик, а і з'ясування закономірностей, причинно-наслідкових зв'язків, які зумовлюють існування та діалектику явища податкового боргу, розробки системи оцінки та шляхів підвищення ефективності управління податковим боргом у контексті зміцнення фінансової безпеки України.

Сучасна теорія фінансової безпеки формується паралельно з тими змінами, що проходять у фінансовій системі в цілому, тому проблеми оцінки та забезпечення фінансової безпеки на даний час залишаються відкритими та вимагають подальшого дослідження. Поряд із тим, що фінансова безпека держави висвітлена в науковій літературі досить масштабно, зокрема такими вченими як Барановський О., Бінько І., Васильців Т., Варналій З., Власюк О., Геєць В., Горбулін В., Єрмошенко М., Карпінський Б., Ліпкан В., Ляшенко О., Мартинюк В., Мокій А., Молдован О., Мунтіян В., Сухоруков А.,

Шемаєва Л., Шлемко В., Юрків Н., дискусійними та недостатньо вивченими залишаються питання її податкової складової. Так, її дослідженню присвячені праці Бережної Ю., Виклюк М., Вишневської Н., Гресик В., Грушка В., Коробова В., Іванова Ю., Іщенко В., Цвілій-Букланової А., які вивчали сутність та умови забезпечення податкової безпеки в цілому, однак залишаються мало вивченими питання виміру і оцінки рівня податкової безпеки держави. Вітчизняний науковий доробок із вивчення податкового боргу репрезентують такі вчені, як Дуравкін П., Єфименко Т., Ісаншина Г., Крисоватий А., Марченко В., Онишко О., Соколовська А., Таранов І., Тимченко О., Яковлева А. та ін. Серед зарубіжних фахівців, що займалися вивченням податкового боргу можна виділити праці Бірна П., Кеннінгема Д., Грініна Л., Князева В., Олсона М., Пічіна М., Пушкарьову В., Танзі В., Черніка Д. Проте питання соціально-економічних наслідків податкового боргу є мало дослідженим у вітчизняній фаховій літературі. Окремі його аспекти, вивчалися Вишневським В., Веткіним А., Мельником В., однак стосуються, переважно, його впливу на виконання бюджету за доходами. Отож, на часі стоять питання обґрунтування податкового боргу як загрози фінансовій безпеці держави та розробки системи оцінки та протидії його негативним наслідкам.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є розроблення теоретико-методологічних засад визначення впливу податкового боргу на рівень фінансової безпеки держави та обґрунтування державної стратегії нейтралізації податково-боргових загроз фінансової безпеки держави.

Для реалізації поставленої мети поставлено такі завдання:

- ✓ визначити суть та причини виникнення податкового боргу в системі забезпечення фінансової безпеки держави;
- ✓ охарактеризувати порядок виконання платниками податків та податкових зобов'язань, а також проаналізувати механізм

виникнення податкового боргу;

- ✓ обґрунтувати податково-боргові загрози фінансовій безпеці держави;
- ✓ розробити систему індикаторів оцінки податкового боргу як загрози фінансовій безпеці;
- ✓ здійснити моделювання податково-боргової компоненти фінансової безпеки на основі штучних нейронних мереж із радіально-базисними функціями;
- ✓ обґрунтувати напрями мінімізації податкових загроз економічній безпеці;
- ✓ представити власне бачення можливостей удосконалення діяльності податкових органів щодо ефективності погашення податкового боргу.

Об'єктом дослідження є явище податкового боргу у системі забезпечення фінансової безпеки держави.

Предметом дослідження виступають методичні підходи оцінювання впливу податкового боргу на стан фінансової безпеки України.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані загальнонаукові, традиційні та специфічні економіко-математичні методи, зокрема: методи наукового абстрагування, спостереження, аналізу і синтезу, узагальнення (при обґрунтуванні категоріального апарату); історичний і логічний методи (для дослідження наукових поглядів щодо понять «фінансова безпека» та «податковий борг»); індукції й дедукції (для встановлення місця податкового боргу у системі фінансової безпеки); методи вимірювання, порівняння, аналізу (при оцінці тенденцій податкового боргу та окремих індикаторів фінансової безпеки); методи порівняння й експертних оцінок (для встановлення діапазону граничних значень окремих параметрів фінансової безпеки); формалізації (при розробці системи оцінки податкового боргу); експеримент і моделювання за допомогою штучної нейронної мережі

з радіально-базисною функцією (для визначення взаємозв'язків та впливу податкового боргу на індикатори фінансової безпеки); побудови сценаріїв (при визначенні мотивів поведінки платників податків).

Інформаційну базою дипломної роботи дослідження склали: законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, офіційні публікації, методичні матеріали та звітні оперативні дані Державної фіскальної служби України, Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Національного банку України, Рахункової палати України, праці вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері економічної безпеки й оподаткування, спеціалізовані періодичні видання, аналітичні доповіді.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробці й теоретичному обґрунтуванні нових підходів оцінювання та визначення рівня податкового боргу в системі забезпечення фінансової безпеки держави. Зокрема,

вперше:

- обґрунтовано новий концептуальний підхід до поняття «податковий борг як загроза фінансовій безпеці держави», яке пропонується трактувати як несанкціоноване використання платником податків грошових коштів з бюджетів різних рівнів, в обсязі належних до сплати податкових зобов'язань, що зумовлюють негативні наслідки для фінансової безпеки держави.

- запропоновано авторське визначення механізму управління державним боргом під яким пропонується розуміти сукупність організаційно-правових, економічних й технологічних форм та методів; боргових інструментів і важелів, що є у розпорядженні уряду та можуть застосовуватись ним з метою управління державним боргом.

- доведено, що управління податковим боргом доцільно розглядати як особливу підсистему податкової політики зокрема та частиною державної політики у сфері фінансової безпеки в цілому.

- визначено місце податкового боргу у системі фінансової безпеки

держави, що зумовлено його триєдиною природою

- запропоновано методика оцінки податкового боргу як загрози фінансової безпеки держави, що зумовлено відсутністю методологічної та нормативно- правової бази податкової безпеки в цілому та її податково-боргового сектору зокрема.

- розроблено систему оцінки податкового боргу як загрози фінансової безпеки держави, що включає індикаторів (стимулятори та дестимулятори). За результатами розрахунку їх значень з'ясовано, що податковому боргу притаманні внутрішні дисбаланси, що позбавляють можливості своєчасного реагування на виникнення та скорочення суми такого боргу та зумовлюють кризові перетворення всередині фінансової безпеки.

Набули подальшого розвитку:

- теза про необхідність вироблення нових, прогресивніших методів, способів та інструментарію діагностики стану фінансової безпеки на макрорівні, зокрема за податково-борговою складовою.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретико-методологічні основи, висновки та пропозиції автора можуть бути використані Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Міністерством фінансів України при розробці і реалізації державної економічної та фінансової політики; органами Державної фіскальної служби України для вдосконалення податкового законодавства; суб'єктами господарської діяльності у процесі податкового планування в умовах ризику виникнення податкового боргу; у навчальному процесі – в економічних навчальних закладах під час вивчення податкової системи, а також у підготовці навчальних посібників.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 129 сторінок друкованого тексту, містить 9 таблиць, 12 рисунків. Список використаних джерел нараховує 69 найменувань та займає 7 сторінок.

РОЗДІЛ 1.
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПОДАТКОВОГО БОРГУ В ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

1.1 Суть та причини виникнення податкового боргу в системі
забезпечення фінансової безпеки держави

Дослідження питань податкового боргу в площині податкової теорії переконує, що, незважаючи на високий рівень розвитку фінансової думки в галузі оподаткування, тема боргу залишається неповністю розробленою. Зокрема, суттєвим недоліком є те, що дана багатоаспектна проблема розглядається вченими ізольовано, не встановлюються взаємозв'язки з іншими важливими процесами на рівні держави, такими як, наприклад, забезпечення фінансової безпеки. При досить глибокому осмисленні практичних аспектів податкового боргу, обґрунтування загрозовості макроекономічних екстерналій явища знаходиться на стадії формування. Також за наявності одержаних результатів полягає у наступному: вперше: – запропоновано методичні засади визначення параметрів податкового боргу в системі забезпечення фінансової безпеки держави, сутність яких полягає у виділенні податково-боргової компоненти безпеки, розробленні в її межах системи критеріїв та індикаторів, що дозволяє підвищити ефективність оцінювання впливу поточного стану податкового боргу на фінансову безпеку держави зазвичайно різнопланових підходів до трактування цього поняття, особливої актуальності набуває їх узагальнення та систематизація. Принциповим стає критичний погляд на плюралізм підходів до теорії податкового боргу.

Недоліки податкового законодавства у сфері регламентації податкового боргу є одночасно першопричиною і наслідком невизначеності та неоднозначності наукових бачень поняття. Так, у ст. 14 п. 1 пп. 175 Податкового кодексу України від 02.12.2010 № 2755-VI податковим боргом визначено суму узгодженого грошового зобов'язання (з урахуванням

штрафних санкцій за їх наявності), але не сплаченого платником податків у встановлений ПКУ строк, а також пеня, нарахована на суму такого грошового зобов'язання [141]. Варто зазначити, що дефініція даного поняття докорінно не змінилася в новому законодавстві, порівнюючи із ст. 1 п. 3 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21 грудня 2000 року № 2181-III [56] (втратив чинність у зв'язку з набуттям чинності ПКУ). Із визначенням, яке існувало до прийняття ПКУ, погоджуються українські вчені Загородній А. та Вознюк Г., які пропонують наступне визначення: «Борг податковий (недоїмка) – податкове зобов'язання з урахуванням штрафних санкцій (у разі їх наявності), узгоджене платником податків або визначене судом (господарським судом), але не сплачене в установлений термін, а також пеня, нарахована на суму такого податкового зобов'язання» [53, с. 93]. На наше переконання, відсутність ототожнення податкового боргу з недоїмкою, що мало місце в ЗУ №2181, є суттєвим вдосконаленням у ПКУ. Поряд із цим, широке використання в податковій практиці терміну «податковий борг» зумовлює його згадки в більше ніж 500 підзаконних актах, де 36 трактування часто є розбіжними. Отже, перша проблема, що перешкоджає досягненню гармонізації теоретичних основ податкового боргу – це протиріччя в нормативно-правовій базі України та наукових поглядах вчених-економістів.

Дослідження Податкового кодексу України на предмет визначення податкового боргу також показало, що:

– Замість поняття «податкове зобов'язання» в ПКУ використане поняття «грошове зобов'язання». Така заміна, на нашу думку, себе не виправдовує, адже по змісту речення зрозуміло, що маються на увазі саме податкові зобов'язання. Крім того в ПКУ поняття «грошове зобов'язання» не надано. Відповідно до ст. 14.1.39. ПКУ грошове зобов'язання платника податків – це сума коштів, яку платник податків повинен сплатити до відповідного бюджету як податкове зобов'язання та/або штрафну (фінансову) санкцію, а

також санкції за порушення законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

– Замість адміністративного чи судового порядку узгодження податкового боргу в ПКУ використовується термін «узгодження», який, як зрозуміло, є ширшою категорією, оскільки включає ще і процедуру самостійного узгодження.

– У визначенні поняття «податковий борг» у ПКУ з'явилося посилання на те, що строки сплати податкового зобов'язання встановлені саме в ПКУ.

Аналіз науково-практичних джерел засвідчує, що розрізненість концепцій боргу спричинена кардинально відмінними підходами до її структуризації. Спробуємо провести декомпозицію категорії «податковий борг». Узагальнюючи інформацію можна зробити висновок, що основними лінгвістичними одиницями при формуванні визначень є: «податкове зобов'язання», «податковий борг», «податкова заборгованість», «заборгованість по податку», «недоїмка», «узгодження», «штраф», «пеня».

Варто зауважити, що у словниково-довідкових джерелах рівноправно вживаються поняття «борг податковий», «заборгованість з податку», «заборгованість податкова». Ми погоджуємося з науковцями, зокрема Тимченко О. та Яковлевою А., щодо відмінностей названих категорій. Аналіз податкового права показує, що законодавець надає перевагу терміну «податковий 37 борг». Словник Брокгауза Ф. і Ефрона І. подає двояке пояснення російськомовного слова «долг»: з одного боку це будь-які зобов'язки, зобов'язання і відповідальність перед суспільством, організаціями, самим собою; з іншого – грошовий борг як зобов'язання, визначені договором позики чи іншим договором, згідно з яким необхідно сплатити точно визначену грошову суму [197, с. 204]. Справляння податків здійснюється в грошовій формі, тому закономірно будь-яка несплачена у належний термін сума може вважатися грошовим боргом. Загородній А. та Вознюк Г. у «Фінансово-економічному словнику» визначають борг як суму непогашеного фінансового зобов'язання [53, с. 92], що цілком задовольняє

умови виникнення податкового боргу.

Азріліян А. вважає боргом грошову суму, взяту у позику (на термін та на визначених умовах) [96, с. 166]. Аналогічне пояснення дає Мочерний С. [120, с. 115]. Якщо опиратися на точку зору вчених, то, на нашу думку, податковий борг можна розглядати як специфічний несанкціонований кредит, взятий платником податків з відповідного бюджету.

Яковлева А. вважає, що борг – це невиконане вчасно зобов'язання. Податковий борг можна віднести до невиконаного вчасно позадоговірного зобов'язання, оскільки воно настає незалежно від волі учасників. Платник податків не має можливості самостійно обирати суму податкового зобов'язання, особливості його визначення та строки погашення, ці питання регулюються законом [200]. Проте, на наш погляд, заповнена податкова декларація може вважатися певного роду договором (односторонньою угодою). Проте, навіть у разі неподання декларації, ми вважаємо перебування особи в цивілізованому суспільстві, факт набуття громадянства вже є договором із державою.

Що стосується проведення аналогії між податковим боргом та недоїмкою, то тут існують значно глибші суперечності. За словником Єфремової Т.: «недоимка – то, что не взято, недобрано» [49]. Великий тлумачний словник трактує цей термін як несплачену вчасно частина податку чи збору [27]. Зауважимо, мова йде лише про частину податкового зобов'язання, інших аспектів податкових правовідносин недоїмка не охоплює. Узагальнюючи вищесказане 38 можна зробити висновок, що недоїмкою явище можна називати у разі, коли мова йде про податкове зобов'язання, узгоджене платником податків самостійно або визначене судом (господарським судом), але не сплачене в установленій термін. В такому ж контексті доцільно вживати словосполучення «заборгованість з податку». Заборгованість з податку – це «невиплачена в обумовлені законом терміни сума податку через суб'єктивні та об'єктивні причини» [177, с. 124].

У свою чергу сума недоїмки разом із штрафом та пенею, тобто засобами

матеріального впливу на боржника, становить комплекс платежів, необхідних до сплати державі вже в процесі, так би мовити, управління недоїмкою. Фінансові санкції мають абсолютно відмінну від податків природу, є способом його покарання. На думку Тимченко О., вони не викликають зростання боргу по податках. Отже, так формується податкова заборгованість, тобто «грошові суми, що підлягають сплаті, але не сплачені» [177, с. 120]. Вчена вважає, що, якщо закон має на меті загострити увагу на загальному обсязі недоотриманих коштів та негативних наслідках від такого недоотримання, то доречним буде закріплення у ньому разом з існуючим визначенням терміну «податкова заборгованість». Не применшуючи значення наукових досліджень зазначеного автора, зауважимо, що на наш погляд, терміни «недоїмка» (якщо мова іде про недонадходження сум податків і зборів), а також «податковий борг» (у тлумаченні ПКУ) повністю відповідають потребам фіскальної практики.

Визначення заборгованості наведене в основних нормативних документах, які регулюють бухгалтерський і податковий облік, при цьому у багатьох визначеннях терміни вживаються як синоніми. Крім того, в Економічні енциклопедії Мочерний С. дає таке трактування: «Заборгованість – сума невиконаного зобов'язання, несплаченого боргу. Термін «заборгованість» найчастіше вживають щодо зобов'язань по кредиту (банківському, комерційному), а також стосовно зобов'язань перед фінансовими органами з платежів до бюджету» [48, с. 180]. Тому, з огляду на вищезазначене, схилиємося до думки, що поняття «податковий борг» і «податкова заборгованість» є 39 тотожними і охоплюють як суму невнесеного податку, так і обсяги відповідальності, що виникають за результатами несплати.

Визначення податкового боргу неможливо надати без центрального поняття – терміну «податкове зобов'язання». Відповідно до Великого тлумачного словника дане слово означає поставлене перед собою завдання, обіцянку, що неодмінно повинна бути виконана [27]. Поняття обов'язку

сформувалося і закріпилося з початку існування цивілізації, а держава формально його закріпила в правовому полі. Що стосується податкового обов'язку, то він регулюється Конституцією, податковим кодексом та рядом законів та підзаконних актів у сфері оподаткування.

З точки зору цивілістики зобов'язанням є правовідносини, в яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (ст. 509 Цивільного кодексу України) [191]. Своєю чергою, податкове зобов'язання – це зобов'язання платника податків (платежів) сплатити у встановлені терміни у відповідні бюджети і державні цільові фонди обчислену суму податку (платежу) у встановленому порядку. Отже, податковий обов'язок є поняттям ширшим ніж податкове зобов'язання. Поряд із цим, в практиці оподаткування під останнім розуміється власне сума нарахованого податку чи іншого обов'язкового платежу. Тому дати тлумачення податкового боргу без використання поняття зобов'язання методологічно неможливо.

Туник Ю. стверджує, що «погашення податкового боргу являє собою лише частину механізму реалізації податкового обов'язку. Поняття «борг» є похідним від поняття «обов'язок». Так, під боргом прийнято розуміти щось, що необхідно повернути. Під поняттям «обов'язок» прийнято розуміти сукупність моральних, фінансових, матеріальних та інших зобов'язань людини перед суспільством» [184].

Велика частка наукових дискусій пов'язана із впливом на формування боргу процедури узгодження податкових зобов'язань (сума вважається 40 узгодженою, якщо визначена платником самостійно в декларації, нарахована фіскальним органом у визначених випадках або узгоджена внаслідок апеляційного провадження). Оскільки, як платник, так і працівник органу ДФС може допустити помилку в розрахунках або свідомо вчинити податкове правопорушення, то неврахована сума вважатиметься неузгодженою. Це

приведе до неповних розрахунків із бюджетами, проте, відповідно до нечіткої законодавчої дефініції, не вважатиметься боргом [181]. Тому, на нашу думку, варто відкоригувати в цьому напрямку визначення податкового боргу, яке подає Податковий кодекс, аби усунути потенційну законодавчу колізію.

Досліджуючи наукові підходи до предмета дослідження, встановимо, які із філософських категорій коректно вживати, коли мова іде про податковий борг.

У деяких працях сучасних науковців, зокрема Таранова І., податковий борг визначається як «феномен», тобто те, що з'являється [172, с. 33]. Тотожне трактування знаходимо у філософських словниках, а саме: феноменом можна вважати те, що емпірично являє себе перед суб'єктом пізнання [164, с. 403]. Отже, податковий борг є реалією, що сприймається як несплата у встановлений термін податків та інших платежів до бюджетів і може вважатися «феноменом», «явищем».

У разі, коли мова йде про податковий борг прийнято вважати, що вона «існує», «виникає», «наростає». Що стосується недоїмки, то більш коректно говорити про її створення ніж про виникнення, так як її існування тісно пов'язане з волею суб'єкта (боржника), є результатом його конкретних дій чи бездіяльності. Можна помилково вважати суб'єктом податкового боргу лише платника, оскільки від його дій залежить існування даного явища. Проте, так само як податки відображають взаємовідносини між платником та державою, так і борг зі сплати податків є результатом взаємовідносин цих двох суб'єктів.

Постає логічне питання чи може заборгованість функціонувати. За тлумаченням Академічного словника: «функціонувати – виконувати свої функції; бути в дії, діяти». Що стосується функцій, то закономірно, що негативне явище не може бути ними наділене, воно може становити загрозу та спричиняти 41 несприятливі наслідки. Однак не викликає сумнівів, що податкова заборгованість – це динамічне явище, певного роду процес

(послідовна зміна явищ, яка відбувається закономірним порядком; хід розвитку чого-небудь [27]). Так спочатку виникає недоїмка з податку чи іншого обов'язкового платежу; у разі виявлення правопорушення вона збільшується на суму штрафу; за кожен день прострочення платежу нараховується пеня; в кінцевому результаті вся сума може бути погашена або списана. Отже, на нашу думку, податковий борг може функціонувати, недоїмка – ні.

Щоб з'ясувати місце податкового боргу у забезпеченні фінансової безпеки держави звернемося до науково-практичної літератури, яка репрезентує різносторонню групу дефініцій, що розкривають його суть. Варто зазначити, що дослідити проблему в розрізі різних наукових шкіл, течій та напрямів практично неможливо, тому що податковий борг не був окремим предметом вивчення провідних світових учених, а знайшов своє місце переважно у працях представників вітчизняної наукової думки кінця ХХ століття. Дефініції, які пояснюють феноменологію податкового боргу подані у додатку Б.

Так, наприклад, у працях Дзісяка О. податковий борг трактується як результат суспільних відносин, що виникають у зв'язку з трансформацією капіталу з приватного сектора в державний бюджет країни [159, с. 9]. Дане визначення цілком справедливе, проте, в ньому не зазначено ні способу його виникнення, ні негативних наслідків, тільки передумови виникнення.

На думку Тенькова С. податковий борг – це сума заборгованості за випущеними та непогашеними борговими зобов'язаннями платників податків, включаючи нараховані за ними відсотки [175, с. 53]. Дане визначення фактично зводить розуміння податкового боргу до порушення умов специфічного контракту між платником податків та державою щодо сплати податків та не відносить до його складу штрафів і пені, що підтверджує висловлену нами позицію. Така дефініція проводить аналогію між створенням податкового боргу і процесами фінансового ринку. Формування податкового зобов'язання порівнюється з випуском боргового

зобов'язання. Така аналогія, на наш погляд, необумовлена 42 практичною необхідністю, до того ж охоплює недоїмку та пеню, проте опускає потенційне існування штрафу.

Долгий О. вважає податковий борг результатом взаємовідносин виконавчої влади з фізичними та юридичними особами з приводу формування державного бюджету [44, с. 45]. Визначення суб'єктів податкового боргу в даному визначенні – безперечно вагомий внесок вченого, проте він абсолютно не торкається власне змісту поняття.

У своїх наукових дослідженнях Верхолаз В. вбачає у податковому борзі особливі фінансові відносини, у яких суб'єктами є підприємницькі структури, що виступають позичальниками, а запозиченою сумою є величина податкового боргу. Ми вважаємо такий підхід абсолютно виправданим, оскільки він демонструє більше ніж суто методологічний підхід до явища податкового боргу, а в деякій мірі пояснює мотиви поведінки боржника. Однак, у визначенні надто вузько представлені суб'єкти боргу (зокрема, лише позичальник), а також упущено несанкціонованість такої позики та її загрозливий характер.

Практичні аспекти з управління податковим боргом знайшли своє відображення у дослідженнях Бортняка В., який пропонує розглядати податковий борг у трьох аспектах: 1) сума фактичної заборгованості суб'єкта господарювання (фізичної або юридичної особи), що виникла внаслідок невиконання податкових зобов'язань перед державними та місцевими органами влади за певний звітний період; 2) борг, що виник у процесі вирішення спірних питань, з приводу добровільної сплати чи примусового стягнення суми податкового боргу фізичними і юридичними особами, які є платниками податків, та органами державної виконавчої влади України; 3) результат систематичного чи одноразового невиконання зобов'язань щодо сплати податкових платежів і зборів суб'єктами оподаткування перед державою [20, с. 311]. Визначення, запропоноване науковцем, безумовно, несе методологічне навантаження, однак стосується, швидше, класифікації

випадків податкового боргу ніж його економічної природи.

Не можна залишити поза увагою напрацювання Яковлевої А., яка пропонує опиратися на дві ключових тези:

- по-перше, борг має бути визначений не лише у загальній сумі з позиції кредитора, а й персоніфікований за особами, що повинні його погасити;
- по-друге, посилаючись на визначення боргу з Енциклопедичного словника Ф. А. Брокгауза та І. А. Ефрона, вчена переконана, «якщо сума не визначена, то боргу немає; існують лише зобов'язальні відносини, які можуть трансформуватися у борг після кінцевого розрахунку, процесу чи судового рішення» [199].

Наукові праці окремих вчених формують групу визначень, які досить подібні за змістом та, на наш погляд, є найбільш влучними. Дефініція, запропонована Туник Ю., пояснює податковий борг як суму грошового зобов'язання платника податків (з урахуванням штрафних санкцій за їх наявності), яку було узгоджено ним самостійно або в порядку оскарження, але не сплаченого у встановлений Податковим кодексом строк, а також пеня, нарахована на суму такого грошового зобов'язання [183]. Тимченко О., трактуючи термін «податковий борг», не погоджується із його законодавчим визначенням. Вчена вважає, що податковий борг – це вся не сплачена у передбачені законом строки сума податкового зобов'язання, що повинна бути визначена відповідно до чинних норм закону, незалежно від факту її узгодження. Одночасно з цим, науковець виділяє відкритий та прихований податковий борг. Відкритий означає не внесену у встановлений термін узгоджену суму податкового зобов'язання (офіційно визнаний), а прихований – не сплачені податки внаслідок прорахунків при нарахуванні або свідомого заниження об'єктів оподаткування (офіційно не виявлений) [179]. Аналогічно Позняков С. виокремлює реальний податковий борг, пов'язаний з об'єктивним зниженням фінансової стійкості платника та штучний, такий що створений боржником умисно за допомогою псевдолегальних інструментів. У працях Сибірянської Ю. також заперечується істинність законодавчої

дефініції податкового боргу в частині, яка стосується узгодження податкових зобов'язань. Виходячи з такого визначення суми тіньових 44 доходів не вважаються податковим боргом, адже вони не узгоджені, тому до них не можуть застосовуватися жодні заходи впливу. ***Натомість автор пропонує власну класифікацію боргу на:***

- узгоджені, проте несплачені у належний термін суми податкових зобов'язань;
- заборгованість, встановлена фіскальним органом;
- невиявлені та несплачені суми тіньових доходів.

Варто зазначити, що управління практично реалізується лише 2 першими видами, адже облікувати і прогнозувати третій клас практично неможливо [161].

Підсумовуючи зазначимо, що науковці однозначно відносять платників, які ухиляються від оподаткування до числа боржників. Однак, така складова боргу є дещо абстрактною та переходить у відкритий (реальний) тип у момент викриття махінацій. Ми погоджуємося з представленою класифікацією, проте зауважимо, що в ній упущено борг, який є результатом помилки платника, проте виявленим в процесі перевірки, тому пропонуємо віднести донараховані суми до відкритого типу.

На платіжну дисципліну платників податків перш за все впливає природа податків. За умови функціонування в державі несприятливої, несправедливої системи оподаткування, суперечливого, складного для розуміння законодавства та витратного процесу адміністрування цілком зрозумілим і виправданим є небажання платника платити податки. Українська система оподаткування є однією з найобтяжливіших в світі навіть після її певного реформування. ***В таких несприятливих для платника умовах до причин виникнення податкового боргу можна віднести:***

- значний спад виробництва та ріст цін на сировину і матеріали;
- відсутність ринків збуту;
- проведення бартерних операцій;

- неплатоспроможність покупців, що тягне за собою несвоєчасне поступлення коштів на банківські рахунки та збільшення дебіторської заборгованості;

- недоотримання фінансування із різних джерел, яке очікувалося підприємствами;

- відсутність обігових коштів;

- форс-мажорні та непередбачувані обставини;

- надмірна кредиторська заборгованість;

- непогашена вчасно дебіторська заборгованість;

- невиконання умов договорів, контрактів партнерами;

- донараховані суми податків відділом документальних перевірок по підприємствах, в яких відсутні обігові кошти та майно;

- загальний економічний та правовий фон у країні [40, с. 86].

В основі протиправної діяльності платників податків, на погляд Годме П., знаходиться група причин, які регулюють дії платників і податкових органів. Ця група включає моральні, політичні, економічні і технічні причини [207, с. 399– 406]. Попри широкий перелік об'єктивних причин виникнення податкового боргу, прецеденти порушень часто виникають в країні з досить сприятливим податковим кліматом через психологічні та ментальні особливості платників або недостатню кваліфікацію персоналу, недосконале знання законодавства. Визначальна мотиваційна основа діяльності людини – сформовані постійно зростаючі потреби й інтереси, які більшою мірою звужені в сферу матеріальних відносин. Саме економічний інтерес є реальним мотивом і стимулом соціальних дій щодо задоволення індивідуальних потреб. Відображаючись у свідомості, він впливає на стиль господарювання людини, визначає її поведінку в економічному житті. Таранов І. пропонує термін «мультифакторний феномен неповної сплати податків», що пояснюється вченим як унікальне явище, притаманне економікам різного типу, в основі якого знаходяться економічні, морально-етичні, нормативно-правові, суспільно-політичні чинники, відносини

власності, що у сукупності сприяють підриву національних економічних інтересів держави шляхом несплати податків та деформують суспільну мораль і рівень податкової культури у державі. Науковець першим у своїй дефініції об'єднав як причини виникнення податкової заборгованості, так різносторонні негативні наслідки для 46 держави, що ми вважаємо значним позитивним внеском в теорію податкового боргу [172, с. 37].

На перший погляд, досліджені визначення по своїй суті збігаються, проте вони є неоднаковими за своїм змістом та характеризують податковий борг з різних сторін. З одного боку плюралізм позицій авторів дефініцій доводить суперечливість даного поняття, а з іншого – показує, що у вітчизняній теорії оподаткування практично відсутнє комплексне відображення явища.

У підсумку наукових досліджень було встановлено такі сутнісні особливості податкового боргу:

- в основі його змісту лежать суспільно-фінансові відносини з приводу залучення в казну держави грошових коштів та сплатою податкових зобов'язань;

- при податковому борзі боржником виступає суспільство в особі господарюючих суб'єктів (фізичних та юридичних осіб);

- формою податкової заборгованості виступає несплата поточних обов'язкових платежів, які встановлені державою.

Результати проведеного аналізу дозволяють зробити висновки теоретико- концептуального та методологічного змісту щодо змісту податкового боргу. По- перше, вважаємо за необхідне здійснити акцент на протиправній поведінці суб'єкта господарювання і на його частій корисливій зацікавленості у несплаті податків. По-друге, податковий борг доцільно розглядати не ізольовано, а в контексті тих негативних змін, які він викликає у фінансовій безпеці держави.

Зазначені висновки, а також дослідження впливу податкового боргу на фінансову безпеку, лягли в основу переосмисленої дефініції податкового

боргу. Отже, податковий борг як загрозу фінансовій безпеці держави пропонуємо розуміти як несанкціоноване використання платником податків грошових коштів з бюджетів різних рівнів в обсязі належних до сплати податкових зобов'язань, яке спричиняє застосування до нього фінансової відповідальності, що зумовлює негативні відхилення окремих індикаторів фінансової безпеки. Дане визначення автоматично включає до складу податкового боргу як невнесені суми самостійно узгоджених податкових зобов'язань, так і донараховані внаслідок проведення перевірок, а також суми, від сплати яких ухилилися, обсяги яких ми припускаємо.

Сутність податкової заборгованості нерозривно пов'язана з практичними аспектами податково-боргової роботи. Відтак проаналізуємо наукові погляди на організаційний процес взаємодії компетентних органів з податковими боржниками.

ПКУ став першим із джерел податкового права, в якому знайшов своє відображення термін «адміністрування податків, зборів (обов'язкових платежів)», однак, оперуючи поняттям, він не надає йому пояснення. Сутності поняття дає пояснення низка науковців, зокрема Мельник В. [101], Князева О., Пономарьова Н. [74, с. 33], Андрущенко В. [3, с. 2], Ластовецький А. [88]. Зауважимо, що в жодному із визначень до переліку складових елементів адміністрування не включено діяльність по мобілізації податкової заборгованості. В деякій мірі цього аспекту торкається Буряковський В., пояснюючи податкове адміністрування як сукупність заходів виконавчої влади, націлених на забезпечення виконання дохідної частини бюджетів [23, с. 76]. Можемо відмітити, що дане словосполучення несе суттєве змістове навантаження, адже таку назву носить один із основних розділів Кодексу, який охоплює 93 із 340 його статей. Так, у ньому поряд з об'ємним переліком складових процесу адміністрування податків, окремим етапом виступає погашення податкового боргу та застосування заходів відповідальності [141].

На основі дослідження праць Іванова Ю., Крисоватого А., Кізими А., Карпової В. [62, с. 302], Селіванова А. [158, с. 36], Саливона С. [153], Туника

Ю. [183], Марченко В. [99] можемо прийти до висновку, що вживати категорію «адміністрування» доречно, коли мова йде суто про формальну сторону впливу відповідного податкового керуючого (адміністратора) на об'єм заборгованості. Ми вважаємо, що весь комплекс дій, що провадяться над податковою заборгованістю, більш влучно відображає термін «управління». Аргументами для даного твердження виступають функції, притаманні процесу управління, визначені низкою вчених, серед яких Файоль А., Цуруль О., Чистов С., 48 Никифоров А., Федосов В. та ін., а саме: функція прогнозування, обліку, організації, контролю та мотивації. До того ж визначення, які даються Садовським В., Афанасьєвою В., Вітлінським В., Наконечним С., Жигаловим В., Шимановською Л. хоч і різняться за своєю суттю, проте характеризують процес управління такими основними рисами, як: організація, вплив, рішення, результат та, що важливо – взаємодія керованої та керуючої систем [193, с. 187; 30; 52, с. 142].

У західній науковій літературі поняття «управління» визначається як «процес чи форма діяльності, яка передбачає керівництво певною групою людей чи спрямування її на досягнення цілей організації» [208]. Так, податковий керуючий за допомогою заходів, регламентованих законодавчо, впливає на поведінку боржника, а відтак і на стан податкової заборгованості з метою її погашення. Наприклад, Тимченко О. притримується висловленої позиції та дає власне визначення терміну «управління податковою заборгованістю». Вчена пояснює його як сукупність форм, прийомів і методів впливу на платіжну поведінку платників, спрямованих на погашення ними податкового боргу з метою його мінімізації [178, с. 74]. Варто відзначити влучність вжитого поняття «мінімізація», так як мається на увазі неможливість повної ліквідації боргу в деяких ситуаціях, наприклад, у разі погашення його частинами. В такому випадку основна задача фіскального органу в процесі управління – докладання всіх зусиль, щоб врешті решт боржник виконав розрахунки перед бюджетом. Зауважимо, що в запропонованому визначенні, на нашу думку, не врахований досить

важливий аспект – втілення у податково-борговій роботі превентивної функції. Роль попереджуючих заходів важко переоцінити, оскільки будь-якій проблемі краще запобігти, ніж ліквідувати її негативні наслідки. Однак, тут виникає закономірне питання: податковий борг уже виник, попередити його не вдалося. Тоді вступають в дію процесуальні норми, спрямовані на погашення податкового боргу.

Звернемося до складових заборгованості, серед яких виділяють нараховані заходи фінансового впливу (штраф та пеня). По-перше, зазначимо, що такі заходи збільшують суму погашення та покликані спонукати боржника до якнайшвидшого виконання податкового зобов'язання. По-друге, з юридичного аспекту, санкція втілює матеріально-правові наслідки, які виникають через невиконання юридичних обов'язків і забезпечує реалізацію іншими суб'єктами їх прав на володіння, користування і розпорядження певними благами – в цьому знаходить свій прояв їх фіскальний характер. Специфіка санкцій полягає в тому, що ними передбачені заходи покарання правопорушників. Маркс К., розкриваючи соціальне призначення покарання, стверджує: «Покарання є не що інше, як засіб самозахисту суспільства проти порушень умов його існування». Підсумовуючи, можна сказати, що санкція за своєю природою покликана відновити той стан суспільного життя, який був до скоєння правопорушення, покарати винних та виправити і виховати їх так, щоб унеможливити повторення порушення у майбутньому [39, с. 248]. Тому, на нашу думку, управління податковим боргом за своєю суттю відображає процес, основною метою якого є мінімізація наявного боргу платників податків, а також попередження виникнення боргу у майбутньому.

Підсумовуючи проведені дослідження, пропонуємо власне бачення суті податково-боргової роботи, яка проводиться фіскальними органами. Отже, управління податковою заборгованістю – це фінансові відносини між суб'єктами податкової заборгованості, що націлені на усунення загроз фінансовій безпеці держави та знаходять свій вияв через заходи мінімізації

недоїмки та форми фінансового впливу на боржників, вжиті з метою корекції їх платіжної дисципліни у майбутньому. У зв'язку із вищезазначеним, сутність податково- боргових відносин полягає в існуванні фінансових відносин, що виникає між податковим боржником, з одного боку, та фіскальним органом, з іншого, з приводу виявлення, мобілізації чи списання боргу платника податків перед бюджетом, а також щодо недопущення подальшого виникнення випадків податкового боргу. Виходячи із інтересів фінансової безпеки держави, що були зазначені у параграфі 1.1, безпека податково-боргових відносин – це такий рівень управління податковим боргом, який характеризується досягненням учасниками 50 податково-боргових відносин такого стану розразуноків перед бюджетом, який компенсує усі завдані боржником збитки та, при цьому, не призводить до припинення господарської діяльності такого боржника.

Виходячи із вищеобгрунтованої позиції, розуміння діяльності уповноважених органів, пов'язаної з податковою заборгованістю як чинником фінансової безпеки, виходить за межі суто практичних прийомів та методів її мінімізації, а сприймається в загальнодержавному контексті та повинна бути обов'язковою частиною податкової політики держави. Так, податкова політика – це система відносин, які складаються між платником податку і державою, а також Програма їх дій у різних умовах господарювання та економічних системах, основною її метою є організація процесу наповнення дохідної частини бюджету держави [92]. Тому, проблема боргу, впливаючи на величину доходів, займає одну із пріоритетних позицій в реалізації податкової політики. На нашу думку, управління податковим боргом доцільно розглядати як особливу підсистему податкової політики зокрема та частиною державної політики у сфері фінансової безпеки в цілому. Дослідження процесу управління податковим боргом розкриває прорахунки в діючій системі, які поглиблюють негативний вплив явища на параметри фінансової безпеки держави.

1.2. Структурні складові податкової заборгованості платників податків перед бюджетом

За нормами Конституції України кожен громадянин України зобов'язаний сплачувати податки та збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Конституційний обов'язок утримувати та сплачувати податки і збори (обов'язкові платежі), пеню та штрафні санкції до бюджетів та державних цільових фондів покладено на **платників податків**, якими згідно ст. 15 Податкового кодексу України визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно чинного законодавства, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів. При цьому кожний з платників податків може бути платником податку за одним або кількома податками та зборами.² Отже, у платників податків існує податковий обов'язок.

Податковим обов'язком визнається обов'язок платника податку обчислити, задекларувати та/або сплатити суму податку та збору в порядку і строки, визначені Податковим кодексом, законами з питань митної справи. Він виникає у платника за кожним податком та збором, є безумовним і першочерговим стосовно інших неподаткових обов'язків платника податків, крім випадків, передбачених законом. Виконання такого обов'язку може здійснюватися платником податків самостійно або за допомогою свого представника чи податкового агента.

Підстави для виникнення, зміни, припинення і умови виконання податкового обов'язку встановлюються Податковим кодексом або законами з питань митної справи. Такий обов'язок виникає у платника податку з

моменту настання обставин, з якими законодавство пов'язує сплату ним податку.

Так, підставами для припинення податкового обов'язку, крім його виконання, є:

- ліквідація юридичної особи;
- смерть фізичної особи, визнання її неієздатною або безвісно відсутньою;
- втрата особою ознак платника податку, які визначені Податковим кодексом;
- скасування податкового обов'язку у передбачений законодавством спосіб.

Виконанням податкового обов'язку визнається сплата в повному обсязі платником відповідних сум податкових зобов'язань у встановлений податковим законодавством строк. Сплата податку та збору здійснюється платником податку безпосередньо, а у випадках, передбачених податковим законодавством, – податковим агентом, або представником платника податку.

Отже, насамперед, виконання податкового обов'язку платника податку **передбачає визначення сум податкових та грошових зобов'язань.**

У податковій практиці існує два варіанти обчислення суми податкового зобов'язання платника податку і її узгодження для відповідного виконання податкового обов'язку.

Перший варіант: платник податків самостійно обчислює суму податкового та/або грошового зобов'язання та/або пені, яку зазначає у податковій (митній) декларації або уточнюючому розрахунку, що подається контролюючому органу у встановлені строки.

Другий варіант: контролюючий орган зобов'язаний самостійно визначити суму грошових зобов'язань, зменшення (збільшення) суми бюджетного відшкодування та/або зменшення від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток або від'ємного значення суми податку на додану вартість платника податків. Згідно законодавства контролюючий орган визначає суму податкових та грошових зобов'язань у таких випадках

(рис. 1.1).

Крім того, у разі надходження від уповноважених органів іноземних держав документально підтверджених відомостей щодо країни походження, вартісних, кількісних або якісних характеристик, які мають значення для оподаткування товарів і предметів при ввезенні (пересиланні) на митну територію України або територію спеціальної митної зони або вивезенні (пересиланні) товарів і предметів з митної території України або території спеціальної митної зони, які відрізняються від задекларованих під час митного оформлення, митний орган має право самостійно визначити базу оподаткування та податкові зобов'язання платника податків, на підставі відомостей, зазначених у таких документах.

Якщо сума грошового зобов'язання розраховується контролюючим органом, платник податків не несе відповідальності за своєчасність, достовірність і повноту нарахування такої суми, проте несе відповідальність за своєчасне та повне погашення нарахованого узгодженого грошового зобов'язання і має право оскаржити зазначену суму у встановленому порядку.

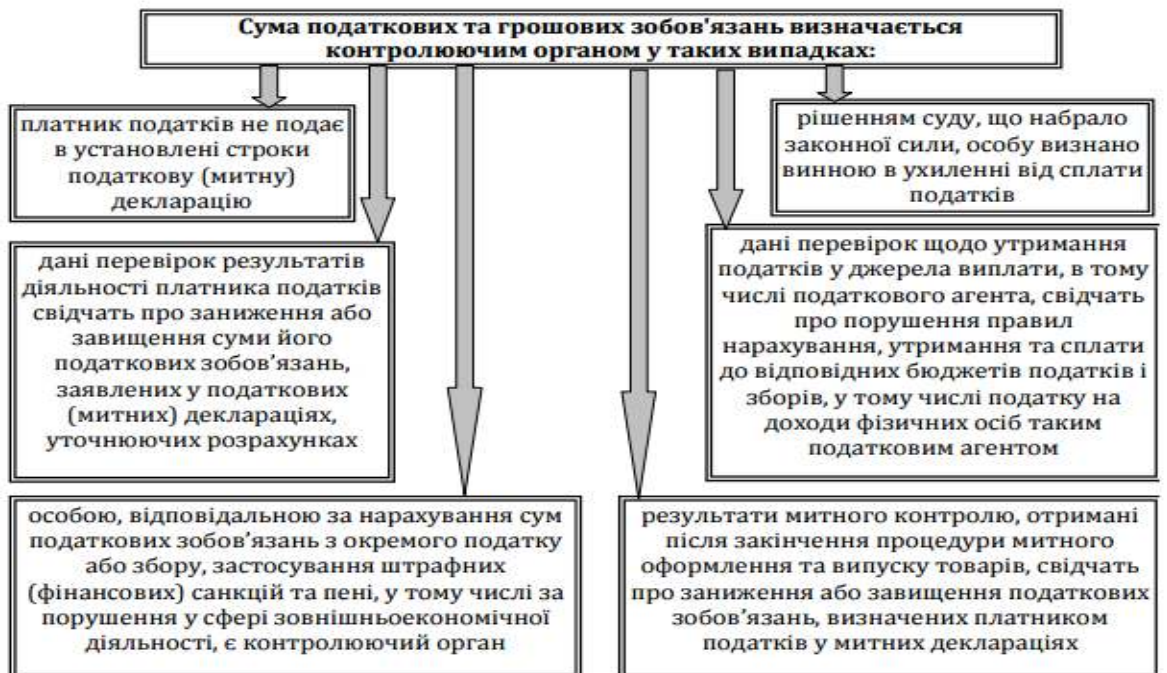

Рис. 1.1. Випадки визначення податкових та грошових зобов'язань контролюючим органом

Спосіб, порядок виконання податкового обов'язку. Сплата податків та зборів здійснюється в грошовій формі (готівковій або безготівковій) у національній валюті України.

Строком сплати податку та збору визнається період, що розпочинається з моменту виникнення податкового обов'язку платника податку із сплати конкретного виду податку і завершується останнім днем строку, протягом якого такий податок чи збір повинен бути сплачений у порядку, визначеному податковим законодавством.

Момент виникнення податкового обов'язку платника податків, у тому числі податкового агента, визначається календарною датою.

Строк сплати податку та збору обчислюється роками, кварталами, місяцями, декадами, тижнями, днями або вказівкою на подію, що повинна настати або відбутися. Зміна платником податку, податковим агентом або представником платника податку чи контролюючим органом встановленого строку сплати податку та збору забороняється, крім випадків, коли вона здійснюється шляхом перенесення встановленого податковим законодавством строку сплати на більш пізній строк у формі:

- відстрочки;
- розстрочки;
- податкового кредиту.

При цьому, зміна строку сплати податку не скасовує діючого і не створює нового податкового обов'язку.

Встановлений Податковим кодексом період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків та зборів вважається податковим періодом. Він може складатися з кількох звітних періодів.

Базовий податковий (звітний) період – період, за який платник податків зобов'язаний здійснювати розрахунки податків, подавати податкові декларації (звіти, розрахунки) та сплачувати до бюджету суми податків та зборів, крім випадків, коли контролюючий орган зобов'язаний самостійно

визначити суму податкового зобов'язання платника податку.

Видами податкового періоду є:

- календарний рік;
- календарний квартал;
- календарний місяць;
- календарний день.

Якщо платник податків самостійно визначає суму податкового зобов'язання, він зазначає її у податковій декларації, яку подає до контролюючого органу. Строки подання податкових декларацій залежать від тривалості базового податкового (звітного) періоду. Сплатити, зазначену суму грошового зобов'язання у поданій податковій декларації, платник зобов'язаний протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого для подання податкової звітності (табл. 1.1). При цьому, суму податкового зобов'язання, визначену у митній декларації, платник податків зобов'язаний сплатити до закінчення митного оформлення товарів, якщо інше не передбачено податковим законодавством.

Таблиця 1.1 Строки подання податкової декларації та сплати платником податкового зобов'язання при самостійному його визначенні

Податковий (звітний) період	Граничні строки подання податкової декларації	Строки сплати податкового зобов'язання
Податковий (звітний) період	Протягом 20 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця	Протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку для подання податкової декларації
Календарний квартал або календарне півріччя	Протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) кварталу (півріччя)	

Календарний рік	Протягом 60 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітнього (податкового) року	
Календарний рік для платників податку на доходи фізичних осіб	До 1 травня року, що настає за звітним	До 01 жовтня
Календарний рік для платників податку на доходи фізичних осіб - підприємців	Протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітнього (податкового) року	Протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку для подання податкової декларації

Джерело: побудовано за даними Податкового кодексу України

У випадку визначення податкового зобов'язання платника податків контролюючим органом передбачено два варіанти сплати такого зобов'язання:

1) у разі визначення грошового зобов'язання з причин, не пов'язаних з порушенням податкового законодавства, платник податків зобов'язаний сплатити нараховану суму податкового зобов'язання у строки, визначені Податковим кодексом, а якщо такі строки не визначено, – протягом 30 календарних днів, що настають за днем отримання податкового повідомлення-рішення про таке нарахування;

2) у разі визначення грошового зобов'язання за іншими підставами, платник податків зобов'язаний сплатити нараховану суму грошового зобов'язання протягом 10 календарних днів, що настають за днем отримання податкового повідомлення-рішення, крім випадків, коли протягом такого строку такий платник податків розпочинає процедуру оскарження рішення контролюючого органу.

Якщо сума податкового зобов'язання платника податків розраховується контролюючим органом (крім декларування товарів, передбаченого для громадян), або коли за результатами перевірки контролюючий орган встановлює факт невідповідності суми бюджетного відшкодування сумі, заявленій у податковій декларації, або зменшує розмір задекларованого від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток або від'ємного значення суми податку на додану вартість, розрахованого платником, такий контролюючий орган надсилає (вручає) цьому платнику податкове повідомлення-рішення.

Податкове повідомлення-рішення містить підставу для такого нарахування (зменшення) податкового зобов'язання та/або зменшення (збільшення) суми бюджетного відшкодування та/або зменшення від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток або від'ємного значення суми податку на додану вартість; посилання на норму Податкового кодексу та/або іншого закону, контроль за виконанням якого покладено на контролюючі органи, відповідно до якої був зроблений розрахунок або перерахунок грошових зобов'язань платника податків; суму грошового зобов'язання, що повинен сплатити платник податку; суму зменшеного (збільшеного) бюджетного відшкодування та/або зменшення від'ємного значення результатів господарської діяльності або від'ємного значення суми податку на додану вартість; граничні строки сплати грошового зобов'язання та/або строки виправлення платником податків показників податкової звітності; попередження про наслідки несплати грошового зобов'язання або внесення виправлень до показників податкової звітності в установлений строк; граничні строки, передбачені цим Кодексом для оскарження податкового повідомлення - рішення.

До податкового повідомлення-рішення додається розрахунок податкового зобов'язання та штрафних (фінансових) санкцій.

Податкове повідомлення-рішення надсилається (вручається) за кожним окремим податком, збором та/або разом із штрафними санкціями, а також за

кожною штрафною (фінансовою) санкцією за порушення норм законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючий орган, та/або пенею за порушення строків розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності. У разі зменшення (збільшення) контролюючим органом суми бюджетного відшкодування та/або зменшення від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток або від'ємного значення суми податку на додану вартість платнику податків надсилаються (вручаються) окремі податкові повідомлення-рішення.

Податкове повідомлення-рішення вважається надісланим (врученим):

— юридичній особі, якщо його передано посадовій особі такої юридичної особи під розписку або надіслано листом з повідомленням про вручення;

— фізичній особі, якщо його вручено їй особисто чи її законному представникові або надіслано на адресу за місцем проживання або останнього відомого її місцезнаходження фізичної особи з повідомленням про вручення.

У такому самому порядку надсилаються податкові вимоги та рішення про результати розгляду скарг. Якщо пошта не може вручити платнику податків податкове повідомлення-рішення або податкову вимогу, або рішення про результати розгляду скарги через відсутність за місцезнаходженням посадових осіб, їх відмову прийняти податкове повідомлення-рішення або податкову вимогу, або рішення про результати розгляду скарги, незнаходження фактичного місця розташування (місцезнаходження) платника податків або з інших причин, податкове повідомлення-рішення або податкова вимога, або рішення про результати розгляду скарги вважаються врученими платнику податків у день, зазначений поштовою службою в повідомленні про вручення із зазначенням причин невручення.

Якщо судом за результатами розгляду кримінальної справи про злочини,

предметом якої є податки, збори, винесено обвинувальний вирок, що набрав законної сили, або винесено рішення про закриття кримінальної справи за нереабілітуючими підставами, відповідний контролюючий орган зобов'язаний визначити податкові зобов'язання платника податків за податками та зборами, несплата податкових зобов'язань за якими встановлена рішенням суду, та прийняти податкове повідомлення-рішення про нарахування платнику таких податкових зобов'язань і застосування стосовно нього штрафних (фінансових) санкцій у розмірах, визначених законодавством.

Складання та надсилання платнику податків податкового повідомлення-рішення за податковими зобов'язаннями платника податків за податками та зборами, несплата податкових зобов'язань за якими встановлена рішенням суду, забороняється до набрання законної сили рішенням суду у справі або винесення постанови про закриття такої кримінальної справи за нереабілітуючими підставами.

Оскарження рішень контролюючих органів

Якщо платник податків вважає, що контролюючий орган неправильно визначив суму грошового зобов'язання або прийняв будь-яке інше рішення, що суперечить законодавству або виходить за межі повноважень контролюючого органу, встановлених законодавством, він має право звернутися до контролюючого органу вищого рівня із скаргою про перегляд цього рішення. Рішення, прийняті контролюючим органом, можуть бути оскаржені в адміністративному або судовому порядку.

Скасування рішень контролюючих органів

Податкове повідомлення-рішення або будь-яке інше рішення контролюючого органу може бути скасоване контролюючим органом вищого рівня під час проведення процедури його адміністративного оскарження та в інших випадках у разі встановлення невідповідності таких рішень актам законодавства.

Процедура адміністративного оскарження рішень органів ДПС є

дворівневою. Контролюючими органами вищого рівня є:

— Державна податкова служба України – для державної податкової служби в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, які у свою чергу є контролюючими органами вищого рівня для державних податкових інспекцій;

— спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі митної справи – для інших митних органів.

Процедура адміністративного оскарження закінчується:

— днем, наступним за останнім днем строку, передбаченого для подання скарги на податкове повідомлення-рішення або будь-яке інше рішення відповідного контролюючого органу у разі, коли така скарга не була подана у зазначений строк;

— днем отримання платником податків рішення відповідного контролюючого органу про повне задоволення скарги;

— днем отримання платником податків рішення Державної податкової адміністрації України або спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі митної справи;

— днем звернення платника податків до контролюючого органу із заявою про розстрочення, відстрочення податкових зобов'язань, що оскаржувались.

День закінчення процедури адміністративного оскарження вважається днем узгодження грошового зобов'язання платника податків.

З урахуванням строків давності платник податків має право оскаржити в суді податкове повідомлення-рішення або інше рішення контролюючого органу про нарахування грошового зобов'язання у будь-який момент після отримання такого рішення.

Якщо платником податків до подання позовної заяви проводилася процедура адміністративного оскарження, строк звернення до суду продовжується на строк, що фактично пройшов з дати звернення платника із скаргою до контролюючого органу до дати отримання (включно) таким

платником податків остаточного рішення контролюючого органу, прийнятого за результатами розгляду скарги.

1.3 Порядок виконання платниками податків податкових зобов'язань та механізм виникнення податкового боргу

Джерела погашення податкового боргу платника податків Згідно Податкового кодексу України, погашення податкового боргу – це зменшення абсолютного значення суми такого боргу, підтвержене відповідним документом.

Джерелами погашення податкового боргу платника податків є будь-які власні кошти, у тому числі ті, що отримані:

- від продажу товарів (робіт, послуг), майна;
- від випуску цінних паперів, зокрема корпоративних прав, отримані як позика кредит;
- суми надміру сплачених платежів до відповідних бюджетів; — з інших джерел, з урахуванням особливостей, які визначені законодавством.

Погашення податкового боргу платника податків з відповідного платежу може бути здійснена також за рахунок надміру сплачених сум такого платежу (без заяви платника) або за рахунок помилково та/або надміру сплачених сум з інших платежів (на підставі відповідної заяви платника) до відповідних бюджетів.

Отже, джерелами погашення податкового боргу платника податків є будь-яке майно такого платника податків з урахуванням обмежень, визначених законодавчими актами. Одним із видів таких обмежень, зокрема, є перелік джерел, які не можуть бути використані для погашення заборгованості. Це:

1. майно платника податків, надане ним у заставу іншим особам (на час дії такої застави), якщо така застава зареєстрована згідно із законом у відповідних державних реєстрах до моменту виникнення права податкової

застави;

2. майно, яке належить на правах власності іншим особам та перебуває у володінні або користуванні платника податків, у тому числі (але не виключно) майно, передане платнику податків у лізинг (оренду), схов (відповідальне зберігання), ломбардний схов, на комісію (консигнацію); давальницька сировина, надана підприємству для переробки, крім її частини, що надається платнику податків як оплата за такі послуги, а також майно інших осіб, прийняті платником податків у заставу чи заклад, довірче та будь-які інші види агентського управління;

3. майнові права інших осіб, надані платнику податків у користування або володіння, а також немайнові права, у тому числі права інтелектуальної (промислової) власності, передані в користування такому платнику податків без права їх відчуження;

4. кошти кредитів або позик, наданих платнику податків кредитно-фінансовою установою, що обліковуються на позичкових рахунках, відкритих на користь такого платника податків, суми акредитивів, що виставлені на ім'я платника податків, але не відкриті, суми авансових платежів та попередньої оплати за контрактами підприємств суднобудівної промисловості, отримані від замовників морських, річкових суден та інших плавучих засобів, які зараховуються на окремі рахунки цих підприємств, відкриті відповідно до статті 1 Закону України "Про заходи щодо державної підтримки суднобудівної промисловості в Україні";

5. майно, включене до складу цілісних майнових комплексів державних підприємств, які не підлягають приватизації, у тому числі казенних підприємств. Порядок віднесення майна до такого, що включається до складу цілісного майнового комплексу державного підприємства, встановлюється Фондом державного майна України;

6. майно, вільний обіг якого заборонено згідно із законодавством України;

7. майно, що не може бути предметом застави відповідно до Закону

України "Про заставу";

8. кошти інших осіб, надані платнику податків у вклад (депозит) або довірче управління, а також власні кошти юридичної особи, що використовуються для виплат заборгованості з основної заробітної плати за фактично відпрацьований час фізичним особам, які перебувають у трудових відносинах з такою юридичною особою.

При цьому, посадові особи, у тому числі державні виконавці, які прийняли рішення про використання майна, як джерела погашення податкового боргу платника податків, з переліку забороненого до використання, несуть відповідальність відповідно до законодавства.

Чинним законодавством передбачено використання додаткових джерел погашення податкового боргу у таких випадках.

Якщо сума податкового боргу платника податків не погашена повністю навіть після здійснення заходів щодо продажу його, орган стягнення може визначити додатковим джерелом погашення дебіторську заборгованість платника податків, строк погашення якої настав та право вимоги якої переведено на органи державної податкової служби.

Відповідно до норм Податкового кодексу Наказом ДПС України затверджено Порядок використання додаткових джерел погашення податкового боргу.

Цим документом визначено механізм стягнення з дебіторів платника податків, який має податковий борг, сум дебіторської заборгованості, строк погашення якої настав та право вимоги якої переведено на податкові органи, у рахунок погашення податкового боргу такого платника податків.

Визначення сум дебіторської заборгованості, яка є додатковим джерелом погашення податкового боргу, здійснюється на підставі даних бухгалтерського та аналітичного обліку платника податків, договорів, оформлених належним чином. Порядок використання додаткових джерел погашення податкового боргу передбачає укладення договору про переведення права вимоги дебіторської заборгованості платника податків на

органи державної податкової служби. З цією метою податковий орган, насамперед, повідомляє платника про визначення додатковим джерелом погашення його боргу дебіторської заборгованості за формою згідно з додатком К 1.

Таке повідомлення розглядається як пропозиція для укладання договору про переведення права вимоги дебіторської заборгованості платника податків на органи державної податкової служби. У разі згоди платника податків податковий орган укладає з ним договір, який повинен містити, зокрема, такі положення:

- назву договору та місце його укладання;
- найменування платника податків та податкового органу;
- предмет договору;
- порядок виконання зобов'язань за договором;
- права та обов'язки сторін;
- умови укладання, зміни та припинення договору;
- місцезнаходження та реквізити сторін.

У договорі обов'язково зазначається, що платник податків переводить на орган державної податкової служби своє право вимоги до дебітора в рахунок погашення податкового боргу.

Після укладання договору такий платник передає всі документи, що свідчать про право вимоги. На орган державної податкової служби як орган стягнення можуть переводитися всі види дебіторської заборгованості, а саме:

- дебіторська заборгованість за товари (роботи, послуги);
- дебіторська заборгованість, пов'язана із підзвітними особами;
- дебіторська заборгованість працівників, акціонерів перед підприємством;
- дебіторська заборгованість за претензіями;
- інші види дебіторської заборгованості.

Визначення такої дебіторської заборгованості здійснюється шляхом

перевірки податковим органом дебіторської заборгованості, яка відображена на рахунках бухгалтерського обліку платника податків та в аналітичному обліку.

При цьому платник податків та орган стягнення обов'язково повідомляють дебітора про переведення на податковий орган права вимоги. Таке повідомлення дебітора складається за формою згідно з додатком К 2.

Крім того, орган державної податкової служби звертається до суду щодо стягнення з дебіторів платника - боржника, сум дебіторської заборгованості, строк погашення якої настав та право вимоги якої переведено на податкові органи, у рахунок погашення податкового боргу такого платника податків.

Така дебіторська заборгованість продовжує залишатися активом боржника до надходження коштів до бюджету за рахунок стягнення цієї дебіторської заборгованості, та повинна бути відповідним чином розкрита в примітках до фінансової звітності.

До моменту стягнення органом державної податкової служби у судовому порядку дебіторської заборгованості платежі продовжують надходити на рахунки платника податків, що має податковий борг. Надходження за дебіторською заборгованістю негайно спрямовуються в рахунок погашення податкового боргу.

Податковий орган повідомляє платника податків про надходження коштів до бюджету на погашення його податкового боргу за рахунок стягнення дебіторської заборгованості в п'ятиденний термін з дня отримання відповідного документа. Форма такого повідомлення наведена у додатку К 3.

У разі відсутності у платника податків, що є філією, відокремленим підрозділом юридичної особи, майна, достатнього для погашення його податкового боргу, джерелом погашення заборгованості такого платника є майно такої юридичної особи, на яке може бути звернено стягнення згідно з Податковим кодексом. Порядком використання додаткових джерел погашення податкового боргу¹ встановлено форму повідомлення про визначення джерелом погашення заборгованості платника податків, що є

філією, відокремленим підрозділом, майна його юридичної особи, яке направляється відповідній юридичній особі (додаток К4). При цьому стягнення коштів, опис, оцінка, продаж майна юридичної особи філії чи відокремленого підрозділу та зарахування коштів проводяться у загальному порядку, встановленому нормативно-правовими актами.

Додатковим джерелом погашення податкового боргу банків, небанківських фінансових установ, у тому числі страхових організацій, можуть бути кошти, незалежно від джерел їх походження та без застосування визначених вище обмежень, у сумі, яка не перевищує суму їх власного капіталу (без урахування страхових та прирівняних до них обов'язкових резервів, сформованих відповідно до закону). Визначення розміру власного капіталу здійснюється відповідно до законодавства України.

Таким чином, джерела погашення податкового боргу загалом можна розділити на три групи: основні, додаткові і такі, що не можна використовувати для покриття заборгованості.

Згідно чинного законодавства забороняється будь-яка уступка податкового боргу платника податків третім особам, крім випадків, коли гарантами повного та своєчасного погашення грошових зобов'язань платника податків є інші особи, якщо таке право передбачено Податковим кодексом.

Якщо платник податків має заборгованість, податкові органи зобов'язані зараховувати кошти, що він сплачує, в рахунок погашення податкового боргу згідно з черговістю його виникнення незалежно від напрямку сплати, визначеного таким платником. До того ж спрямування коштів платником податків на погашення грошового зобов'язання перед погашенням податкового боргу забороняється, крім випадків їх використання на виплату заробітної плати та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Податковим кодексом також передбачено, що з моменту винесення судом ухвали про порушення провадження у справі про банкрутство платника податків порядок погашення грошових зобов'язань, які включені до

конкурсних кредиторських вимог контролюючих органів до такого боржника, визначається згідно із Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" без застосування норм кодексу.

Стосовно податкового боргу платника податку – фізичної особи, орган стягнення звертається до суду з позовом про стягнення суми його заборгованості. При цьому стягнення податкового боргу з такої особи за рішенням суду здійснюється державною виконавчою службою відповідно до закону про виконавче провадження.

Якщо податковий борг виник за операціями, що виконувалися в межах договорів про спільну діяльність, джерелом погашення такого податкового боргу є майно платників податків, що є учасниками такого договору.

У механізмі погашення податкового боргу виокремлено особливості застосування заходів, які вживають податкові органи щодо підприємств, які не підлягають приватизації і комунальних підприємств, в разі ліквідації платника податків, не пов'язаної з банкрутством чи його реорганізації, а також стосовно фізичних осіб у разі їх смерті, визнання безвісно відсутніми чи недієздатними та неповнолітніх осіб. Ці особливості розкриті у наступних питаннях розділу.

Погашення податкового боргу державних підприємств, які не підлягають приватизації, та комунальних підприємств Порядок погашення податкового боргу державних підприємств, які не підлягають приватизації, а також комунальних підприємств має певні особливості.

При відсутності у державного підприємства, яке не підлягає приватизації, у тому числі казенного підприємства, майна, що відповідно до законодавства України може бути внесено в податкову заставу та відчужено, а також якщо сума коштів, отримана від продажу внесеного в податкову заставу майна не покриває суму податкового боргу такого платника і витрат, пов'язаних з організацією та проведенням публічних торгів, податковий керуючий зобов'язаний звернутися до органу виконавчої влади, до сфери

управління якого належить такий платник, з поданням щодо прийняття рішення про:

- надання відповідної компенсації з бюджету за рахунок коштів, призначених для утримання органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить такий платник податків;

- досудову санацію такого підприємства за рахунок коштів державного бюджету;

- ліквідацію такого платника та призначення ліквідаційної комісії;

- виключення платника податків із переліку об'єктів державної власності, які не підлягають приватизації, з метою порушення справи про банкрутство, у порядку, встановленому законодавством України.

- Стосовно комунального підприємства, у якого сума коштів, отримана від продажу внесеного в податкову заставу майна, не покриває суму його податкового боргу і витрат, пов'язаних з організацією та проведенням публічних торгів, або у якого відсутнє власне майно, що може бути внесено в податкову заставу та відчужено, орган державної податкової служби зобов'язаний звернутися до органу місцевого самоврядування чи органу виконавчої влади, до сфери управління якого належить майно такого боржника, з поданням щодо прийняття рішення про:

- виділення коштів місцевого бюджету на сплату податкового боргу такого комунального підприємства. Рішення про фінансування таких витрат розглядається на найближчій сесії відповідної ради;

- затвердження плану досудової санації такого підприємства, який передбачає погашення його податкового боргу;

- ліквідацію такого платника податків та призначення ліквідаційної комісії;

- прийняття сесією відповідної ради рішення щодо порушення справи про банкрутство платника податків.

Відповідний орган місцевого самоврядування чи орган виконавчої влади, до сфери управління якого належить майно боржника зобов'язаний надіслати відповідь щодо прийняття одного із зазначених вище рішень органу державної податкової служби протягом 30 календарних днів з дня направлення звернення. Якщо зазначена відповідь не отримана у цей строк або вона містить відмову у задоволенні його вимог податкового органу, він зобов'язаний звернутися до суду із позовною заявою про звернення стягнення податкового боргу на кошти державного органу, в управлінні якого перебуває таке державне (комунальне) підприємство або його майно.

Крім того виникнення у державного або комунального підприємства податкового боргу є підставою для розірвання трудового договору (контракту) з керівником такого підприємства. Такі договори (контракти) повинні містити положення про зазначену відповідальність, що є їх істотною умовою. Винятком при цьому є випадки виникнення податкового боргу внаслідок обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин) або невиконання або неналежного виконання державними органами зобов'язань щодо оплати товарів (робіт, послуг), придбаних у такого платника податків за рахунок бюджетних коштів, з надання платнику податків субсидій або дотацій, передбачених законодавством або з повернення платнику податків надміру внесених податків та зборів чи їх бюджетного відшкодування згідно з податковим законодавством України.

При передачі акцій (інших корпоративних прав), що перебувають у державній або комунальній власності, в управління третім особам, відповідні договори обов'язково повинні містити зобов'язання таких третіх осіб щодо недопущення виникнення податкового боргу після такої передачі, а також умову щодо припинення дії договору в разі виникнення податкової заборгованості, право відповідно держави або територіальної громади на одностороннє (позасудове) розірвання таких договорів у разі виникнення такого податкового боргу. Ця умова є істотною для будь-яких договорів про приватизацію державного або комунального майна, укладених під

інвестиційні зобов'язання.

Погашення податкового боргу в разі ліквідації платника податків, не пов'язаної з банкрутством Ліквідація платника податків – це його ліквідація як юридичної особи або зупинення державної реєстрації фізичної особи – підприємця, внаслідок якої відбувається закриття їх рахунків та/або втрата їх статусу як платника податків відповідно до законодавства. Якщо власник або уповноважений ним орган приймає рішення про ліквідацію платника податків, не пов'язану з банкрутством, майно такого платника податків використовується у черговості, визначеній відповідно до законів України. З цією метою встановлюються особи, які відповідальні за погашення податкового боргу відповідного платника податків (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 Порядок призначення осіб, які відповідальні за погашення податкового боргу в разі ліквідації платника податків, не пов'язаної з банкрутством

Платник податків	Відповідальна особа
який ліквідується	ліквідаційна комісія або інший орган, що проводить ліквідацію згідно із законодавством України
філії, відділення, інші відокремлені підрозділи платника податків, що ліквідуються	такий платник податків
фізична особа – підприємець	така фізична особа
фізична особа, яка померла або визнана судом безвісно відсутньою або оголошена померлою чи визнана недієздатною	особи, які вступають у права спадщини або уповноважені здійснювати розпорядження майном такої особи
кооперативи, кредитні спілки, товариства співвласників житла або інші колективні господарства	їх члени (пайовики) солідарно
інвестиційні фонди	інвестиційна компанія, яка здійснює управління таким інвестиційним фондом

У випадку коли на момент ліквідації платник податків має суми надміру сплачених грошових зобов'язань або суми невідшкодованих податків з відповідного бюджету, такі суми підлягають заліку в рахунок погашення боргу перед цим бюджетом. Якщо ж суми надміру сплачених грошових зобов'язань або суми невідшкодованих податків з відповідного бюджету перевищують суми грошових зобов'язань або податкового боргу перед таким бюджетом, суми перевищення використовуються для погашення боргу перед іншими бюджетами, а за відсутності таких зобов'язань перераховуються у розпорядження такого платника. Порядок проведення зазначених заліків встановлюється Міністерством фінансів України.

Якщо внаслідок ліквідації платника податків або скасування державної реєстрації фізичної особи – підприємця частина його грошових зобов'язань чи податкового боргу залишається непогашеною у зв'язку з недостатністю майна, така частина погашається за рахунок майна засновників або учасників такого підприємства, якщо вони несуть повну або додаткову відповідальність за зобов'язаннями платника податків згідно із законом, у межах такої відповідальності. При ліквідації філії, відділення чи іншого відокремленого підрозділу юридичної особи, частина їх грошових зобов'язань чи податкового боргу погашається за рахунок юридичної особи незалежно від того, чи є вона платником податку, стосовно якого виникло грошове зобов'язання або виник податковий борг такої філії, відділення, іншого відокремленого підрозділу.

Безнадійний податковий борг підлягає списанню за рішенням керівника (заступника керівника) органу державної податкової служби, оформленого згідно з додатком, яке приймається на підставі одного з таких документів:

— витяг або довідка державного реєстратора про внесення змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, які підтверджують внесення запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи шляхом її ліквідації;

— повідомлення державного органу реєстрації актів цивільного стану

про смерть фізичної особи (платника податків);

– рішення суду про визнання фізичної особи (платника податків) безвісно відсутньою або померлою чи недієздатною. При цьому якщо контролюючий орган не є органом державної податкової служби, рішення про списання податкового боргу приймається податковим органом за зверненням контролюючого органу, яке подається разом з одним із перелічених вище документів.

Рішення про списання безнадійного податкового боргу складається у двох примірниках, один з яких передається органу державної податкової служби, другий - контролюючому органу.

Якщо контролюючий орган є податковим органом рішення складається в одному примірнику.

Податкові повідомлення - рішення або податкові вимоги вважаються відкликаними у день прийняття органом державної податкової служби рішення про списання безнадійного податкового боргу в повному обсязі.

Сума безнадійного податкового боргу платника податків визначається контролюючими органами за даними автоматизованої інформаційної облікової системи органу державної податкової служби на день прийняття рішення про списання такого боргу. Відомості про прийняття рішення про списання безнадійного податкового боргу вносяться до автоматизованої інформаційної облікової системи податкового органу із зазначенням дати прийняття такого рішення.

Погашення податкового боргу у разі реорганізації платника податків
Реорганізація платника податків

– це зміна його правового статусу, яка передбачає будь-яку з таких дій або їх поєднання: — зміна найменування платника податків, а для господарських товариств

– зміна організаційно-правового статусу товариства, що тягне за собою зміну їх коду згідно з Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України та/або податкового номера;

- злиття платників податків, а саме передача майна платника податків до статутних фондів інших платників податків, унаслідок чого відбувається ліквідація платника податків, який зливається з іншими;

- поділ платника податків на декілька осіб, а саме поділ його майна між статутними фондами новоутворених юридичних осіб та/або фізичними особами, внаслідок якого відбувається ліквідація юридичного статусу платника податків, який поділяється;

— виділення з платника податків інших платників податків, а саме передача частини майна платника податків, що реорганізується, до статутних фондів інших платників податків в обмін на їх корпоративні права, внаслідок якого не відбувається ліквідація платника податків, що реорганізується; — реєстрацію фізичної особи як суб'єкта господарювання без скасування її попередньої реєстрації як іншого суб'єкта господарювання або з таким скасуванням.

Чинним законодавством регламентовано такий порядок врегулювання грошових зобов'язань чи податкового боргу платника податків у разі якщо його власник або уповноважений ним орган приймає рішення про його реорганізацію:

1) якщо реорганізація здійснюється шляхом зміни найменування, організаційно-правового статусу або місця реєстрації платника податків, після реорганізації він набуває усіх прав і обов'язків щодо погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу, які виникли до його реорганізації;

2) якщо реорганізація здійснюється шляхом об'єднання двох або більше платників податків в одного платника податків з ліквідацією платників податків, що об'єдналися, об'єднаний платник податків набуває усіх прав і обов'язків щодо погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу всіх платників податків, що об'єдналися;

3) якщо реорганізація здійснюється шляхом поділу платника податків на дві або більше особи з ліквідацією такого платника податків, що

розподіляється, усі платники податків, які виникнуть після такої реорганізації, набувають усіх прав і обов'язків щодо погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу, які виникли до такої реорганізації.

Зазначені зобов'язання чи борг розподіляються між новоутвореними платниками податків пропорційно часткам балансової вартості майна, отриманого ними у процесі реорганізації згідно з розподільним балансом. Якщо одна чи більше новоутворених осіб не є платниками податків, щодо яких виникли грошові зобов'язання або борг платника податків, який був реорганізований, зазначені грошові зобов'язання чи податковий борг повністю розподіляються між особами, що є платниками таких податків, пропорційно часткам отриманого ними майна, без урахування майна, наданого особам, що не є платниками таких податків.

При цьому реорганізація платника податків шляхом виділення з його складу іншого платника або внесення частини його майна до статутного фонду іншого платника без ліквідації платника податків, який реорганізується, не тягне за собою розподілу грошових зобов'язань чи податкового боргу між таким платником податків та особами, утвореними у процесі його реорганізації, чи встановлення їх солідарної відповідальності за порушення податкового законодавства. Винятком є випадки, коли за висновками податкового органу така реорганізація може призвести до неналежного погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу платником податків, який реорганізується.

Рішення про застосування солідарної або розподільної відповідальності за порушення податкового законодавства може бути прийняте органом державної податкової служби у разі, коли майно платника податків, що реорганізується, перебуває у податковій заставі на момент прийняття рішення про таку реорганізацію. Для таких цілей до зазначених видів реорганізації також прирівнюється оренда цілісного майнового комплексу відповідно до законодавства України про оренду державного та комунального майна.

Платник податків, майно якого передане в податкову заставу, або той, що скористався правом реструктуризації податкового боргу, зобов'язаний завчасно повідомити орган державної податкової служби про прийняття рішення щодо проведення будь-яких видів реорганізації та подати податковому органу план такої реорганізації. Разом з тим, якщо орган державної податкової служби встановлює, що поданий план реорганізації призводить або може у майбутньому призвести до неналежного погашення грошових зобов'язань чи податкового боргу, він має право прийняти рішення про:

— розподіл суми боргу між платниками податків, що виникають у результаті реорганізації, з урахуванням очікуваної прибутковості (ліквідності) кожного такого платника без застосування принципу пропорційного розподілу;

— погашення зобов'язань, забезпечених податковою заставою, до проведення такої реорганізації; — встановлення солідарної відповідальності за сплату грошових зобов'язань платника податків, який реорганізується, щодо всіх осіб, утворених у процесі реорганізації, що тягне за собою застосування режиму податкової застави щодо всього майна таких осіб;

— поширення права податкової застави на майно платника податків, який створюється шляхом об'єднання інших платників, якщо один або більше з них мали грошові зобов'язання або податковий борг, забезпечений податковою заставою.

Зазначені рішення податкового органу можуть бути оскаржені в порядку та у строки, визначені для оскарження грошового зобов'язання, нарахованого контролюючим органом.

Разом з тим, реорганізація платника податків не змінює строків погашення грошових зобов'язань або податкового боргу платниками податків, утвореними у результаті такої реорганізації.

У випадку коли платник податків, який реорганізується, має суми надміру сплачених грошових зобов'язань, такі суми підлягають заліку в

рахунок його непогашених зобов'язань або боргу за іншими податками. Зазначена сума розподіляється між бюджетами та державними цільовими фондами пропорційно загальним сумах грошового зобов'язання або податкового боргу такого платника податків.

Якщо ж сума надміру сплачених грошових зобов'язань або невідшкодованих податків та зборів платника перевищує суму зобов'язань або податкового боргу з інших податків, сума перевищення перераховується в розпорядження правонаступників такого платника пропорційно його частці в майні, що розподіляється, згідно з розподільним балансом або передаточним актом.

Проведення реорганізації з порушенням зазначених правил, тягне за собою відповідальність, встановлену законодавством.

Порядок виконання грошових зобов'язань фізичних осіб у разі їх смерті або визнання безвісно відсутніми чи недієздатними, а також неповнолітніх осіб

Згідно норм чинного законодавства, грошові зобов'язання фізичної особи у разі її смерті або оголошення судом померлою виконуються її спадкоємцями, які прийняли спадщину (крім держави), в межах вартості майна, що успадковується, та пропорційно частці у спадщині на дату її відкриття. При цьому претензії спадкоємцям пред'являються органами державної податкової служби в порядку, встановленому цивільним законодавством України для пред'явлення претензій кредиторами спадкодавця.

Після закінчення строку прийняття спадщини грошові зобов'язання та/або податковий борг спадкодавця стають грошовими зобов'язаннями та/або податковим боргом спадкоємців. Протягом строку прийняття спадщини на грошові зобов'язання та/або податковий борг спадкодавців пеня не нараховується. Якщо спадщина переходить до держави грошові зобов'язання померлої фізичної особи припиняються.

Грошові зобов'язання неповнолітніх осіб виконуються їх батьками

(усиновителями), опікунами (піклувальниками) до набуття неповнолітніми особами цивільної дієздатності в повному обсязі. При невиконанні грошових зобов'язань неповнолітніми, їх батьки (усиновителі) разом з ними несуть солідарну майнову відповідальність за погашення грошових зобов'язань та/або податкового боргу.

Грошові зобов'язання фізичної особи, яка визнана судом недієздатною, виконуються її опікуном за рахунок майна такої фізичної особи, на яке може бути звернуто стягнення згідно із законом. Грошові зобов'язання фізичної особи, яка визнана судом безвісно відсутньою, виконуються особою, на яку в установленому порядку покладено здійснення опіки над майном безвісно відсутньої особи. Особа, яка здійснює опіку, виконує грошові зобов'язання, що виникли на день визнання особи безвісно відсутньою, за рахунок її майна, на яке може бути звернуто стягнення згідно із законом.

Податковим кодексом передбачено, що батьки (усиновителі) та опікуни (піклувальники) неповнолітніх, опікуни недієздатних, особи, на яких покладено здійснення опіки над майном безвісно відсутніх (законні представники платників податків – фізичних осіб), повинні від імені відповідних фізичних осіб:

— подати за наявності підстав органу державної податкової служби заяву для реєстрації таких фізичних осіб у Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків та іншу інформацію, необхідну для ведення зазначеного реєстру;

— своєчасно подавати належним чином заповнені декларації про доходи та майно;

— у передбачених законодавством випадках вести облік доходів і витрат;

— виконувати інші обов'язки, визначені Податковим кодексом.

Якщо майна недієздатної або безвісно відсутньої особи недостатньо для забезпечення виконання грошових зобов'язань такої фізичної особи, а також

для сплати нарахованих штрафних (фінансових) санкцій, то суми податкового боргу списуються у порядку, встановленому центральним органом державної податкової служби.

У разі скасування судом рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або прийняття рішення про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка визнавалася недієздатною, грошове зобов'язання такої фізичної особи відновлюється в частині сум раніше списаних податків. Штрафні (фінансові) санкції у такому разі не сплачуються за період з дня набрання законної сили рішенням суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи недієздатною до дня набрання законної сили рішеннями про скасування рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи рішення про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.

Законні представники платників податків – фізичних осіб за невиконання визначених обов'язків несуть відповідальність, передбачену Податковим кодексом України та іншими законами для платників податків.

Висновки до розділу 1

Дослідження податкової заборгованості як загрози фінансової безпеки держави дозволило сформулювати ряд висновків.

У результаті узагальнення та систематизації як законодавчих, так і наукових позицій щодо чинників фінансової безпеки держави, визначено пріоритетним стан забезпеченості усіх учасників фінансових відносин необхідною кількістю ресурсів для забезпечення своїх потреб та реалізації функцій. Доведено, що податкова заборгованість у поєднанні з масовими податковими девіаціями є загрозою фінансовій безпеці, оскільки знижує виконання основної статті доходів бюджету, а саме – податкових надходжень. Подальша її акумуляція до бюджету або ж безповоротна втрата як надходжень, так і платника, залежить від ефективності заходів управління податковим боргом. Таким чином, в забезпеченні фінансової безпеки виникає

проблема попередження виникнення та наростання податкового боргу, а також підвищення ефективності заходів мобілізації сум створеного боргу.

Обґрунтовано позицію щодо теоретичної та практичної потреби виділення в структурі фінансової безпеки з-поміж інших її складових податкової безпеки. Внаслідок ідентифікації податкового боргу у системі фінансової безпеки, запропоновано виділити у структурі податкової безпеки податково-борговий сектор податкової безпеки держави.

Негативні наслідки, які спричиняє податкова заборгованість у безпековому середовищі дали підстави для формулювання власного бачення окремих понять, що стосуються податково-боргової компоненти фінансової безпеки, зокрема: податкового боргу як загрози фінансовій безпеці держави; управлінню податковим боргом; податково-борговим відносинам; безпеці податково-боргових відносин; ухиленню від погашення податкового боргу.

РОЗДІЛ 2. Оцінювання впливу податкового боргу на стан фінансової безпеки України

2.1. Аналіз загроз та ризиків фінансовій безпеці України

Глобальні геополітичні та вітчизняні макроекономічні реалії ставлять перед безпекознавчою наукою та практикою проблему перебудови базових підходів до принципів, форм, методів та інструментів забезпечення фінансової безпеки держави шляхом їх орієнтації на формування системи довгосторокової діагностики кризових перетворень та швидкого реагування на них.

Існуюча концепція оцінки економічної безпеки держави, що є законодавчо закріпленою та ґрунтується на нормативно-індикативному аналізі, носить характер констатації існуючих тенденцій на базі фактичних показників. Незважаючи на значну кількість напрацювань щодо оцінювання рівня економічної безпеки, відсутнє єдине системне уявлення інтегрального показника та обґрунтування критеріїв відбору відповідних індикаторів і встановлення їх нормативних (порогових) значень. Суттєвим недоліком в існуючих методиках є відсутність деяких складових. Так, наприклад, при оцінюванні рівня фінансової безпеки держави не враховано такі важливі компоненти, як: вплив системи оподаткування; показники, які характеризують рівень розвитку страхового, фондового, фінансового ринків. Зокрема, суттєвого доопрацювання потребують офіційні методики оцінювання рівня економічної безпеки, оскільки вони є досить складними як з математичної, так і з логічної точок зору, що в цілому ускладнює механізм їх застосування [176].

Дослідженню питання визначення рівня економічної (фінансової) безпеки країни, його моніторингу та методів оцінки присвячені роботи цілого ряду вітчизняних та закордонних дослідників, які серед основних методів оцінки рівня економічної безпеки країни виділяють [155, с. 64; 182, с. 29; 95, с. 189; 117; 98; 170, с. 121; 1, с. 6; 24, с. 28; 100, с.

181; 117, с. 140; 47]:

- моніторинг основних соціально-економічних показників і зіставлення їх з граничними значеннями, які мають бути не менші за середньосвітові;
- методи експертної оцінки, що в основному передбачають ранжування країн за визначеним набором показників;
- сценарний підхід, який за допомогою засобів математичного моделювання дозволяє уточнювати і конкретизувати початкові прогнози та створювати нові варіанти сценаріїв у рамках передбачуваної моделі;

- методи оптимізації, що передбачають побудову алгоритмів знаходження максимумів (мінімумів) функції і точок, в яких вони досягаються, при наявності обмежень та без них;

- теоретико-ігрові методи, які використовуються для аналізу багатосторонніх конфліктних ситуацій з урахуванням їх взаємовпливу;

- методи багатовимірного статистичного аналізу, що дозволяють обчислювати характеристики динаміки розвитку показників економічної безпеки, виявляти закономірності минулого розвитку та оцінювати їх перенесення на майбутнє;

- квазідинамічний підхід, що дозволяє визначити цільову функцію забезпечення безпеки, а сам метод полягає в розділі основних складових безпеки на кількісні показники (потенціал визначеної сфери безпеки) та якісні (стан захисту певного національного інтересу) показники (індикатори) [9].

- методи штучних мереж, використання яких дозволяє здійснювати моделювання складних, нелінійних залежностей та долати проблеми розмірності.

Не применшуючи внеску науковців, що займаються прогнозуванням рівня як економічної, так і фінансової безпеки, зазначимо, що, як свідчать результати проведених досліджень, не існує системи, яка здатна була б сигналізувати про прихід кризових явищ як щодо фінансової безпеки держави, так і в розрізі її складових. Крім того, математичні

методи, зокрема, метод кореляційно-регресійного аналізу, що класично використовується в основі прогнозування для встановлення взаємозв'язку між результативним показником і декількома факторними показниками не є ефективним, оскільки політична й економічна ситуація в Україні є нестабільними, а зв'язок між явищами та процесами у середині безпекового простору часто є нелінійним.

На відміну від технічних систем, в соціально-економічних системах межі можливого перетину інтересів мають значні коливання, а тому є велика невизначеність (рівень перетину різних сфер) щодо прогнозування. Ще одним складним моментом даного підходу до прогнозування можна назвати необхідність врахування синергетичних ефектів, коли присутня одночасна дія ризиків у двох і більше сферах життєдіяльності. Втім, врахування таких нелінійних ефектів є надскладним завданням для будь-якого прогнозу. Особливо негативно в процесі здійснення оцінки фінансової безпеки відображається відсутність цільової функції, тобто певного рівня і інтегрального показника безпеки, і окремих його складових (в тому числі й окремих показників та індикаторів безпеки) та їх вагових коефіцієнтів, які б вважалися за ідеальні, а досягнення таких свідчило б про гарантування безпеки [10].

Методи, що побудовані на моделюванні ігрових сценаріїв та експертних оцінках, попри їх незамінність у багатьох ситуаціях з обмеженим доступом до інформації, ми вважаємо надто суб'єктивними.

Зважаючи на усе вищезазначене, висловлюємо **думку про** необхідність вироблення нових, прогресивніших методів, способів та інструментарію діагностики стану фінансової безпеки на макрорівні, зокрема за податково-борговою складовою, що зумовлено метою нашого дослідження.

Для формування управлінської Програми щодо податкового боргу як чинника фінансової безпеки, пропонуємо власну методіку його оцінки. Узагальнені етапи дослідницьких дій у процесі її застосування,

представлені у такій послідовності (рис. 2.1)

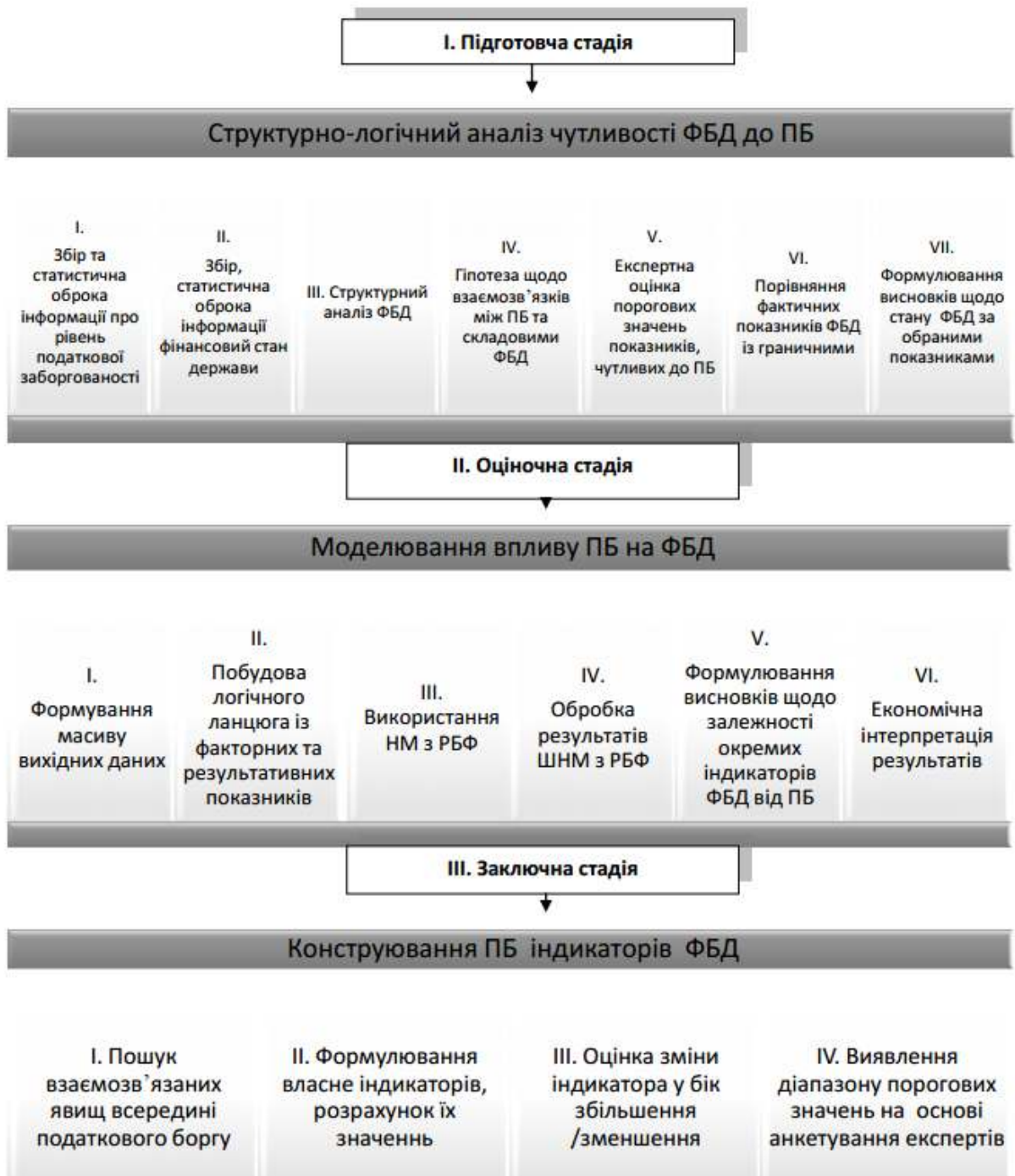

Рис. 2.1. Етапи методики оцінки податкового боргу як чинника фінансової безпеки держави Джерело: розроблено автором

Як видно із рис. 2.1, на першому етапі дослідження, на основі дедуктивного підходу до сутності поняття «фінансова безпека держави» нами виділено її складові елементи, висуваючи гіпотезу щодо їх

взаємного впливу та взаємної залежності із податковим боргом, яка підкріплена нормативно-індикативним аналізом.

Фінансова безпека держави є багатокомпонентним і динамічним феноменом, дослідження якого не може базуватися лише на певній сукупності результативних показників, а вимагає посиленої концентрації на діалектиці системи «явище – чинник – ризик – загроза». Основною метою на даному етапі є декомпозиція внутрішнього безпекового середовища з метою виявлення складових, що найбільш чутливі до коливань податково-боргових тенденцій, їх статистичний вимір та окреслення діапазону граничних значень. Першим кроком оцінки є формування інформаційної вибірки. Для забезпечення адекватності результатів, джерелами статистичних даних можуть бути виключно надійні бази даних, зокрема офіційних державних органів, міжнародних урядових організацій, спеціалізованих аналітичних організацій. Також обрані показники повинні відповідати певним критеріям, обов'язковим для їхнього практичного використання. По-перше, відібрані показники повинні мати зв'язок з фінансовою безпекою країни, що обумовлено метою дослідження. По-друге, повинні бути нормативно визначені порогові значення кожного показника, а стосовно яких такі дані відсутні – можливість формулювання відповідних експертних висновків, що забезпечується такими ознаками як: доступність статистичних даних щодо країн, які знаходяться на однаковому рівні соціально-економічного розвитку з Україною; порівнюваність даних; наявність зв'язку з іншими показниками в середині безпекового середовища.

З огляду на те, що рівень фінансової безпеки не є статичним, всі його показники динамічно змінюються. Тому важливо визначити діапазон їх коливань, позначений граничними (максимальними та мінімальними) значеннями. Вчений - безпекознавець Сухоруков А. вживає для граничних індикаторів означення «порогові» і констатує, що рух фактичного значення індикатора від порогового

засвідчує потребу у в подоланні причин, які викликали ці зміни [167, с. 73]. При цьому, оптимальними значеннями індикаторів є інтервал величин, у межах яких створюються найсприятливіші умови для стабільного функціонування та розвитку відповідного сектору ФБД. Прийнятний рівень безпеки досягається при умові, що всі індикатори знаходяться в межах своїх порогових значень. Якщо хоч по одному із індикаторів система перейшла поріг передкризового (кризового) стану, то вона розглядається як така, що знаходиться в передкризовому (кризовому) стані. Якщо хоча б за двома із індикаторів система перейшла передкризовий поріг, то вона розглядається як така, що знаходиться в кризовому стані.

Визначення порогових значень напряду залежить від специфіки сфери, до якої належить досліджуване явище. Існують методи, пов'язані із точним математичними розрахунками, інші базуються на аналогії з подібними об'єктами, певні – на експертних оцінках. Експертна оцінка, тобто прогноз фахівця в певній галузі, складений на підставі його уявлень стосовно аргументованого ймовірного розвитку прогнозованого процесу. Зазвичай, такий прогноз урахує багато чинників, які слабо формалізуються або не підлягають вимірюванню, але більш-менш увиразнюються завдяки поясненням експерта. Експерт – це компетентний фахівець із певного питання, чії оцінки та судження з приводу об'єкта експертизи враховують під час прийняття рішення. Прогнозоване експертне оцінювання відображає індивідуальні погляди фахівців стосовно перспектив розвитку об'єкта й ґрунтується на мобілізації фахового досвіду та інтуїції [145]

Фінансова безпека є багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру та логіку розвитку. Відповідно до безпекової парадигми, фінансова безпека держави включає: бюджетну, боргову безпеку, фінансову безпеку банківської системи, валютну, грошово-кредитну, інвестиційну безпеку, фінансову

безпеку страхового та фондового ринку. Стверджувати те, що держава перебуває у стані безпеки з концептуального підходу можемо лише тоді, коли усі перелічені елементи характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, 76 здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання; з позицій нормативно-індикативного аналізу – коли усі показники, що визначають рівень кожної із підсистем відповідають їх оптимальним значенням або, принаймні, не переходять за межі верхніх і нижніх порогових границь. Окреслимо загальний контур податково-боргової компоненти у системі фінансової безпеки держави та зобразимо його схематично (рис. 2.2).

При формуванні системи індикаторів фінансової безпеки із скукупності стистичних показників нами було обрано 2-4 індикатори у розрізі кожної складової задля подальшого визначення їх гранично допустимих значень з метою формулювання висновків щодо їх реакцій на кризові перетворення в усій системі ФБД. Із рис. 2.2 видно, що в центрі даного дослідження знаходиться податковий борг як чинник фінансової безпеки держави, вплив якого ми трактуємо двояко: погіршуючи її стан у поточному періоді, при ефективному адмініструванні, мобілізований борг може стати джерелом покриття бюджетного дефіциту у майбутніх періодах. Враховуючи значну структурованість ФБД, розроблення системи індикаторів проводяться лише за тими елементами, які, за припущенням автора, є чутливими до змін податкового боргу.

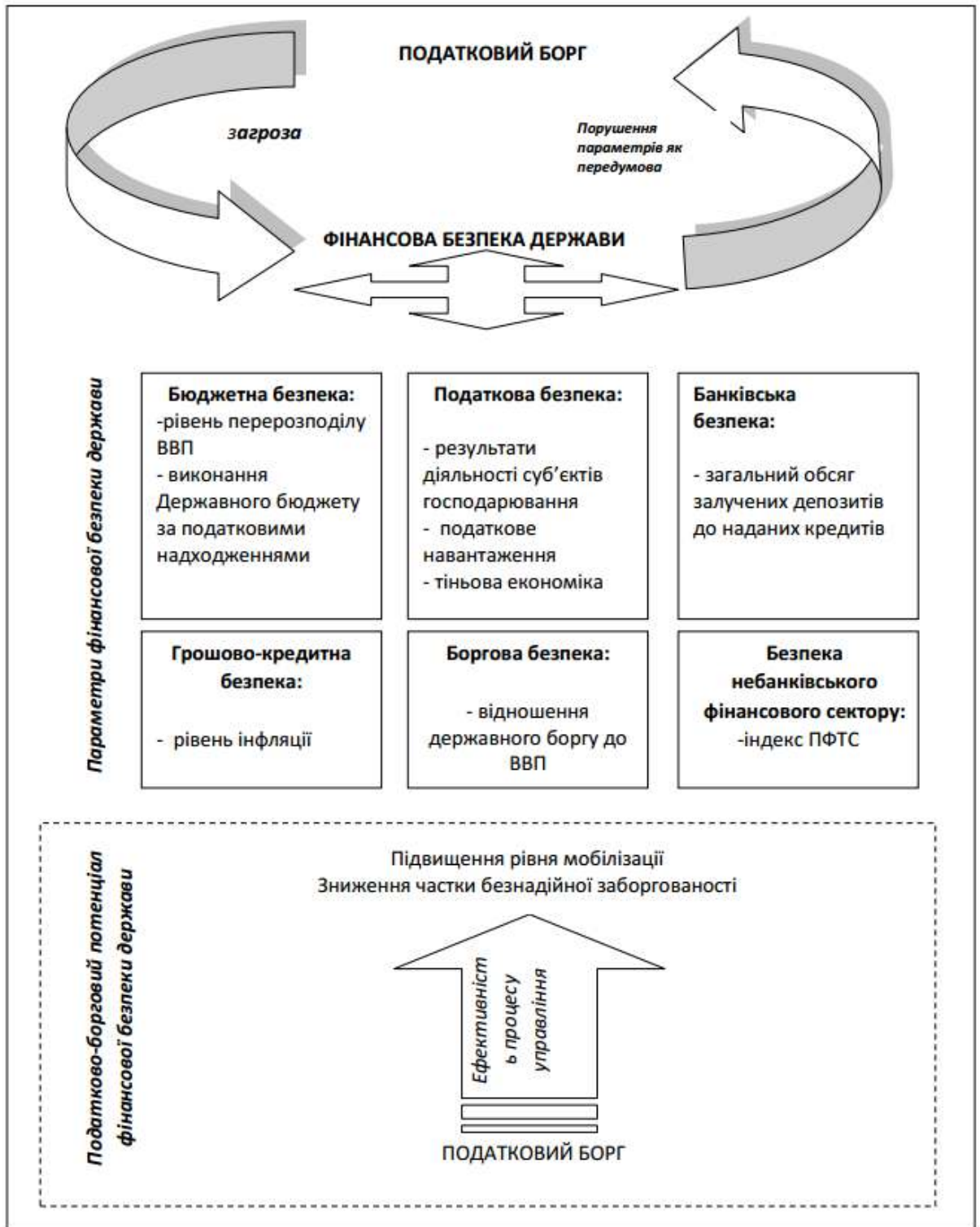

Рис. 2.2. Контур податково-боргової складової ФБД Джерело: розроблено

Аналіз динаміки податкового боргу, показаний на рис. 2.1, дає можливість

охарактеризувати масштаби його деструктивного впливу та дає підстави для оцінки ефективності реальних заходів з його мінімізації.

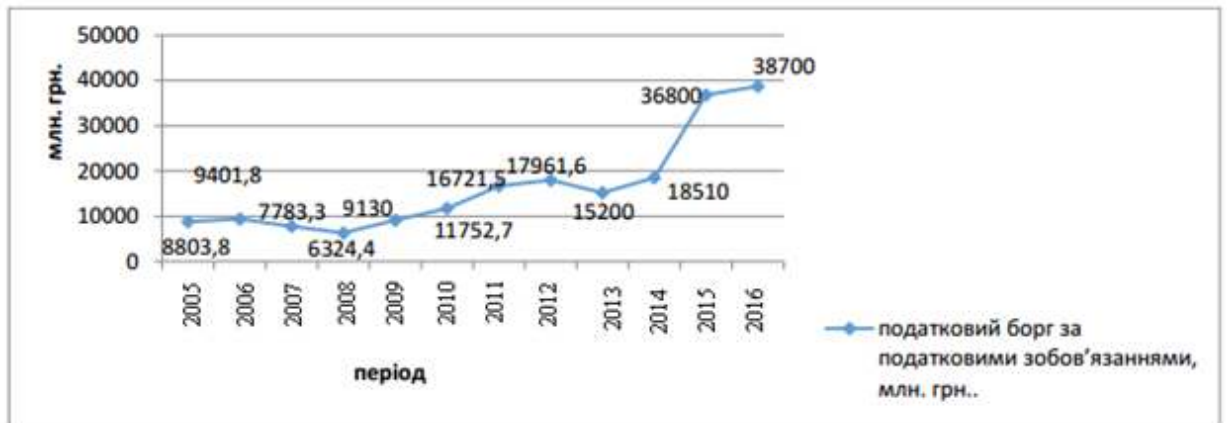

Рис. 23 демонструє, що в Україні протягом досліджуваного періоду утримується досить значний рівень податкового боргу за податковими зобов'язаннями. Незважаючи на суттєве зниження впродовж 2006 – 2008рр. його обсяги в 2009 – 2014 рр. не лише відновилися, а в 2016 році багатократно перевищили максимальні показники минулих періодів. Це відбувається в значній мірі через великі суми новоствореного податкового боргу: за оцінкою Рахункової палати України, на кожен гривню сплаченого до бюджету грошовими коштами податкового боргу в 2013 році відбувся приріст новоутвореного податкового боргу в розмірі 1,21 грн., а в 2015 році – 3,12 гривні [58]. Це відбувається як за рахунок несплати підприємствами поточних платежів, так і завдяки виявленим порушенням податкового законодавства, передусім, в результаті боротьби з «податковими ямами», фіктивними фірмами.

На динаміку зростання податкового боргу в Україні у 2015-2016 рр. суттєвий вплив здійснила окупація частин Донецької та Луганської областей внаслідок військової агресії з боку Російської Федерації. У зв'язку з негативними подіями на території Донецької області податковий борг платників податків збільшився протягом 2015 р. – на 2,0 млрд. грн. та станом на 01.01.2016 р. склав 2,9 млрд. грн.; протягом

І півріччя 2016 р. – на 0,8 млрд. грн. та станом на млн. 01.07.2016 р. склав 3,7 млрд. грн. По інспекціях районів та міст, платники яких знаходяться на тимчасово неконтрольованій території області, борг склав 2471,7 млн. грн. або 66,1% загальної суми. Зростання обумовлено, перш за все, несплатою підприємствами своїх зобов'язань у зв'язку з призупиненням діяльності внаслідок захвату озброєними формуваннями території підприємств та неможливістю здійснювати свою діяльність в даному регіоні. Так, по інспекціях на підконтрольній Україні території станом на 01.07.2015 р. борг складає 1266,7 млн. грн. Зростання обумовлено відсутністю грошових коштів у підприємств у зв'язку з тяжким фінансовим станом дебіторів та зупиненням розрахунків за продукцію.

Резюмуючи проведені дослідження за індикаторами окремих складових фінансової безпеки держави, щодо яких ми припустили взаємозв'язок із податковим боргом, було систематизовано результати нормативно-індикативного аналізу (табл. 2.1).

У табл. 2.1 зазначено діапазони граничних значень аналізованих показників. Для обґрунтування рівня таких граничних значень було застосовано:

1) метод аналогій (граничне значення індикатора встановлюється на рівні його значення у країнах, найбільш близьких за рівнем економічного розвитку);

2) нормативний метод (граничне значення індикатора встановлюється на рівні, що відповідає цілям макроекономічної політики та закріплене у законодавстві);

3) експертний метод (граничне значення визначається на підставі узагальненої точки зору й методів групи експертів) [154].

Усі вибрані індикатори (табл. 2.1) також були згруповані відповідно до класифікації, запропонованої Сухоруковим А. та Харазішвілі Ю., на стимулятори (S) і дестимулятори (D) з метою забезпечення єдиної

інформаційної спрямованості аналізу. Зазначимо, що зв'язок між результативним показником і індикатором-стимулятором прямий, а між індикатором-дестимулятором – зворотний. [171, с. 16].

Таблиця 2.1 Діапазон граничних значень індикаторів фінансової безпеки держави, чутливих до коливань податкового боргу

Показник	Зміст (S/D)	Оптимальні значення		Порогові значення		Метод визначення діапазону
		Верхнє оптимальне	Нижнє оптимальне	Верхнє порогове	Нижнє порогове	
1. Податкове навантаження, %	D	30	20	44	15	[123], експертний метод
2. Збиток підприємств, млрд. грн.	D	0,1	0,01	0,5	0,01	Експертний метод
3. Прибуток підприємств, млрд. грн.	S	∞	0,5	∞	0,01	Експертний метод
4. Тіньова економіка, % до ВВП	D	18	3	30	0.1	[123], експертний метод
5. Перерозподіл ВВП через бюджет, %	S	24	4	30	30	[123, 160], експертний метод
6. Виконання Держбюджету за податковими надходженнями, %	S	101	100	105	100	[50], Експертний метод

7. Державний борг, % до ВВП	D	35	0	1	60	0	[123, 133]	
8. Депозитні вклади в нац.вал. до кредитів виданих в нац. валюті , %	S	102	00,1	1	5	10	70	[135]
9. Темп інфляції, %	D	105	03	1	0	12	95	[1231 23]
10. Капітальні інвестиції, % до ВВП	S	23,4	0,8	2		25	2	[171; 204]
11. Індекс волатильності ПФТС, %	S	∞	9	-		∞	-10	[123]

Джерело: складено автором

За підсумками першого етапу методики оцінки податкового боргу як загрози фінансової безпеки держави, результати якого систематизовані у табл. 2.1, можна зробити висновок, що переважна більшість складових фінансової безпеки 103 України знаходиться в зоні критичного стану, а найбільш проблемними напрямками у даному контексті є індекси тінізації економіки, інфляції та державної заборгованості. До зони задовільного стану безпеки відносяться показники: податкового навантаження та волатильності ПФТС. Знаходження показників у несприятливих зонах свідчить про те, що фактори, які визначають зміни у згаданих сферах нарощують свої масштаби та потребують негайного вжиття заходів стримування.

У результаті проведеного дослідження виникає потреба у доведенні впливу податкового боргу із показниками тих складових фінансової

безпеки, щодо яких виявлено кризові перетворення.

2.2 Індикатори податкового боргу як загрози фінансовій безпеці держави

Дослідження теорії та методології концептуальних аспектів фінансової безпеки держави дозволило побачити широке коло нерозв'язаних практичних проблем. Так суть основних розробок знаходиться у площині фінансової безпеки як елемента економічної безпеки держави, навколо якої зосереджені основні дослідження. Зокрема, науково обґрунтовано та впроваджено у практичне використання індикатори, що характеризують рівень ЕкБД, визначено гранично допустимі (порогові) значення даних індикаторів, перевищення яких свідчить про різний ступінь деструктивних змін в економічному житті суспільства.

Що стосується фінансової складової ЕкБД, то наукові погляди є досить суперечливими вже на стадії виділення її структурних підсистем, про що говорилося у I розділі. Одним із найсуттєвіших прорахунків концептуального характеру у структуруванні фінансової безпеки ми вважаємо неоднотайність вчених щодо виокремлення податкової безпеки як самостійного її елемента. У зв'язку із цим податкова безпека (а також її податково-борговий сектор) не знайшли адекватного ні нормативного, ні методологічного оформлення. Так, існують лише епізодичні спроби окремих науковців дати характеристику загроз, що виникають у сфері оподаткування та впливають на загальний рівень фінансової безпеки держави, а також абсолютно відсутня будь-яка система вимірних показників податкової безпеки, окрім загальної констатації негативних наслідків зростаючого податкового навантаження.

Стосовно оціночної роботи, що ведеться безпосередньо фіскальними органами, то тут варто зупинитися на суттєвому недоліку, що полягає у

способі обліку, а саме: всі аналітичні дані ґрунтуються лише на абсолютній динаміці показників, що, як відомо, дає досить поверхнєве бачення. Тобто жодні відносні величини, тим більше коефіцієнти не розробляються, величини порівнюються відособлено одна від іншої, що часто призводить до викривлення реальної ситуації.

Побудова Програми забезпечення фінансової безпеки неможлива без врахування закономірностей розвитку всіх її елементів, без ідентифікації, відстеження тенденцій та подолання ризиків у всіх сферах фінансових відносин. Оскільки явище податкового боргу ми виносило на високий щабель серед чинників податкової, а отже і фінансової безпеки держави, то розробка методичного інструментарію для його оцінки набуває неабиякого практичного значення. Усім явищам, в тому числі й економічним, притаманні різні властивості, які, як правило, виражаються множиною певних ознак. Для ефективної формалізації та відстеження негативних чи позитивних тенденцій податкового боргу необхідно створити систему оціночних показників. Проведене дослідження показало, що в науковій літературі практично не виділяються показники, що стосуються податкового боргу, хоча він суттєво впливає на ефективність бюджетно-податкової політики та управління доходами бюджету. Лише декількома вченими було розроблено окремі індикатори, що прямо чи опосередковано вимірювали б дане негативне явище. Зокрема, Огонь Ц. звернув на це увагу і запропонував ввести індекс зміни податкової заборгованості після введення закону по конкретному податку [, с. 468]. Сибірянська Ю. пропонує окремі показники, що переважно стосуються рівня добровільності сплати податкових зобов'язань [161]. Індекс затримки податкового збору входить до діагностичного тесту ефективності податкової системи Віто Танзі [85].

Розробка та застосування у практичній діяльності оціночних показників податкового боргу має важливе методологічне значення, пов'язане з необхідністю отримання оперативної інформації для

прийняття управлінських рішень. Така оцінка не повинна зводитись до простого аналізу поверхневих характеристик явища, вона потребує застосування індикаторного методу оцінки рівня фінансової безпеки із використанням порогових значень нормативних показників. На основі цього нами розроблено систему індикаторів окремо для податково-боргової складової податкової безпеки, як це здійснено для фінансової безпеки в цілому, та пропонуємо використовувати їх в якості вхідної інформації для визначення інтегрального індексу податково-боргової безпеки держави.

Отже, для оцінки обсягу заборгованості ми пропонуємо наступні параметри:

1. Номінальний податковий борг, $.PB_{нам}$

Обсяг податкового боргу оцінюється в абсолютному вимірі, в національній валюті, без врахування будь-яких інших корелюючих показників. Даний підхід до вимірювання боргу ізольовано не дає нам підстав для висновків, однак служить базовою інформацією для подальшої оцінки. Обсяги номінального податкового боргу представлені на рис. 2. 2.

2. Абсолютна динаміка номінального податкового боргу $D_{АБС_{нам}}$

Абсолютна динаміка ілюструє напрямок зміни загальної тенденції податкового боргу у сторону збільшення або зменшення, при цьому значення певного періоду повинно зменшуватися на обсяг попереднього проміжку часу: $D_{АБС_{нам}} = PB_{нам n} - PB_{нам n-1}$

Простежимо динаміку номінального податкового боргу, млн. грн.

Абсолютна динаміка номінального податкового боргу в Україні, 2007-2016р

/П	декс	Ін										
		007	008	009	10	011	012	013	014	015	016	
·	<i>БС_{нам}</i>	598	618,5	1466,3	805,2	2623,1	4473,6	1240,1	2761,6	3309	18290	
·	<i>Б_{намін}</i>	6,8	17,2	18,4	4,4	28,7	42,3	7,4	15,4	21,7	98,8	

Джерело: розраховано автором за даними: [136]

Як видно із табл. 2.3 номінальні обсяги податкового боргу характеризувалися зростаючою тенденцією з 2010 до 2013 року, і, хоча за період 2014 р. динаміка набула від'ємного значення, у 2015 р. явище знову набуває масштабності. На даний час тенденцію зростання вважаємо критичною.

3. Темп зміни $ПБ_{намін}$ ($ТЗ ПБ_{намін}$)

Темп зміни більш наочно відображає тенденції розвитку явища. Показник демонструє відхилення певної величини відносно попереднього її значення.

$$ТЗ ПБ_{намін} = \frac{ПБ_{намін}}{ПБ_{намін-1}} * 100\%$$

Отримане значення необхідно порівняти до 100%:

-якщо $ТЗ ПБ_{намін} > 100\%$, то темп зростання становить $ТЗ ПБ_{намін} - 100\%$

-якщо $ТЗ ПБ_{намін} < 100\%$, то темп спадання становить $ТЗ ПБ_{намін} - 100\%$

Темпи зміни номінального податкового боргу за період 2007 – 2016 рр., представлені у табл. 2.4 (рядок 2).

За результатами розрахунків спостерігаємо повторення тенденцій абсолютної динаміки за досліджувані періоди.

4. Темп зміни реального податкового боргу, $ТЗ ПБ_{реальн}$

З метою адекватної оцінки податково-боргових тенденцій в Україні пропонуємо здійснити перерахунок номінального обсягу

податкового боргу на індекс інфляції відповідного періоду. Для цього використаємо дані рядка 2 табл. 2.2 та табл. 20 додатку В. Приймаємо дані 2006 року за базові як щодо обсягу податкового боргу, так і щодо рівня інфляції. Розрахуємо темп інфляції за всіма періодами відносно 2006 року. Наступний крок – корегування темпів зміни податкового боргу на темп зміни інфляції та перерахунок обсягів податкової заборгованості із врахуванням отриманих даних (табл. 26 додаток Г). Такий підхід, на нашу думку, показує реальну динаміку податкового боргу як негативного явища у фіскальній практиці, адже інфляція, зростаючи, призводить до змін в обсягах платежів, несплат, донарахувань, а відтак абсолютна величина податкового боргу може збільшуватися при, наприклад, посиленні платіжної дисципліни платників податків або при зростанні ефективності заходів з управління податковим боргом, і навпаки. Розрахунки реального податкового боргу із врахуванням темпу інфляції представлені у табл. 27 (додаток Д). Аналогічно як для номінального податкового боргу, проведено розрахунки $D_{АБС\ реал}$ та $TЗ\ ПБ\ реал$

Таблиця 2.3

Абсолютна динаміка реального податкового боргу в Україні, 2007-2016 рр.

з/п	індекс	07 20	08 20	009 2	010 2	011 2	012 2	013 2	14 20	015 2	016 2
.	АБС	74,7 +7	1734,3 -	1901,6 -	2306,6 +	2306,6 +	5247,4 -	1637,5 -	2341,8 -	3257,4 +	16137
.	З Б реал	,8 +8	18 -	22,4 -	38,8 +	42,5 +	44,6 +	9,6 +	12,6 -	19,9 +	2,5

За результатами розрахунків бачимо, що негативні зміни відбувалися у всіх періодах за винятком 2006 та 2012 років, що відповідає тенденціям зміни номінального податкового боргу, хоч і суттєво відрізняється за обсягами. Більш наглядним з позицій оцінки даного індикатора є порівняння темпів зміни обох показників. Розрахунки темпів зміни реального податкового боргу показані у табл. 2.3 (рядок 2).

Побудова системи оцінки податкового боргу як загрози фінансової безпеки держави ґрунтується на визначенні тих інтересів у сфері акумулювання податкових надходжень, які є необхідними для формування належного фінансового потенціалу держави. Таким чином критерієм достатності фінансової безпеки за податково-борговою компонентою ми вважаємо:

- досягнення рівня збору податкових надходжень, що як мінімум відповідає плановому;
- надходження податків за принципом стабільності, тобто відповідно до визначених податкових періодів;
- адекватність надходжень реальній економічній спроможності платників податків;
- однорідність податкового середовища для всіх сумлінних платників;
- компенсаційність характеру санкцій за порушення платіжної дисципліни;
- економічність податкової роботи (надходження перевищують витрати на адміністрування);
- мінімальний рівень безнадійної заборгованості;
- збереження функціонуючих суб'єктів господарювання;
- забезпечення економічних і правових умов сплати податків, що виключають криміналізацію даного процесу.

При неможливості реалізації інтереси фінансової безпеки перетворюються у загрози. Представлені критерії ФБД за податково-борговою компонентою відображають формулювання системи «інтереси – загрози» та служать відправною точкою для проведення індикативного аналізу. Даний підхід до оцінки фінансової безпеки здійснюється шляхом конструювання індикативних показників, які відображають розвиток інтересів (загроз). Встановивши конкретні параметри одиничного явища (податкового боргу) можна формувати судження про загальне (фінансову безпеку). Пропонуємо таку схему проведення індикативного аналізу податкового боргу (рис. 2.3)

Рис. 2.3. Поетапна схема індикативного аналізу стану ПБ компоненти ФБД Джерело: розроблено автором

Підсумуємо результати розробки індексів, що становлять систему оцінки податкового боргу як загрози фінансовій безпеці держави у табл. 2.5

№ з/п	Назва індексу	Зміст індексу	Оптимальні значення	Оцінка показника
1	Індекс податково-боргового навантаження на економіку	дестимулятор	ALARA*	Наростаючий, в межах норми
2	Індекс податково-боргових втрат бюджету	дестимулятор	ALARA	негативна
3	Індикатор відкритості податкового боргу	стимулятор	→ 100%	негативна
4	Індикатор податково-боргових «інвестицій»	дестимулятор	ALARA	негативна
5	Індикатор «витрачання» податкового боргу	дестимулятор	ALARA	негативна
6	Індекс деформації податкового середовища	дестимулятор	ALARA	негативна
7	Індекс перекриття податкового боргу	дестимулятор	ALARA	негативна
8	Індекс неплатоспроможності платників	дестимулятор	ALARA	негативна
9	Індекс мобілізації податкового боргу	стимулятор	→ 100%	негативна
10	Індекс оновлення заборгованості	дестимулятор	ALARA	негативна
11	Індекс податково-боргового «кредитування» боржників	стимулятор	→ 100%	негативна
12	Індекс безнадійності податкового боргу	дестимулятор	ALARA	негативна

Існування дисбалансу інтересів між платниками податків і державою постійно призводить до виникнення такого негативного явища як податковий борг. Проведене дослідження доводить, що податковому боргу притаманні внутрішні дисбаланси, що позбавляють можливості своєчасного реагування на виникнення та скорочення суми такого боргу та зумовлюють кризові перетворення всередині фінансової безпеки. Класифікація таких дисбалансів, проведена нами за описаними індикаторами, показала, що які б заходи не реалізовувались, повністю подолати явище податкового боргу неможливо. Напрямок оптимізації розмірів податкового боргу є розробка обмежуючих заходів, спрямованих на стримування розвитку і зменшення величини податкового боргу з метою спрямування індикаторів його розвитку до оптимальних значень.

2.3. Моделювання впливу податково-боргової компоненти на фінансову безпеку на макрорівні

Метою моделювання податково-боргової компоненти фінансової безпеки держави є перевірка гіпотези щодо впливу податкового боргу на фінансову безпеку держави через окремі, чутливі до нього, складові, а також формулювання висновків щодо можливості відстеження реакцій обраних для аналізу індикаторів на кризові перетворення фінансового середовища країни.

У підрозділі 2.1 емпірично встановлено сфери впливу податкового боргу на показники фінансової безпеки, проте залишається відкритим питання доведення таких залежностей. Крім того, суто шляхом побудови логічних умовиводів неможливо встановити, яким саме є зв'язок між чинником і результативними показниками. Отже, припускаємо, що зміни податково-боргових тенденцій впливають на зміни рівнів таких показників фінансової безпеки як рівень податкового навантаження, результати діяльності суб'єктів господарювання (прибуток і збиток

підприємств), рівень тіньової економіки, рівень перерозподілу ВВП через бюджет, рівень виконання Держбюджету за податковими надходженнями, відношення державного боргу до ВВП, відношення депозитних вкладів до виданих кредитів у національній валюті, темпи інфляції, обсяг капітальних інвестицій та індекс волатильності ПФТС. Статистичні значення даних індикаторів, представлені у додатку В, подані у динаміці за роками та місяцями.

Слід зазначити, що у задачі моделювання показників фінансової безпеки немає лінійного зв'язку між індикаторами ФБД та чинником, що на них впливає, тобто податковим боргом. Оскільки вказана задача відноситься до економічних задач, де мають місце процеси із глибокою нестабільністю, прості лінійно-регресійні моделі для відображення таких процесів є непридатними. В той же час, в результаті аналізу вибірки даних для моделювання показників ФБД видно, що вона є неоднорідною, значення показників часто виявляються суперечливими та різняться за обсягами, що визначаються різними державними органами. За таких умов для розв'язування вищезазначеної задачі доцільно застосувати складніший математичний апарат, зокрема, як показують дослідження – штучні нейронні мережі. ШНМ є самостійним напрямком в теорії інтелектуальних систем, які є основою спеціального програмного продукту.

З інженерної точки зору ШНМ – це паралельно розподілена система обробки інформації, утворена тісно зв'язаними простими обчислювальними вузлами (однотипними або різними), що має властивість накопичувати експериментальні знання, узагальнювати їх і робити доступними для користувача у формі, зручній для інтерпретації й прийняття рішень. Нейронні мережі мають такі властивості: адаптивне навчання (здатність поліпшувати свої характеристики, закладені в алгоритмі налагодження параметрів мережі, що дає можливість використовувати набутий при цьому досвід у подальшому);

самоорганізація (ШНМ здатні змінювати свою структуру (архітектуру) або форму подання інформації); узагальнення (після завершення процесу навчання мережа може бути нечутливою до незначних змін вхідних сигналів, що дозволяє застосовувати її при зашумлених або не повністю заданих даних) [17].

Математично штучний нейрон виражається через певну нелінійну функцію від єдиного аргументу – лінійної комбінації всіх вхідних сигналів, яку називають 105 функцією активації, спрацьовування або передавальною функцією. Отриманий результат посилається на єдиний вихід. Штучні нейрони об'єднують у мережі, тобто з'єднують виходи одних нейронів із входами інших [104].

Як свідчать результати аналізу, штучні нейронні мережі перцептронного типу відіграють велику роль при ідентифікації нелінійних систем, апроксимації функцій, розпізнаванні образів, прогнозуванні, кластеризації, проте вони відзначаються суттєвими недоліками, зокрема: – громіздкість структури мережі; – складність ідентифікації структури мережі; – низька швидкість навчання мережі; – низькі прогностичні властивості; – неможливість навчання на неоднорідній вибірці даних [151, с. 185]. Поряд із цим сьогодні широкого застосування набувають штучні нейронні мережі з радіально-базисними функціями (ШНМ з РБФ). Дослідженню особливостей штучних нейронних мереж зазначеного типу присвячені праці відомих науковців Бодяньського Є., Руденка О. [17; 150]. ШНМ з РБФ на противагу штучним нейронним мережам перцептронного типу відзначаються суттєвими перевагами: – мають лише один прихований шар, що спрощує структурну ідентифікацію мережі; – володіють високими прогностичними властивостями; – можливістю моделювати нестационарні процеси; – високою швидкістю навчання; – можливістю навчатися на неоднорідній вибірці даних [98].

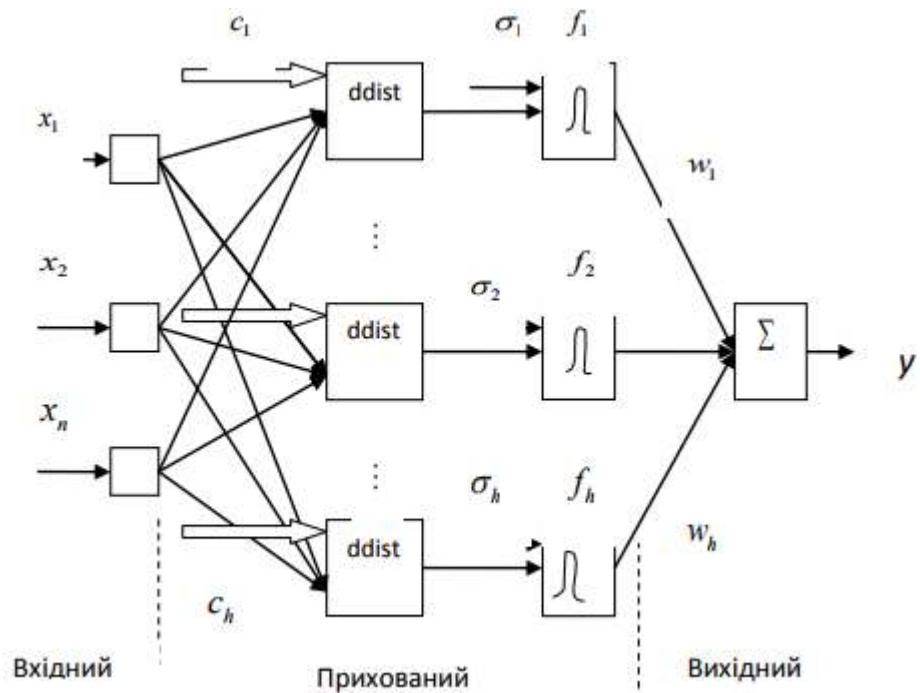

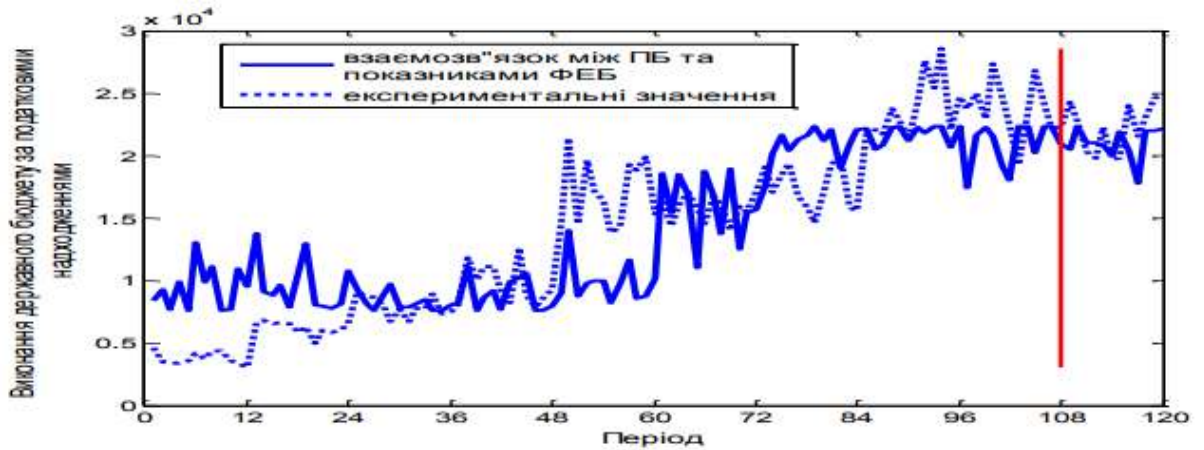
Рис. 2. 4. Адаптована архітектура штучної нейронної мережі з радіально- базисними функціями для моделювання індиксів фінансової безпеки Джерело: розроблено автором

У результаті моделювання сформульовано висновки про залежність/відсутність залежності між податковим боргом та показниками ФБД та здійснено висновки щодо таких змін індикаторів, які сигналізують про один із станів складової ФБД, до якої належить показник:

1. якщо ситуація нормальна – найбільш вірогідним прогнозом буде зростання даної сфери та маловірогідна можливість її зменшення;
2. якщо ситуація передкризова – з рівною ймовірністю можливе й зростання й зменшення відповідної сфери;
3. якщо ситуація кризова – найбільш вірогідним прогнозом буде зменшення даної сфери та маловірогідна можливість її збільшення.

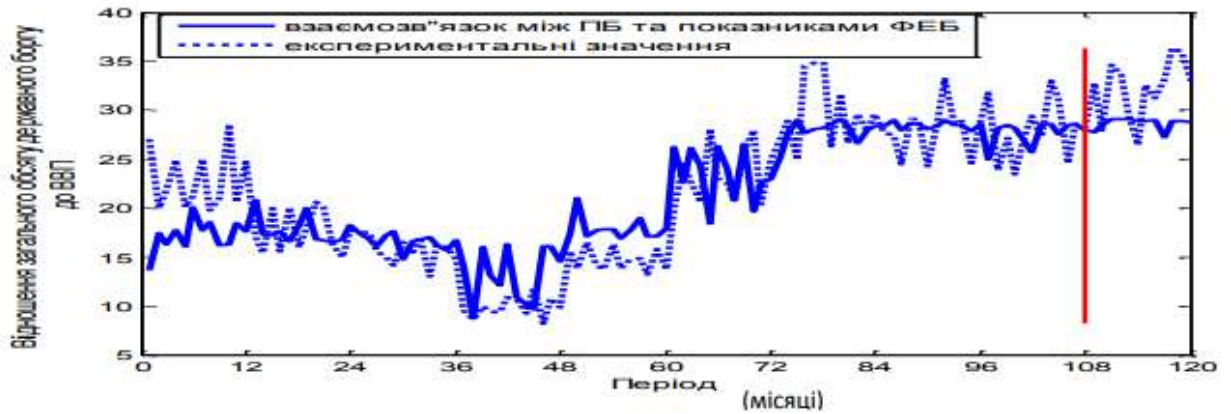
На основі побудованої структури ШНМ з РБФ (2.4) одержуємо результати моделювання індикаторів фінансової безпеки, враховуючи податковий борг, як чинник, що на них впливає, представлені графічно на рис. 2.5 – 25.

Результати моделювання впливу податкового боргу на виконання податкових надходжень представлені на рис. 2.23

Модель взаємозв'язку між досліджуваними показниками свідчить про високу чутливість рівня перерозподілу до змін податкового боргу. Як видно із рис. 2.5, абсолютно у кожному періоді коливання суцільної та пунктирної лінії дублюються. Обґрунтування такої ситуації, на наш погляд, полягає у наступному. Якщо рівень перерозподілу сягає верхньої порогової межі, що характерно для України, то платники податків починають, перш за все, оцінювати, чи ефективно використовуються їхні кошти суспільними інститутами і паралельно починають інтегрувати у свою діяльність механізми оптимізації оподаткування або і ухилятися від сплати податків. Одночасно із цим, податковий борг, як уже зазначалося, призводить до недовиконання бюджету за доходами, відтак питома вага урядових витрат (перерозподілу) у загальному обсязі доходів неухильно зростає.

Розглядаючи динаміку експериментальних показників та результатів відтворення залежності індикатора державного боргу від податкового боргу нейронною мережею бачимо, що тренд змін під час навчання відтворено вірно за всіма періодами.

Отже, рисунок 2.6 підтверджує висловлену гіпотезу щодо залежності між двома явищами. Такий зв'язок є цілком закономірним, адже податковий борг є однією із причин бюджетного дефіциту, який, своєю чергою, потребує джерел покриття, найбільш широко застосованим з яких є здійснення запозичень, при чому вже традиційним для України є накопичення зовнішніх боргів. Звичайно, з огляду на нинішні потреби нашої держави, ми не можемо стверджувати, що податковий борг є ключовим фактором боргової залежності, однак в умовах, що склалися, несплата податків погіршує і без того ослаблену бюджетну безпеку.

Розробка моделі впливу податкового боргу на величину відношення між депозитами, залученими банківською системою, та наданими кредитами показала досить змістовні результати, показані на рис. 2.6:

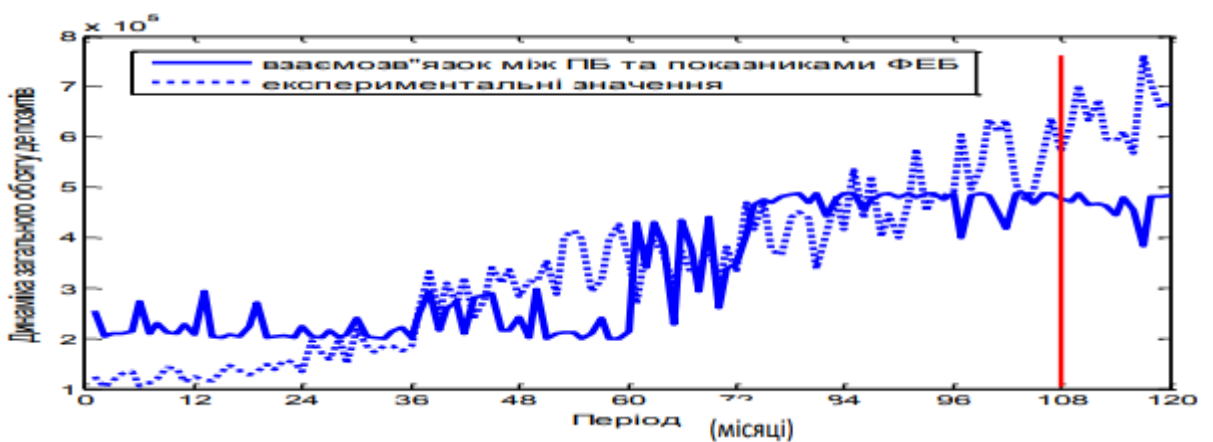

Рис. 2. 7. Взаємозв'язок між податковим боргом та індикатором фінансової безпеки – відношення залучених депозитів до наданих кредитів в

національній валюті

Період Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП взаємозв'язок між ПБ та показниками ФЕБ експериментальні значення

Період Динаміка загального обсягу депозитів взаємозв'язок між ПБ та показниками ФЕБ експериментальні значення (місяці) (місяці) 117

Наведені дані підтверджують наше припущення. До 2010 року (60 період) відтворення нейронною мережею тенденцій індикатора свідчило про відсутність зв'язку між явищами, проте в кризовому 2010 році обидві лінії практично збігаються, що не може бути випадковістю. Так, проаналізувавши вихідні дані бачимо зменшення коштів на депозитних рахунках у 2008 – 2009 роках, що пояснюється кризовою ситуацією та панічними настроями населення, а у 2011 році така динаміка пов'язана ще й із скороченням доходів населення, що є наслідками фінансової кризи. Але у 2012 році спостерігається різке зростання депозитних вкладів і станом на 01.10.2012 року сума депозитів населення перевищила показник 2008 року. Враховуючи, що темпи зростання економіки та зарплати значно нижчі, з впевненістю можна стверджувати, що така тенденція пов'язана саме з отриманням тіньових доходів.

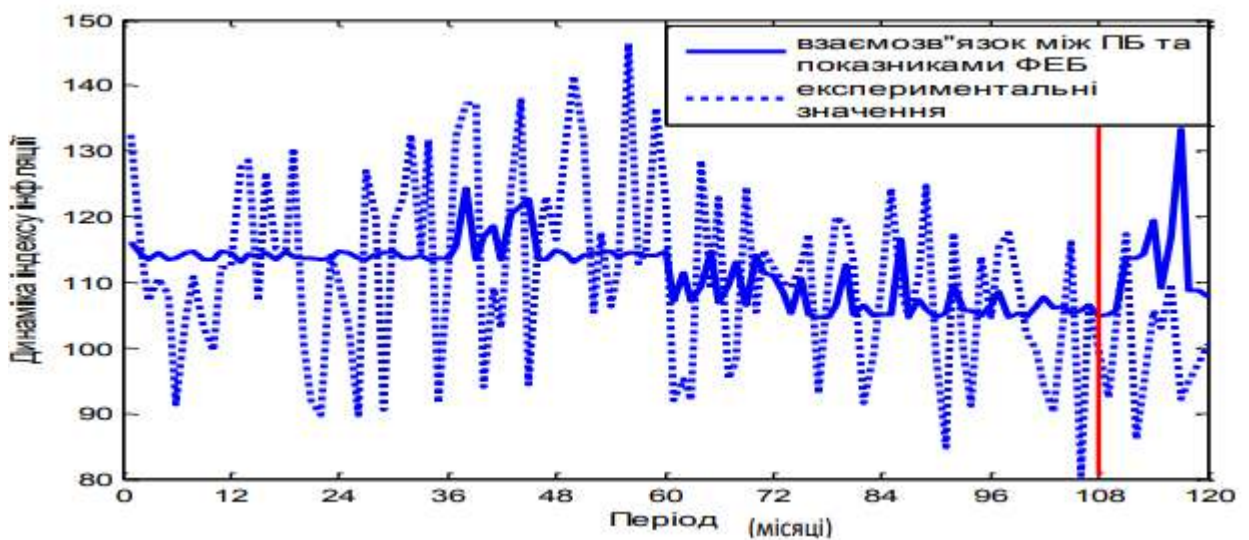

Рис. 2.8. Взаємозв'язок між податковим боргом та індикатором фінансової безпеки – темп інфляції

Вплив податкового боргу на рівень інфляції підтверджується, як показують результати моделювання, представлені на рис. 2.8: у більшості

періодів спостерігаємо відображення графіком, на якому мережа навчається, коливань графіка експериментальних значень, хоч і зі значно слабшою амплітудою. При цьому, починаючи від кризового 2010 року і до 2015 р. залежність, показана мережею, значно посилюється. Так, на нашу думку, частка податкового боргу, накопиченого із суб'єктивних міркувань, під час несприятливих економічних змін у державі зростає. Таким чином створюються тіньові доходи, які повторно втягуються в тіньові операції, тим самим породжуючи додаткову, нічим не підтверджену грошову масу, що провокує посилення інфляційних процесів.

Аналізуючи модель впливу податкової заборгованості на рівень капітальних інвестицій, одразу зауважимо, що залежність між даними величинами обернено пропорційна: чим більших обсягів набуває податковий борг – тим меншими будуть бюджетні інвестиції в цілому та капітальні інвестиції зокрема. Вплив податкового боргу на рівень капітальних інвестицій показано на рис 2.9

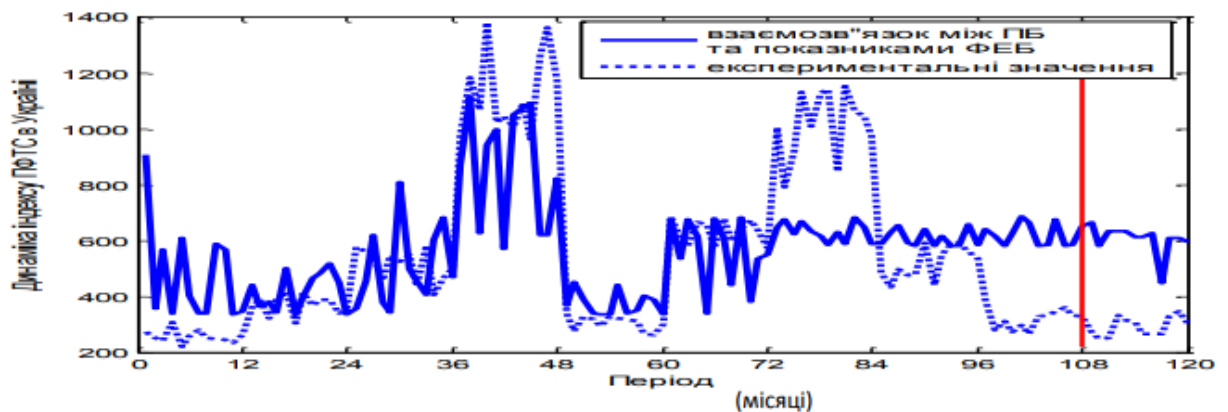

Рис. 2. 9. Взаємозв'язок між податковим боргом та індикатором фінансової безпеки – обсяг капітальних інвестицій

На рис. 2. 9 бачимо, що загальні закономірності зміни експериментальних показників нейронною мережею відображаються, хоч і не надто чітко. Вплив податкового боргу на даний показник пояснюється породженням бюджетного дефіциту, за умов якого першочерговою метою є фінансування життєво необхідних потреб держави, інвестиції ж у капітальне будівництво

можливі лише при достатності фінансових ресурсів. При цьому недостатню щільність зв'язку ми вбачаємо у тому, що будь-які бюджетні програми є результатом політичних рішень, які можуть прийматися у будь-яких умовах.

Моделювання залежності такого індикатора безпеки фондового ринку як індекс ПФТС від змін тенденцій податкового боргу представлено на рис. 2.9:

На підставі побудованого графіка (рис. 2.9) можемо констатувати відсутність взаємовпливу між двома показниками, оскільки нейронною мережею не знайдено закономірностей в розвитку даних явищ, а відтак під час навчання вона не змогла відтворити тренд експериментальних значень. Аналізуючи суть представленого індексу, встановлено, що більше 60% структури індексу припадає на шість найбільших підприємств України, які не є податковими боржниками, що пояснює відсутність кореляції.

Отже, за результатами реалізації другого етапу методики оцінки податково- боргової компоненти фінансової безпеки держави, з огляду на мету – перевірити гіпотезу щодо впливу податкового боргу на негативні зрушення, виявлені в результаті нормативно-індикативного аналізу, було сформульовано низку висновків. По-перше, зіставлення характеру експериментальних даних моделі та графіку, що є результатом навчання мережі, а також контрольної вибірки свідчить про кореляційну залежність між податковою заборгованістю і такими показниками фінансової безпеки, як результати діяльності суб'єктів господарювання, рівень тіньової економіки, рівень перерозподілу ВВП через бюджет, рівень виконання Державного бюджету за податковими надходженнями, відношення державного боргу до ВВП, відношення депозитних вкладів до виданих кредитів в національній валюті, темпів інфляції, обсяг капітальних інвестицій. По-друге, встановлено, що найбільший вплив податковий борг чинить на показники бюджетної та податкової безпеки, зокрема найчутливішими до його змін є рівень виконання бюджету за податковими надходженнями, рівень перерозподілу ВВП, відношення державного боргу до ВВП та рівень тінізації економіки. По-третє, виявлено відсутність залежності між величиною податкового боргу

та такими показниками, як рівень податкового навантаження та індекс ПФТС. Крім того, моделювання за кожним із показників демонструє характерну тенденцію: у період, що передує розгортанню фінансово-економічної кризи 2010 року, спостерігається різке розходження експериментальних значень із результатами мережі, навіть якщо загальний тренд зберігається; під час кризи лінії практично зливаються, тобто мережа знаходить точки найтіснішого зв'язку між явищами. До речі, така ситуація спостерігається і за результатами 2015 року.

Практичне втілення нейромережевих технологій дозволяє стверджувати, що дана методика найбільшою мірою підходить до оцінки змінного економічного середовища, ефективно описує навіть опосередкований взаємозв'язок досліджуваних явищ та дозволяє формувати висновки щодо стану фінансової безпеки.

Висновки до розділу 2

Оцінка явища податкового боргу в системі фінансової безпеки держави дали можливість сформулювати наступні висновки.

За результатами дослідження існуючих методів оцінки рівня фінансової безпеки держави визначено, що математичні методи не є ефективними, оскільки політична та економічна ситуація в Україні є нестабільною, а зв'язок між явищами і процесами у середині безпекового простору часто є нелінійним. Зважаючи на це, було обґрунтовано необхідність вироблення нових методів, зокрема за податково-борговою складовою ФБД.

На основі дедуктивного підходу до сутності поняття «фінансова безпека держави» виділено її складові підсистеми та індикатори у розрізі кожної складової та сформулювало висновки щодо їх реакцій на кризові перетворення в системі ФБД. Визначено діапазон граничних (максимальними та мінімальними) значень індикаторів фінансової безпеки, класифіковано вибрані показники на дві групи: стимулятори і дестимулятори. Окреслено

загальний контур податково- боргової компоненти у системі фінансової безпеки держави, в центрі якого знаходиться податковий борг як загроза фінансовій безпеці держави та як потенціал покриття бюджетного дефіциту у майбутніх періодах при ефективній мобілізації.

За підсумками застосування методики оцінки податкового боргу визначено, що:

Переважає більшість складових фінансової безпеки України знаходиться в зоні критичного стану, а найбільш проблемними напрямками у даному контексті є індекси тінізації економіки, інфляції та державної заборгованості. До зони задовільного стану безпеки жоден з показників не відноситься.

Побудовано систему оціночних показників податкового боргу як загрози фінансовій безпеці держави. Після проведення обробки вхідних було виокремлено два блоки індикаторів: базові та похідні. Базові індикатори стосуються внутрішньої характеристики боргу, його змін у взаємозв'язку із макроекономічними умовами. Похідні індикатори розглянуті у зв'язку із мотивами суб'єктів податкового боргу і стосуються процесу управління заборгованістю як зі сторони потенційного боржника, так і зі сторони держави. За підсумками розрахунку значень розроблених індексів оцінки податкового боргу встановлено, що йому притаманні внутрішні дисбаланси, що зумовлюють кризові перетворення всередині фінансової безпеки.

РОЗДІЛ 3. Удосконалення управління податковим боргом в системі зміцнення фінансової безпеки держави

3.1 Механізм управління податковим боргом у системі забезпечення фінансової безпеки України

Сьогодні проблема забезпечення високої ефективності управління державним боргом гостро стоїть майже в усіх країнах світу. Україна не є виключенням у даному випадку. Для розв'язання вказаної проблеми необхідно відповідним чином налагодити механізм управління державним боргом у державі, а також навчитись вміло застосовувати інструменти та важелі регулювання державного боргу.

Проблеми функціонування механізму управління державним боргом в Україні досліджували у своїх наукових працях такі вітчизняні вчені, як Ж. В. Гарбар, Л. І. Губанова, Н. В. Зражевська, І. О. Лютий, О. О. Прутська, О. Д. Рожко, В. В. Руденко, О. А. Сьомченков та багато інших. Віддаючи належне високому рівню наукових робіт перелічених дослідників, варто зазначити, що у вітчизняній спеціалізованій літературі відсутня чітка та повна характеристика складу механізму управління державним боргом, не розкрито достатньою мірою особливості та проблеми його функціонування в Україні.

Управління державним боргом – це комплекс заходів, що приймаються державою в особі її уповноважених органів щодо визначення місця та умов здійснення запозичень, розміщення і погашення державних позик, а також забезпечення платоспроможності держави і гармонізації інтересів позичальників, інвесторів і кредиторів [1, с. 74].

Управління державним боргом здійснює, насамперед, система державних органів (суб'єкт управління державним боргом) шляхом впливу на об'єкт управління (боргові зобов'язання) через відповідний механізм – механізм управління державним боргом.

Пропонуємо наступне авторське визначення даного поняття: механізм управління державним боргом – це сукупність організаційно-правових,

економічних й технологічних форм та методів; боргових інструментів і важелів, що є у розпорядженні уряду та можуть застосовуватись ним з метою управління державним боргом

Складові механізму управління державним боргом та їх взаємозв'язок відображено на рис. 3.1

Рис. 3.1 Склад механізму управління державним боргом

Механізм управління державним боргом являє собою принципову схему впливу уряду на процеси формування, обслуговування та погашення державного боргу. Механізм управління державним боргом

Методи управління
Планування

Контроль Оперативне управління Регулювання державного боргу
Реструктуризація боргу Методи активного управління боргом Обмеження
максимальної величини боргу Боргові інструменти Боргові важелі Цінні
папери Кредити Державне гарантування кредитів Плата за на- дання
держаної гарантії % ставка Пеня Додаткові умови кредитного договору
Нормативно-правове забезпечення державного боргу, динаміку його обсягів
та структури, а відтак – на рівень боргової безпеки держави, суверенний
кредитний рейтинг.

Механізм управління державним боргом функціонує у межах правового поля. Варто зазначити, що нормативна база, котра регламентує порядок управління державним боргом може передбачати методи, інструменти та важелі управління боргом, які не використовуються державою, але потенційно можуть бути застосовані.

В Україні до основних нормативно-правових актів, котрі регламентують порядок управління державним боргом відносяться: Конституція України, Бюджетний кодекс, щорічні Закони України «Про Державний бюджет України». Крім цього управління державним боргом здійснює система державних органів (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Національний банк України тощо) шляхом видання відповідних законодавчих та підзаконних актів.

Таким чином, нормативно-правова база, що регламентує управління державним боргом в Україні є досить громіздкою. Попри це відсутній спеціалізований закон про державний борг та управління ним, а також не затверджена довгострокова стратегія управління державним боргом України. На необхідність розробки ефективної довгострокової стратегії управління державним боргом в Україні вказують практично усі дослідники, які вивчають проблеми формування і обслуговування державного боргу [2, с. 184; 3].

На даному етапі в Україні на належному рівні здійснюється планування та прогнозування державного боргу. Застосування новітніх комп'ютерних

технологій та дієздатного програмного забезпечення дозволяє розробляти Міністерству фінансів України сценарії запозичень за різних макроекономічних умов та обирати найбільш сприятливі з них для відповідного історичного етапу розвитку країни. Зміна кон'юнктури світових ринків, різкі коливання курсу національної валюти, посилення негативних явищ соціально-економічного розвитку держави та деякі інші чинники потребують корегування обраних сценаріїв запозичень, тобто здійснення оперативного управління державним боргом.

Особливе значення серед методів управління державним боргом займає контроль, який здійснюється на усіх етапах управлінського циклу: на етапі залучення позик, їх розміщення, а також на етапах обслуговування та погашення боргу. В Україні зазначений контроль здійснює система державних органів, основними із яких є: Верховна Рада України, Міністерство фінансів, Державна казначейська служба, Національний банк України. На даному етапі розвитку, зважаючи на стрімке збільшення обсягів державного боргу України останніми роками, необхідно підвищити ефективність контролю у сфері державного боргу.

Державні органи влади та управління здійснюють регулювання державного боргу із дотриманням відповідних принципів за допомогою цілого арсеналу засобів, методів та інструментів.

Боргові інструменти можна класифікувати за рядом критеріїв. Подана на рис. 1 класифікація відповідає критерію поділу боргових інструментів за організаційно-правовою формою запозичення. З позиції позичальника інструменти державних запозичень можна також класифікувати за наступними основними ознаками:

- за кредитором (кредити, надані комерційним кредитором; кредити, надані урядом іноземної держави; кредити, надані міжнародною фінансово-кредитною організацією);
- за терміном запозичення (короткострокові, середньострокові та довгострокові запозичення) [4, с. 216].

На сучасному етапі в Україні активно застосовуються різноманітні боргові інструменти. Серед них: кредити міжнародних фінансових організацій, облігації внутрішньої державної позики, облігації зовнішньої державної позики, казначейські зобов'язання, кредити урядів зарубіжних країн, кредити іноземних банків.

Можна також констатувати завершення становлення вітчизняного ринку державних боргових цінних паперів, хоча, безперечно, його розвиток триває. Переваги боргових державних цінних паперів перед кредитами пов'язані, насамперед, із можливістю диверсифікації боргових зобов'язань держави шляхом розповсюдження таких цінних паперів серед широкого кола кредиторів. Окрім збільшення обсягу кредитних ресурсів, це попереджує ризик встановлення надмірного контролю за боржником з боку одного чи декількох великих кредиторів.

В Україні діє практика урядового гарантування повернення кредитів, що передбачає надання урядом гарантії кредитору у разі неплатоспроможності боржника виконати його боргові зобов'язання. Зазначений факт пов'язаний із вимогою окремих міжнародних фінансово-кредитних організацій, з якими співпрацює Україна, надавати державні гарантії щодо їхніх кредитів, а також із недовірою іноземних кредиторів до вітчизняних позичальників.

Регулювання державного боргу в Україні здійснюється також із застосуванням методів активного управління боргом; методів реструктуризації державного боргу (продлонгації, конверсії, сек'юритизації, рефінансування, консолідації тощо); адміністративних методів (обмеження максимальної величини державного та гарантованого державою боргу).

Загалом сьогодні в Україні механізм управління державним боргом потребує удосконалення та приведення його до такого стану, що дозволяє за умови реальної оцінки боргової ситуації ефективно управляти боргом держави.

3.2 Напрями мінімізації податкових загроз економічній безпеці

Особливістю сучасного етапу розвитку суспільства на тлі глобальної економічної кризи є агресивне зовнішнє середовище, в якому держава має забезпечити керованість і контроль за надходженням податкових ресурсів, створення умов для їх оптимального використання в умовах високих підприємницьких та фінансових ризиків. Мінімізація загроз в умовах економічної нестабільності і невизначеності виходить на перший план загальної системи управління, визначаючи стратегічні шляхи виживання, здатності оцінити і протистояти несприятливим ситуаціям. При цьому податкові загрози відрізняються від інших загроз своєю спочатку конфліктною сутністю при взаєминах платника податків та держави щодо виконання односторонніх зобов'язань платника податків внести в бюджет певну грошову суму для цілей фінансового забезпечення діяльності держави або муніципальних утворень. Деякі податкові загрози можуть носити об'єктивний характер і є невід'ємною складовою підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки, інші податкові загрози, їх більша частина, відносяться до таких, які можливо усунути або максимально зменшити їх деструктивний вплив.

Мінімізація податкових загроз вимагає знань форм і методів оподаткування, економічних і правових основ управління централізованими і децентралізованими фінансами, закономірностей розвитку ринку. Так як обґрунтування завдань та функцій, які визначаються системою державного управління з метою забезпечення мінімізації податкових загроз є однією із важливих складових, що забезпечують їх мінімізацію.

Метою організації заходів для цілей мінімізації загроз вважаємо формування площини ефективного функціонування держави та суб'єктів господарювання, що функціонують в умовах невизначеності.

Проаналізувавши позиції дослідників (В. Н. Мельник, І. О. Цимбалюк, О. В. Грачова) можемо визначити специфічні цілі організації системи заходів

мінімізації податкових загроз:

– ефективність: досягнення даного завдання характеризується отриманням економічного ефекту від проведення таких операцій в розрізі податкових загроз. Зокрема, витрати на проведення превентивних заходів дозволять забезпечити захист від понесення значних витрат на його ліквідацію; встановлення рівня невизначеності: передбачає мінімізацію– податкових загроз до оптимального рівня, у разі, якщо його виникнення не може не відбутися;

– законність дій: мінімізація загроз та методи, які для цього застосовуються необхідно використовувати у межах правового поля.

Мінімізація податкових загроз є основною складовою механізму забезпечення податкової безпеки, яка не гарантує повної ліквідації ризиків в системі податкових відносин, але дозволяє знизити ймовірність настання несприятливих наслідків для держави і бізнесу.

Ми пропонуємо здійснювати розробку напрямів та заходів по мінімізації на основі системи сучасного ризик-менеджменту, скоригованої з урахуванням специфіки сфери оподаткування (рис. 3.2).

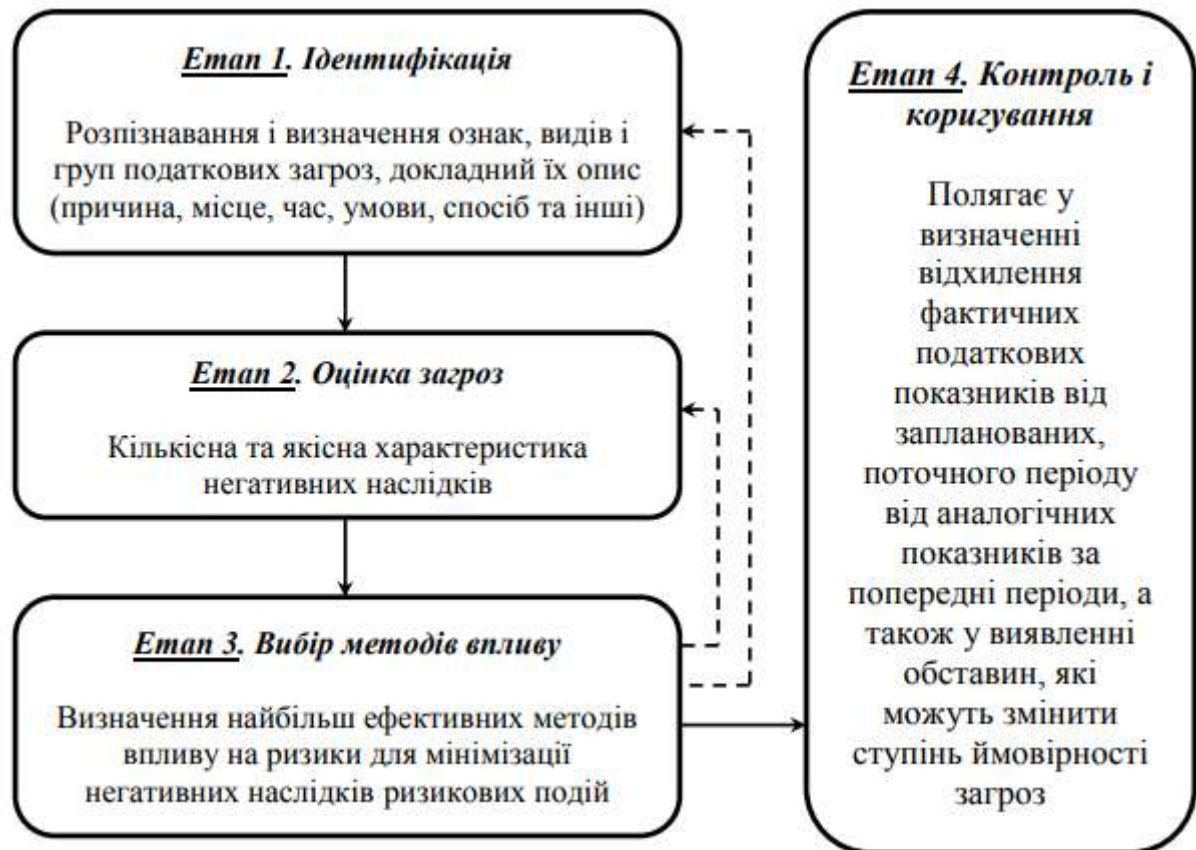
Перший етап – ідентифікація. Означає розпізнавання і визначення ознак, видів і груп податкових загроз, докладний їх опис (причина, місце, час, умови, спосіб та інші). При цьому кожна група податкових загроз індивідуальна і характеризується певною сукупністю відносно стійких ознак, що дає можливість їх ідентифікації для встановлення можливості настання негативних наслідків. В основі ідентифікації податкових загроз можуть бути визначені наступні закономірності:

– виникнення податкових загроз як результату будь-якого діяння (дії або бездіяльності) учасників податкових відносин, тобто держави або платників податків;

– використання ідентифікації податкових загроз для встановлення об’єктивних наслідків;

- ідентифікація податкових загроз є одним із засобів збору інформації,

що відображає форму і повноту змісту економічних взаємовідносин у податковій сфері.

Другий етап – оцінка загроз. Це кількісна та якісна характеристика негативних наслідків. Так, основним методом оцінки податкових загроз є системний аналіз, який дозволяє визначити ступінь і масштаби дії, а також результати наслідків податкових загроз у різних вимірах. Відповідно для деяких податкових загроз можливе прогнозування і оцінка певних проблем у податковій сфері, пов’язаних зі зміною видів діяльності, переходом на іншу систему оподаткування та виконанням податкових зобов’язань.

По суті, це превентивний спосіб оцінки податкової загрози, що дозволяє прорахувати економічну ефективність.

Третій етап – вибір методів впливу. Визначення найбільш ефективних методів впливу на загрози для мінімізації негативних наслідків. Для податкових загроз доцільно виділити наступні методи:

- ухилення від податкових загроз передбачає вибір певної системи оподаткування і відмова від застосування податкової оптимізації і

податкових схем з метою зменшення ймовірності настання негативних наслідків. – локалізація загроз передбачає виділення найбільш небезпечних ділянок в застосовуваній системі оподаткування для посилення контролю та зниженню рівня ризику.

– моніторинг податкових загроз передбачає постійне спостереження за повнотою і своєчасністю перерахування податкових платежів, проведення аналізу суми обчислених та сплачені податкових платежів, їх динаміки для виявлення певних тенденцій. Слід зазначити, що ефективність моніторингу податкових загроз залежить від чітко визначених об'єктів і суб'єктів спостереження; від якості і кількості надходить; від джерел і каналів інформації.

Четвертий етап – контроль і коригування. Це останній етап управління податковими загрозами, який полягає у визначенні відхилення фактичних податкових показників від запланованих, поточного періоду від аналогічних показників за попередні періоди, а також у виявленні обставин, які можуть змінити ступінь ймовірності загрози. Наявність контрольних механізмів дозволяє скорегувати оперативні та стратегічні плани, розробити основні методи мінімізації та нейтралізації загроз і оцінити їх ефективність з метою забезпечення податкової безпеки на макро- і мікроекономічних рівнях.

Пропозиції формуватимемо залежно від, визначеної раніше ієрархії загроз.

Також варто відмітити, що неможливо виокремити засоби впливу лише на одну із загроз, адже всі вони перебувають в тісному взаємозв'язку та взаємозалежності .

Отже, перший рівень в ієрархії належить таким чинникам, як «недовіра до уряду» та «значне податкове навантаження» тому почнемо з них.

Довіра до органів державної влади є важливою характеристикою суспільних відносин, ключовим соціокультурним явищем, яке значною мірою визначає ефективність державної політики з формування громадянського суспільства, розвитку демократії та соціально-економічного

розвитку країни в цілому. До того ж, результати соціологічних досліджень, здійснених упродовж усіх років незалежності країни, відображають критично низькі рівні довіри громадян практично до всіх владних інститутів [199, 207]. Тому завдання відновлення довіри до влади набуває особливого значення в сучасних умовах. Таким чином, важливо зробити крок назустріч очікуванням громадян з метою завоювання довіри до органів влади у нашій державі, підвищення їх авторитету і статусу в сучасному українському суспільстві. Оскільки довіра громадян - це не тільки показник її ефективності, а й особливе джерело спроможності державної влади. Влада, яка не має підтримки населення, якій не довіряють громадяни, – діяльно неспроможна влада.

Визнаючи, що підвищення довіри між громадянами та органами державної влади є стратегічно важливим завданням, необхідно констатувати, що довіра є водночас і надзвичайно складним явищем, дослідження якого передбачає розгляд багатьох (об'єктивних і суб'єктивних) структурних компонентів і залучення широкого кола дійових осіб. У зарубіжній науковій думці, а в останні роки також і у вітчизняній науці запропоновано багато способів аналізу довіри до влади.

Так, окремі гіпотези, що покладені в основу дослідження механізмів підвищення довіри до владних інститутів, можна відобразити загальною структурованою моделлю, основними компонентами якої є: довіра в суспільстві (горизонтальна структура довіри), громадянська активність, громадянське суспільство, ефективність соціальних і політичних інститутів, ефективність державного управління, довіра до органів державної влади (вертикальна структура довіри).

Але навіть за різних підходів у вивченні цього феномену всі розглянуті нами розробки виявляють чіткий зв'язок між сприйняттям державних установ за якістю надання управлінських, адміністративних, соціальних та інших послуг державними службовцями [29, 75].

Отже, можна вважати доведеним той факт, що низький рівень довіри

громадян до органів державної влади є ознакою дефіциту якості державних послуг, які надають державні службовці. За таких умов завдання завоювати більшу прихильність до органів державної влади в Україні, покращуючи державні послуги, набуває особливої ваги на сучасному етапі суспільних відносин.

Основними механізмами формування довіри громадян до органів публічної влади є поєднання принципів партнерства з патерналізмом, модернізація політичних технологій транзитивного суспільства через їх оптимізацію й інформатизацію, підвищення ефективності влади, її здатності консолідувати суспільство у вирішенні проблем його розвитку, перехід від використання механізмів примусу та однобічних управлінських дій до домінування побудованих на соціальній і політичній довірі механізмів взаємодії й партнерства органів державної влади та інститутів громадянського суспільства.

Водночас відновлення довіри до влади спонукає до розвитку соціального діалогу в органах державної влади. Адже як переконливо свідчить досвід урядування в країнах розвиненої демократії, без соціального діалогу неможливо досягти прийняття ефективних рішень, удосконалення якості державних послуг і підвищення довіри до органів державної влади.

Не менш важливим для забезпечення економічної безпеки держави є зниження податкового навантаження. При цьому, якщо ми говоримо про зниження фіскального відсотка ВВП, то варто розуміти, що має йтися не про механічне зниження ставок податків, а про оптимізацію процесу оподаткування.

Розрахований нами показник «tax ratio» свідчить, що в 2015 році рівень податкового навантаження досить значний (34,22 %).

Разом з тим, за даними Світового банку й Міжнародної фінансової корпорації по комфортності ведення бізнесу Україна займає 83 місце зі ста вісімдесяти дев'яти держав, поступаючись Болгарії, Румунії, Білорусії, Росії та Молдові [214]. На думку експертів, головною проблемою, яка заважає

українському бізнесу успішно розвиватися, виступає занадто складна система оподаткування. При цьому найскладнішими є сплата податку на прибуток та адміністрування ПДВ.

Так, якщо йдеться про податок на прибуток, то це стосується не ставки податку, а постійних дискусій з податківцями щодо витрат, які можна віднести на зменшення доходу, що підлягає оподаткуванню. Процес визначення бази оподаткування податку на прибуток створює багато труднощів для бухгалтерів та керівників підприємств, а для податківців – в безмежне поле для тиску на бізнес, зловживань та корупції.

Що ж до ПДВ, то головними причинами проблем є велика кількість виключень та відтермінувань при його сплаті. Це, з одного боку, породжує надзвичайне ускладнення при обліку та визначені податкового кредиту та податкового зобов'язання, з іншого – зловживання та появу «податкових ям». Як наслідок, значне недонадходження коштів до державного бюджету та неймовірні зловживання з боку податківців.

Виходячи з цього пропонуємо визначати оподатковуваний дохід по податком на прибуток як фінансовий результат за даними бухгалтерського обліку (відмінити податкові різниці), що по-перше, спростить ведення обліку, по-друге, полегшить проведення контрольної-перевірочної роботи, а по-третє, нівелює важелі для зловживань. Слід зазначити, що спрощення податкового обліку, а в ідеалі його повна відміна, приведе до зменшення витрат платників на сплату податків – однієї із загроз другого рівня. Інша – «низький рівень податкової культури».

Отже, ми вважаємо, що потрібно кардинально змінити філософію взаємовідносин між платниками податків та контролюючими органами. Для цього пропонуємо ряд заходів, які сприятимуть гармонізації взаємовідносин та встановленню партнерських засад діяльності між податковими органами та платниками. До них належать:

- 1) формування у вітчизняних платників податків податкової свідомості добровільної сплати податків та інших обов'язкових платежів через

- активізацію масово-роз'яснювальної роботи контролюючих органів у сфері оподаткування;
- 2) організація навчання платників податків, а також працівників податкових органів щодо застосування податкового законодавства;
 - 3) виховання податкової культури у майбутніх платників податків шляхом включення знань про податки в шкільні дисципліни. Діти знатимуть, що кожна доросла людина, яка працює, мусить віддавати частку заробленого своїй державі у вигляді податку. Без цього морального фактора податки, як і раніше, будуть сприйматися вороже основною масою населення.
 - 4) завчасне та обов'язкове інформування громадськості про майбутні зміни податкового законодавства. Таке інформування повинно передбачати участь Міністерства освіти і науки України, а також державних засобів масової інформації як загальнодержавного, так і регіонального та місцевого рівнів;
 - 5) поширення використання Інтернет технологій при наданні інформаційно-сервісних послуг.

Отже, ведучи мову про моральний бік податкової політики, вважаємо, що треба здійснювати такі реформи, внаслідок яких податки будуть не експлуатували, а служили платникам. Для цього законотворцям потрібно досягти того, щоб кожен податковий закон був зрозумілий та доступний платнику податків. Кожна особа повинна знати навіщо сплачується конкретний податок, і куди підуть його гроші, а також як вони будуть використовуватися в бюджеті. До того ж, кожен громадянин повинен усвідомити причетність до державних проблем і свою роль у їх вирішенні та зрозуміти, що сплачуючи податки він бере реальну участь у цих процесах.

Визначивши основні напрями мінімізації загроз другого рівня: «витрати на сплату податків» та «податкова культура», переходимо до третього рівня – «ухилення від сплати податків». Тут не обійтися без судової реформи, без встановлення персональної відповідальності посадових осіб, без гучних судових справ щодо порушення чинного податкового законодавства. Тому, тільки запровадження невідворотності покарання буде забезпечувати

зменшення податкових злочинів.

Слід зазначити, що без цих заходів відновити економіку України, зупинити відтік національного капіталу за кордон та суттєво легалізувати бізнес (загрози четвертого рівня) не є можливим. Також для повернення в Україну та легалізації капіталів, які нині вивезені за кордон або обслуговують тіньові економічні операції, необхідно:

- запровадити на певний перехідний період політику амністії щодо тіньового капіталу через відкриття йому шляхів для легального інвестування за одночасної протидії його поверненню в тінь;

- здійснювати заохочення інвестиційного використання коштів, що легалізуються (зокрема шляхом звільнення від оподаткування легалізованих коштів, які інвестують);

- гарантувати з боку держави відсутність переслідування власників капіталів, які отримані незаконним шляхом, за умови інвестування цих коштів у виробничу сферу економіки.

Таким чином, запропоновані заходи матимуть позитивний вплив на детінізацію економіки. Адже тільки запровадження економічних стимулів для добровільного виходу бізнесу з тіні буде забезпечувати зростання довіри до влади та збільшення ділової активності бізнесу і активізації внутрішнього ринку. Крім того, до цих заходів варто додати розвиток безготівкового розрахунку та розширення співробітництва банківської і податкової систем.

Так, розвиток безготівкового розрахунку є одним з основних заходів щодо зниження тіньового обороту в фінансовому секторі. Тому задля розвитку безготівкового розрахунку в країні необхідно вжити наступних системних заходів:

- надання операторами зв'язку якісних і доступних каналів зв'язку для оснащення місць неорганізованої торгівлі засобами безготівкових розрахунків; - проведення заходів з підвищення рівня обізнаності населення про діючу систему безготівкових платежів та використання платіжних карток через засоби масової інформації та Інтернет-ресурси;

- організація на регулярній основі розіграшу державної лотереї за чеками, що видаються POS-терміналами в цілях стимулювання більш активного використання платіжних карток для здійснення безготівкових платежів.

Відповідно до цього, співробітництво банківських установ з податковими інспекціями є надзвичайно важливим моментом у нейтралізації тіньової економіки. Надання інформації податківцям про банківські операції платників податків дасть змогу відслідковувати грошові операції новостворених підприємств, а також «злісних» неплатників податків. На даний час надання такої інформації неможливе, адже існує таке поняття як «банківська таємниця».

Водночас, детінізація економіки неможлива без подолання корупції. Протягом 2015 року було прийнято низку нормативних актів стосовно боротьби з корупцією. Було створено відповідні інституції, забезпечено їх фінансування, врегульовано такі корупційні сфери, як державні закупівлі чи державна служба. Таким чином, зроблено важливий крок у відкритті інформації. Завдяки цьому, українці мають вже доступ до реєстру власників нерухомості та земельних ділянок, до бази даних автомобілів, також запрацював єдиний портал витрачання публічних коштів.

Тоді як, сфера невідворотності покарання лишається у вкрай поганому стані. Насамперед нам потрібне справедливе правосуддя. Тому, тут не обійтися без судової реформи, яка зустрічає надзвичайно великий спротив з боку суддів. Одна з причин – тотальна залежність судової системи і її пов'язаність з режимом та корупціонерами. Звернемося до досвіду зарубіжних країн. За прикладом Італії передбачити, що не розгляд справи чи не розслідування злочину – злочин.

Також, на нашу думку, доречно за зразком Великобританії скасувати презумпцію невинності стосовно корупційних справ. Так, підозрюваний у корупції має довести свою невинуватість, а справи про корупцію мають бути відкритими для громадськості (стосовно високо посадовців – транслюватись

в режимі реального часу). Зупинимось на ще одній із глобальних проблем – проблемі побутової корупції. Найчастіше українці займаються побутовою корупцією з трьох причин. Перша – це лінь. Так, людям не хочеться чекати у черзі, проходити медогляд тощо. Набагато простіше для них купити довідку. Друга причина побутової корупції – це вимагання. Якщо не заплатиш – не отримаєш послуги. Третя причина – страх, що не отримаєш передбаченого законом блага та незнання самих законів. Відповідно, є три методи боротьби з побутовою корупцією. Перший – максимальне переведення в Інтернет усіх послуг. Другий – карати тих, хто здійснює корупційні діяння. Третій метод – підвищення правової культури українців через конкретні приклади. Звичайно, ці заходи не будуть популярними але без них побороти корупцію не вдасться. Це досить складний для нинішньої влади, але єдино можливий еволюційний шлях, який сприятиме не тільки подоланню корупції, а й підвищенню рівня довіри до уряду та економічного зростання. Таким чином, ми підійшли до останніх, але не менш важливих податкових загроз економічній безпеці держави: «податковий борг», «інвестиційна активність» та «припинення діяльності». На нашу думку, якщо будуть виконані всі вище запропоновані заходи, то ці загрози нівелюються. Проте, важливо додати, що українське податкове законодавство надзвичайно мінливе. Дуже часто суб'єкти господарювання не встигають розібратись з одними «правилами гри» як їх змінюють на кардинально інші. Тому варто запровадити мораторій на зміни в податковій системі на термін не менший 5 років, що стабілізує податкове законодавство, а це в свою чергу сприятливо відобразиться на приватній ініціативі та інвестиційній активності. Наведені пропозиції узагальнено в додатку Ж.

Отже, в умовах економічної нестабільності і невизначеності мінімізація податкових загроз та ризиків виходить на перший план загальної системи управління, визначаючи стратегічні шляхи виживання, здатності оцінити і протистояти несприятливим ситуаціям. Вона є основним механізмом забезпечення податкової безпеки, який не гарантує повної ліквідації небезпек

в системі податкових відносин, але дозволяє знизити ймовірність настання несприятливих наслідків для держави і бізнесу.

В той же час, необхідно визначитись із основними інституціями, які здійснюватимуть заходи по мінімізації податкових загроз. До їх складу доречно включити:

- Верховну Раду України; - Президента України;
- Раду національної безпеки і оборони України;
- Державну фіскальну службу України;
- органи місцевої державної влади та місцевого самоврядування;
- підприємства, організації, громадяни та об'єднання громадян.

Таблиця 3.1

Повноваження державних інституцій стосовно мінімізації податкових загроз

Інституція	Повноваження
Верховна Рада України	створює правові основи реалізації заходів по мінімізації податкових загроз, шляхом прийняття відповідних законодавчих актів
Президент України	визначає стратегію на ближчу і далеку перспективи: видає укази та розпорядження, спрямовані на захист національних економічних інтересів та здійснення заходів щодо мінімізації податкових загроз
Рада національної безпеки і оборони України	забезпечує здійснення єдиної державної політики у сфері мінімізації податкових загроз; координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у цій сфері
Державна фіскальна служба України	здійснює постійний моніторинг національних економічних інтересів, комплексну оцінку та прогноз потенційних і реальних загроз податковій безпеці; планує, організовує і контролює здійснення заходів з метою нейтралізації загроз податковій безпеці
Органи місцевої державної влади та місцевого самоврядування	забезпечують виконання державних програм, спрямованих на мінімізацію податкових загроз; розробляють і здійснюють у межах своїх повноважень заходи по мінімізації податкових загроз
Підприємства,	сплачують податки, збори та платежі; привертають

організації, громадяни та об'єднання громадян	увагу до небезпечних явищ і процесів у сфері податкової безпеки; захищають власні права щодо реалізації особистих економічних інтересів
---	---

Таким чином реалізується системність в процесі мінімізації негативних впливів, коли всі зацікавлені сторони приймають безпосередню участь на основі розмежування повноважень. При цьому не виділяються пріоритетно інтереси держави, а на основі соціального діалогу вибираються оптимальні рішення, які дають найбільший ефект для всіх зацікавлених сторін.

Також визначення основних напрямів мінімізації податкових загроз розширює розуміння в необхідності створення Концепції податкової безпеки як системного документу щодо забезпечення податкової безпеки.

3.3 Удосконалення діяльності податкових органів щодо ефективності погашення податкового боргу

Сьогодні органи державної податкової служби здійснюють [1, с. 23]:

- контроль за дотриманням податкового законодавства;
- перевірку правильності нарахування податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- перевірку якості ведення податкового і бухгалтерського обліку об'єктів оподаткування;
- забезпечення своєчасного і повного перерахування сум податків до бюджету всіма юридичними і фізичними особами;
- накладання фінансових і адміністративних санкцій на порушників податкового законодавства, а також профілактику податкових правопорушень.

Інтеграція України в європейське політичне та економічне співтовариство передбачає реформування суспільних інституцій, зокрема, податкової системи. Тому податкова служба повинна бути органом, що динамічно розвивається і перебудовується у відповідності до вимог часу.

Найбільш значущого відносно цього є система податкового контролю, яка покликана забезпечити дотримання балансу інтересів держави і осіб, що виконують податкові зобов'язання.

Як відомо, податковий контроль – це діяльність посадових осіб органів податкової служби щодо спостереження за відповідністю процесу організації платниками податків обліку об'єктів оподаткування, методики обчислення й сплати податків і податкових платежів за чинними нормативно-законодавчими актами сфери оподаткування, виявлення відхилень, допущених у ході виконання норм податкового законодавства, та визначення впливу наслідків порушень на податкові зобов'язання.

Податковий контроль можна розглядати у двох аспектах: як функцію або елемент державного управління економікою і як особливу діяльність із дотримання податкового законодавства. Обидва аспекти податкового контролю перебувають у нерозривній єдності й безперервному розвитку і вдосконаленні. Якість податкового контролю, що включає рівень, повноту, достатність, порядок виконання податковими інспекторами як суб'єктами контролю роботи із забезпечення його цілей, реалізації окремих процедур, є досить важливою умовою ефективності діяльності податкових служб. Для цього першочергового вирішення потребують питання оптимізації процедур податкового контролю, підвищення якості проведення податкових перевірок та забезпечення контролю за роботою податкових інспекторів.

В главі 107 проекту Податкового Кодексу зроблено спробу прописати процедурні питання щодо виконання податковими органами контрольних функцій. Але, на жаль, при визначенні взаємовідносин між сторонами у процесі здійснення податкового контролю більш-менш чітко прописані права податкових органів та обов'язки платників податків і не згадується про обов'язки податкових органів та права платників податків. Норми проекту Податкового кодексу фактично представляють собою систематизоване законодавство щодо податкового контролю, а тому не можуть розв'язати сьогоденні проблеми взаємовідносин податківців та платників податків.

Проектом Податкового кодексу зберігається існуюча класифікація податкових перевірок, яка не відображає змісту останніх і призводить до появи нових термінів (таких як, документальна перевірка, оперативна, зустрічна тощо). В результаті проект Кодексу не вирішує проблеми з визначенням предмету перевірки.

Запропонована в проекті Податкового Кодексу концепція правового регулювання податкового контролю, яка побудована на запровадженні єдиних уніфікованих правил для всіх напрямів контрольної діяльності податкових органів, не дозволяє уникнути існуючих суперечностей у взаємовідносинах податківців та платників податків під час проведення контролю та гарантувати свободу підприємницької діяльності.

Отже, різна природа напрямів контрольної діяльності податкових органів потребує і окремого правового регулювання. Тому, на нашу думку, потрібно запропонувати в главі 107 визначити основні засади здійснення державного контролю в сфері оподаткування таким чином: принципи контролю, права та обов'язки податкових органів, права та обов'язки суб'єкту господарювання під час здійснення контролю, форми контролю, напрямки податкового контролю та порядок їх здійснення, документи, які надають право службовій особі здійснювати контроль, порядок вилучення документів під час здійснення контролю тощо.

Пропозиції розроблено, виходячи з наступних принципів правового регулювання контрольної діяльності податкових органів:

- чітке законодавче визначення повноважень, меж та способу здійснення податкового контролю;
- встановлення прозорого правового статусу учасників контрольної діяльності;
- достатній рівень урегульованості процедурно- процесуальної регламентації контрольної діяльності;
- встановлення різних адміністративних процедур податкового контролю відповідно до його напрямків;

– здійснення податкового контролю відповідно до чітко визначених цілей, завдань, форм та термінів контролю.

Удосконалені процедури податкового контролю, на нашу думку, сприятимуть зменшенню державного втручання у підприємницьку діяльність та звууженню тіньового сектору економіки, виконання податковими органами своїх контрольних функцій у відповідності до вимог Конституції України, налагодженню партнерських взаємовідносин між податковими органами та платниками податків. Всі ці чинники позитивно вплинуть на динаміку економічного зростання в Україні та підвищать соціальну та політичну стабільність в державі.

Податковий контроль органами ДПІ починається на стадії державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності у вигляді податкового обліку платників податків і зборів (обов'язкових платежів). Цей етап податкового контролю надзвичайно важливий, оскільки саме тут формується інформація про конкретного платника податків й визначаються ризикові суб'єкти господарської діяльності, які без поважних на те причин свідомо не сплачують податків та інших обов'язкових платежів.

Податковими органами ДПІ у м. Житомир застосовуються такі процедури податкового контролю [власна розробка]:

- державна реєстрація і перереєстрація;
- податковий облік і процедури контролю за достовірністю даних платника;
- розшук суб'єктів, які пройшли державну реєстрацію, але не стали на податковий облік; подання звітності, форми звітності, автоматизована обробка податкової звітності;
- облік платежів до бюджету;
- податковий контроль за поданням звітності й важелі впливу за несвоєчасну сплату;
- розшук платників податків, які не звітують до податкових органів;
- кабінетний аудит і порядок оформлення результатів;
- заходи за результатами кабінетного аудиту;

- вибір платників за ризиковими ознаками для документального аудиту;
- документальний аудит;
- виявлення податкової заборгованості й податкове стягнення;
- арбітражні процедури;
- перереєстрація й ліквідація платників податків і зняття їх із податкового обліку;
- дослідчі податкові перевірки й розслідування;
- порушення кримінальних справ тощо.

Перевірка як процедура податкового контролю охоплює обстеження і визначення окремих ділянок фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності. Якщо камеральна перевірка має місце під час прийняття й обробки податкової звітності в органах податкової служби, то документальна перевірка здійснюється з виїздом на об'єкт контролю і характеризується вищою об'єктивністю вивчення повноти і правильності податкових розрахунків, їхнім зіставленням із даними первинних документів, аналітичним і синтетичним обліком, податковим обліком і звітністю. Слід зауважити, що документальна перевірка є основним методом податкового контролю.

Для виявлення платників, які навмисно ухиляються від сплати податків, органами державної податкової служби у м. Житомир запроваджена та використовується єдина автоматизована інформаційно-аналітична система “Вибір об'єкта”, що поєднує інформацію з АРМ “Митниця”, “КРП”, “Держдохід”, “Аудит” та ін. При обробці й аналізу відповідних даних виділяються господарські структури, що є потенційними об'єктами податкового контролю, тобто з ознаками податкових правопорушень. Але тут через відсутність достатньої достовірної інформаційної бази та узгодженості даних виникають певні проблеми комп'ютерного відбору об'єктів перевірок. Тому для ефективного використання цієї системи ДПІ у м. Житомирі слід посилити роботу щодо збору і накопичення інформації в таких напрямках, що допоможуть виявити [1, с. 24]:

- фіктивні фірми, що продовжують вести господарську діяльність;
- підприємства, що постійно порушують податкову дисципліну щодо повноти і своєчасності погашення своїх податкових зобов'язань;
- фірми, що мають декілька розрахункових рахунків, через які здійснюється перекачування коштів;
- галузі надприбуткової та тіньової діяльності;
- фірми, що займаються легалізацією “брудних” грошових коштів.

До того ж, як свідчить вітчизняна практика оподаткування, для ефективного функціонування автоматизованої системи відбору платників потрібні певні умови. По-перше, при такій системі необхідно використовувати єдиний взаємоузгоджений перелік джерел інформації, зокрема довідників і класифікаторів, які відповідають Програмі переходу України на міжнародну систему статистики і обліку, затверджені постановою КМУ від 04.05.93 р. № 326, та Положенню про інформаційно-довідкову інформацію в ДПА України (наказ № 144 від 27.03.98 р.). По-друге, для визначення об'єктів податкового контролю необхідна постійна наявність такого інформаційного забезпечення: примірники довідників класифікаторів, що використовуються в органах ДПС України; законодавчо-нормативні й інструктивно-методичні матеріали, які регламентують порядок планування і підготовки податкових перевірок щодо визначення їх об'єктів; документація, що регламентує фінансово-господарську діяльність платників податків. Причому ці джерела повинні групуватися за такими напрямками інформації: з органів державної податкової служби, від платників податків, з держадміністрацій різного рівня, з органів митного контролю й статистики, з правоохоронних контролюючих органів, з банківських та інших фінансово-кредитних установ, фондів державного і комунального майна.

При формуванні інформаційної бази податкового контролю необхідно враховувати певні тенденції економічного розвитку, які склалися в Україні, а саме те, що тіньовий капітал обслуговує насамперед сферу обігу, торговельну, посередницьку і кредитно-банківську діяльність, де є

можливість отримувати і легалізувати “брудні” гроші. Особливу увагу потрібно приділяти відбору об’єктів податкового контролю в галузевому та регіональному розрізах.

З метою вдосконалення системи обслуговування платників податків в Україні на основі сучасних інформаційних та комунікаційних технологій ми пропонуємо створити Інформаційно-довідковий центр державної податкової служби, автоматизовані системи якого дозволять обробляти велику кількість звернень, що надходять з різних джерел – телефоном, факсом, поштою, Internet. Послуги надаватимуться платникам податків безкоштовно за схемою: 365 днів в рік, 24 години на добу, 7 днів на тиждень.

Запровадження Державною податковою адміністрацією України сучасного багатофункціонального Інформаційно-довідкового центру на рівні світових та європейських стандартів дасть можливість:

- забезпечити платників податків високим рівнем податкових послуг;
- поліпшити якість дотримання податкових вимог податкового законодавства;
- забезпечити повну обізнаність щодо можливих змін в податковому законодавстві;
- ліквідувати практику неоднозначного трактування податкового законодавства;
- забезпечити значне зниження адміністративних витрат.

На наш погляд, буде значно підвищено суму надходжень до бюджету від добровільної сплати податків завдяки підвищенню довіри громадськості у чесність і справедливість податківців, а також в те, що корупція та хабарництво несумісні з професією податківця.

Тому, з метою модернізації податкової служби розроблено Кодекс професійної етики працівника державної податкової служби України, який встановлює загальні етичні вимоги до поведінки працівника.

Основна мета розробки Кодексу – встановлення загальних етичних вимог до поведінки працівника ДПС, яким він повинен керуватись під час

виконання своїх службових.

Проте не варто зосереджуватися лише на певному конкретному методі чи процедурі й абстрагуватися від інших, бо для ефективного функціонування системи податкового контролю в Україні надзвичайно велике значення має використання усієї сукупності видів, форм і методів податкового контролю.

Реформування податкового контролю – завдання із завдань, яке для держави й суспільства справді є універсальним, всеохоплюючим. Стратегічні цілі податкових перетворень – у підтримці та стимулюванні реальної економіки, виробництва, легалізації, виходу з тіні прихованих капіталів.

Зокрема, в таблиці 1 наведено основні проблемні питання, які є в сучасній контрольно-перевірочній роботі органів державної податкової служби та принципові напрями щодо їх вирішення [3, с. 377]

Таблиця 3.2. Наявні проблеми в контрольно-перевірочній роботі податкових органів України та напрями їх вирішення

Основні недоліки	Напрямки вирішення
<p>1. Багато уваги з боку податкових органів приділяється контрольно-перевірочній роботі діяльності суб'єктів господарювання</p> <p>2. Проблематичним є проведення перевірок господарської діяльності великих платників податків, позапланові перевірки не можуть проводитися за зверненням СБУ, МВС чи інших правоохоронних органів, якщо не порушено кримінальної справи проти платника податків</p>	<p>1.Розширення діяльності податкових органів у сфері масово-роз'яснювальної роботи</p> <p>2.Збільшення кількості днів для проведення перевірок господарської діяльності великих платників податків; щоквартальне внесення змін до планів-графіків проведення перевірок, що дає змогу оперативно проводити перевірки</p> <p>3.Одночасна перевірка діяльності платника податків, який має філії та підприємства, зареєстровані на</p>

<p>3. Не врегульовані питання продовження перевірок у випадках тривалого захворювання ревізора.</p> <p>4. Неузгодження у податковому законодавстві термінів подання проектів актів перевірок</p> <p>5. Складність умов щодо проведення перевірок суб'єктів господарювання органами податкової служби</p>	<p>одного і того ж платника податків</p> <p>4. Створення відповідної бази даних із філіями підприємств та підприємствами одного власника з постійним її оновленням та можливістю доступу усіх заінтересованих контролюючих органів</p> <p>5. Запровадження відбору платників податків із точки зору ризик-менеджменту.</p> <p>6. Прийняття законодавчих документів, які б регламентували організацію спільних перевірок органів державної податкової служби з органами контролю у сфері цільових державних фондів – Пенсійного фонду і Фонду соціального страхування</p>
--	--

Водночас, проведений авторами аналіз свідчить, що спеціалістами державних податкових інспекцій також надаються пропозиції щодо практичного вирішення окремих питань, а саме [3, с. 376]:

– застосування штрафних санкцій відділом обліку, яким здійснюється контроль за своєчасністю внесення до особових карток платника сплачених сум податків, зборів та інших обов'язкових платежів;

– при перевірці суб'єкта господарської діяльності, який здійснює діяльність у сфері ЗЕД, в описовій частині акту описувати лише виконання тих контрактів, за якими встановлено порушення, а в загальній частині акту наводити перелік усіх контрактів по ЗЕД, за якими проводилась діяльність у

період, що перевіряється;

- термін проведення перевірок підприємств з оборотами понад 50 млн. грн. продовжити до 30 робочих днів, а у випадку виникнення спірних питань завершувати перевірки після отримання відповідей на запити із зовнішніх джерел або рішень органів державної податкової служби вищого рівня;

- якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит органу державної податкової служби протягом 10 робочих днів із дня отримання запиту проводити позапланові виїзні перевірки у разі виникнення потреби у перевірці відомостей;

- надати право органам державної податкової служби одержувати довідки про обсяг та обіг коштів на рахунках у банках за їх письмовими запитами.

Актуальною проблемою сьогодні є підвищення ефективності проведення податкових перевірок, зниження кількості помилок при їх проведенні та прийняття вмотивованих рішень за їх результатами. Функціонування податкової служби неможливе без ефективної системи податкового контролю, який є одним з основних чинників у діяльності податкових органів.

Податковий контроль є невід'ємною частиною фінансового контролю, однією з найважливіших функцій управління, що складається з трьох взаємозалежних елементів: прогнозування (планування), регулювання та контроль. Дієвість податкового контролю залежить від ефективного планування податкових перевірок суб'єктів фінансово-господарської діяльності. У сфері податкового контролю об'єктом впливу є відносини, які виникають між державою та платниками податків з приводу сплати ними податків та платежів до бюджету. Результатом такого впливу має бути: формування загальнодержавного грошового фонду, створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності та регулювання соціально-економічного життя суспільства.

Концептуально система організації та проведення перевірок, як і в цілому податкова система потребує реформування. В результаті податкових трансформацій повинна бути створена така податкова служба, яка б стимулювала економічний розвиток в Україні на інноваційній основі, що означає [3, с. 378]:

- створення обґрунтованої податкової політики щодо стимулювання розвитку підприємства;
- залучення інвестицій в економіку України;
- удосконалення системи надходжень податкових платежів; – дотримання податкового законодавства платниками податків;
- підвищення надходжень на основі добровільності.

Вдосконалення податкового законодавства є важливою, але недостатньою умовою встановлення ефективного податкового контролю в державі. Це залежить від того, чи відповідають форми та елементи оподаткування досягнутому рівню розвитку податкової служби технічним та організаційним можливостям сучасного адміністрування податків, тому назріла необхідність удосконалювати саму державну податкову службу України. Разом з тим з'явиться можливість покращення результативності податкового контролю – основної фіскальної функції органів державної податкової служби України.

Враховуючи сучасний стан ДПІ України, удосконалення її діяльності включає, на нашу думку, такі основні чотири елементи (заходи):

- 1) перехід податкових органів на функціональну структуру;
- 2) введення нових податкових технологій і процедур;
- 3) навчання податкових працівників і платників податків;
- 4) підвищення рівня інформатизації податкової служби.

Практична реалізація зазначених заходів передбачає необхідне технічне забезпечення державних податкових органів, впровадження сучасних засобів захисту інформації, розвиток системи телекомунікацій, правове забезпечення передачі інформації на машинних носіях і каналами зв'язку тощо. Уся

сукупність цих та інших проблем, на нашу думку, може бути повністю вирішена лише в межах державного проекту модернізації податкової служби, і для цього необхідні довгострокові і значні обсяги інвестицій.

З огляду на досвід розвинених країн світу у сфері податкової політики Державною податковою адміністрацією України розроблено проект Програми модернізації податкової служби України, впровадження якої планується протягом значного періоду часу (близько десяти років). Розробка та впровадження цієї програми включає три етапи, приблизно три роки кожен. Перший етап (2002-2004 роки) передбачав реорганізацію податкової служби за функціональними принципами та її консолідацію. Також на першому етапі ДПА України планувалася модернізація одного з основних функціональних напрямків (наприклад, реєстрація платників податків). На другому етапі (2005-2007 роки) передбачалася докорінна реорганізація основних операційних функцій податкової адміністрації. На третьому етапі (2008-2010 роки) після завершення функціональної організації та модернізації операційної діяльності планується завершення процедур управління організацією [1, с. 26].

Програмою модернізації органів ДПС України, крім напрямів удосконалення форм і методів податкової роботи, передбачено також напрями модернізації податкового контролю. До них відносяться [9, с. 131]:

- модернізація аудиту;
- проблеми та нові форми роботи з платниками податків;
 - модернізація існуючого порядку реєстрації, обліку, пошуку, реорганізації та ліквідації платників податків;
 - автоматизація процесу прийому та обробки податкової звітності платників податків;
 - удосконалення методології системи контролю за погашенням податкового боргу;
 - ефективне управління людськими ресурсами (людські ресурси – основна цінність податкової служби).

У сучасних умовах головним принципом контрольно-перевірочної роботи є принцип економічної доцільності. Тому зусилля підрозділів контрольно-перевірочної роботи органів державної податкової служби сконцентровані на проведенні перевірок ризикових платників податків, великих платників податків, які при значних обсягах валових доходів сплачують незначні суми податків, використовуючи при цьому різні схеми мінімізації сплати податків.

Висновки до розділу 3

Пошук напрямів зміцнення фінансової безпеки держави, шляхом гармонізації податково-боргових відносин, дозволив сформулювати такі висновки та пропозиції: По-перше, аналіз сучасних економічних та правових умов показав, що у суб'єктів господарювання можуть з'являтися складні фінансові ситуації, що свідчить про об'єктивність явища податкового боргу, а також суб'єктивні причини його походження. Окремі категорії платників податків свідомо порівнюють шанси отримати позитивний фінансовий результат з одночасним ризиком можливого викриття, порівнюючи суму винагороди з розміром покарання у випадку невдачі. Для оцінки реальних мотивів поведінки платників податків розроблено матричну модель альтернативних сценаріїв поведінки учасників податкових правовідносин в умовах відкритого податкового боргу. Виявлено, що платник податків може надати перевагу затриманню належних до сплати податків, при чому умови розстрочення податкових зобов'язань є більш ліберальними ніж отримання кредиту в комерційному банку. Дослідивши норму прибутковості операційної діяльності суб'єкта, що зайнятий у галузі із рентабельністю вище середнього рівня, констатовано, що додатково отримані кошти, надійшовши в обіг, принесуть позитивний фінансовий ефект. Результати обчислень за сценарієм вкладення розстрочених сум на банківський депозит засвідчили, що він є не лише способом уникнення негативних наслідків невчасної сплати

податкових платежів, а і характеризується прибутковістю. Поряд із цим показано, що варіант із створенням недоїмки позитивних фінансових результатів не дає в жодному із розглянутих випадків, тому важко припустити наявність корисних мотивів акумулювання відкритого податкового боргу. В такому випадку платник скоріше намагатиметься ухилитися від оподаткування. У підсумку виявлено зону, сприятлива для шахрайських управлінських рішень щодо сплати податків, а саме – можливість розстрочення нарахованих податкових зобов'язань. 210 По-друге, в результаті аналізу показників бюджетної складової ФБД виявлено, що суттєву загрозу на даний час становить залучення додаткових фінансових ресурсів із зовнішніх джерел. Запропоновано в якості потенціалу наповнення доходів бюджету використовувати мобілізований податковий борг, що дозволить повністю використати внутрішні резерви держави. В якості нової технології управління податковим боргом запропоновано використання послуг колекторських компаній, що дозволить стабілізувати надходження зобов'язань податкових боржників за допомогою професійних сценаріїв повернення боргу, що не призведуть до втрати боржника; знизити адміністративні витрати на штат фахівців із адміністрування податкових боргів; розвантажити судову систему та знизити її корумпованість; подолати негативний імідж фіскального органу у суспільстві. Шляхом моделювання на основі нейромережових технологій здійснено прогнозування змін показників ФБД внаслідок гіпотетичного збільшення та зменшення податкового боргу. Результати моделювання змін таких показників як виконання Державного бюджету за податковими надходженнями та рівень державного боргу свідчать, що скорочення податкового боргу викликає їх зміни, при чому вплив відбувається у більшій мірі у випадку спаду заборгованості ніж коли вона зростає. Це означає, що використання податково-боргового потенціалу має перспективи щодо посилення податкової, бюджетної та боргової складових фінансової безпеки держави. По-третє, глибина податково-боргових викликів фінансовій безпеці зумовила розробку Програми

нейтралізації податково-боргових ризиків як складової державної політики у даній сфері на довгострокову перспективу. Внаслідок проведення ротації заходів із управління податковим боргом побудовано агреговану схему градації інструментів Програми НПБР за життєвим циклом податково-боргових ризиків. Реалізація Програми НПБР посилить координуючу та спрямовуючу роль держави стосовно підвищення рівня фінансової безпеки на основі розбудови та гармонізації податково-боргових відносин. 211

Результати дослідження векторів гармонізації податково-боргових взаємовідносин з метою посилення фінансової безпеки розглянуто у працях: [25], [110], [46]

ВИСНОВКИ

Результатом дипломної роботи дослідження є наукове узагальнення та розв'язання актуального завдання щодо розробки теоретичних і методичних підходів впливу податкового боргу на рівень ФБД, а також запропоновано вектори зміцнення фінансової безпеки України на основі розбудови ефективних податково-боргових відносин. Сформовано низку висновків теоретичного, методичного та науково-практичного характеру, які відображають вирішення завдань дипломної роботи відповідно до поставленої мети:

1. Обґрунтовано новий концептуальний підхід до поняття «податковий борг як загроза фінансовій безпеці держави», яке пропонується трактувати як несанкціоноване використання платником податків грошових коштів з бюджетів різних рівнів, в обсязі належних до сплати податкових зобов'язань, що зумовлюють негативні наслідки для фінансової безпеки держави.

Визначено місце податкового боргу у системі фінансової безпеки держави, що зумовлено його триєдиною природою:

- як результат деструктивних змін фінансової безпеки на мікро- та макрорівнях; - як чинник змін стану фінансової безпеки держави (загроза або потенціал);
- управління податковим боргом як процес, що є складовою системи забезпечення фінансової безпеки держави.

З огляду на зазначене запропоновано виділити у структурі податкової безпеки податково-борговий сектор податкової безпеки держави.

2. У результаті систематизації та критичного осмислення наукових підходів до визначення фінансової безпеки та податкового боргу було розроблено понятійно-категоріальний апарат для доповнення теорії економічної безпеки. Зокрема, управління податковою заборгованістю запропоновано трактувати як фінансові відносини між суб'єктами податкового боргу, що націлені на усунення загроз фінансовій безпеці

держави та знаходять свій вияв через заходи мінімізації недоїмки та форми фінансового впливу на боржників, вжиті з метою підвищення їх платіжної дисципліни у подальшому. В даному контексті податково-боргові відносини - це такий вид владно-економічних відносин, що виникають між податковим боржником з одного боку та фіскальним органом з іншого з приводу виявлення, мобілізації чи списання боргу платника податків перед бюджетом, а також щодо недопущення подальшого виникнення випадків податкового боргу. Відповідно до зазначеного, безпека податково-боргових відносин – це досягнення учасниками податково-боргових відносин такого стану розрахунків перед бюджетом, який компенсує усі завдані боржником збитки та, одночасно, не призводить до припинення господарської діяльності такого боржника. У зв'язку із загостренням проблеми маніпуляцій із процедурами кримінального банкрутства, умисного затягування судових розглядів податкових спорів та корупційну складову в процесі управління податковим боргом вважаємо за доцільне виокремлення поняття «ухилення від погашення податкового боргу», під яким розуміємо умисну цілеспрямовану протиправну систему дій, вжитих податковим боржником з метою отримання економічних вигод у формі уникнення негативних наслідків накопичення ним податкової заборгованості, що перешкоджає ефективному управлінню нею, тим самим становить загрозу фінансовій безпеці держави.

Ретроспективний аналіз управління податковою заборгованістю дозволив встановити, що існування податкового боргу на момент закінчення терміну дії податкової вимоги свідчить про недостатню дієвість даного методу впливу на фіскальну поведінку платників; дієвість такого важеля впливу на боржників як пеня є недостатньою та такою, що призводить до збільшення номінального обсягу боргу; умовний адміністративний арешт не є результативним. Стягнення коштів із рахунків платника та прийняття рішення про продаж майна, що перебуває в податковій заставі, визначено як найбільш ефективний інструмент мобілізації податкового боргу.

3. Запропоновано методику оцінки податкового боргу як загрози

фінансової безпеки держави, що зумовлено відсутністю методологічної та нормативно- правової бази податкової безпеки в цілому та її податково-боргового сектору зокрема. Для доведення гіпотези щодо змін окремих складових ФБД внаслідок коливання тенденцій податкового боргу здійснено декомпозицію внутрішнього безпекового середовища, проведено нормативно-індикативний аналіз стану індикаторів даних складових та встановлено їхню відповідність діапазону граничних значень. Оцінка проведена за такими показниками: рівень податкового навантаження, результати діяльності суб'єктів господарювання (прибуток прибуткових та збиткових підприємств), рівень тіньової економіки, рівень перерозподілу ВВП через бюджет, рівень виконання Державного бюджету за податковими надходженнями, відношення державного боргу до ВВП, відношення депозитних вкладів до виданих кредитів в національній валюті, темпи інфляції, обсяг капітальних інвестицій та індекс ПФТС. За підсумками аналізу доведено, що переважна більшість складових фінансової безпеки України знаходиться в зоні критичного стану, а найбільш проблемними напрямками у даному контексті є індекси тінізації економіки, інфляції та державної заборгованості. Знаходження показників у несприятливих зонах свідчить про те, що фактори, які визначають зміни у згаданих сферах нарощують масштаби свого загрозливого впливу.

4. Для розв'язання задачі моделювання податково-боргової компоненти фінансової безпеки застосовувалися штучні нейронні мережі з радіально-базисними функціями. За результатами було сформульовано висновки щодо кореляційної залежності між податковою заборгованістю і такими показниками фінансової безпеки як результати діяльності суб'єктів господарювання, рівень тіньової економіки, рівень перерозподілу ВВП через бюджет, рівень виконання Державного бюджету за податковими надходженнями, відношення державного боргу до ВВП, відношення депозитних вкладів до виданих кредитів в національній валюті, темпів інфляції, обсяг капітальних інвестицій. Встановлено, що найбільший вплив

податковий борг чинить на показники бюджетної та податкової безпеки, зокрема найчутливішими до його змін є рівень виконання бюджету за податковими надходженнями, рівень перерозподілу ВВП, відношення державного боргу до ВВП та рівень тінізації економіки. Виявлено відсутність 215 залежності між величиною податкового боргу та такими показниками як рівень податкового навантаження та індекс ПФТС.

5. Розроблено систему оцінки податкового боргу як загрози фінансової безпеки держави, що включає індикаторів (стимулятори та дестимулятори). За результатами розрахунку їх значень з'ясовано, що податковому боргу притаманні внутрішні дисбаланси, що позбавляють можливості своєчасного реагування на виникнення та скорочення суми такого боргу та зумовлюють кризові перетворення всередині фінансової безпеки. Інтерпретація значень індикаторів показала, що повністю подолати явище податкового боргу неможливо. Напрямом мінімізації загрозливого впливу на фінансову безпеку є розробка обмежуючих заходів, спрямованих на стримування наростання і підвищення ефективності управління податковим боргом з метою спрямування індикаторів до оптимальних значень.

6. Окреслено шляхи підвищення ефективності управління податковим боргом в інтересах зміцнення фінансової безпеки держави, що втілені у Програмі нейтралізації податково-боргових ризиків. Завдання запропонованої Програми полягають у забезпеченні стану платіжної дисципліни на рівні, безпечному для стабільного розвитку фінансової безпеки; досягненні значного зменшення кількості та обсягів податкових правопорушень; розробці пропозицій щодо забезпечення відшкодування державі втрат від порушень платіжної дисципліни та удосконаленні механізму застосування різних видів відповідальності. Розроблено систему заходів попередження та мінімізації податкової заборгованості, що ґрунтується на прийнятті управлінських рішень із урахуванням етапу життєвого циклу податково-боргових ризиків, що дозволить підвищити ефективність таких заходів як для держави, так і для платника податків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4–13.
2. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/ukhylennja>
3. Андрущенко В. Л. Фіскальне адміністрування як наука і мистецтво / В. Л. Андрущенко // Фінанси України. — 2003. — № 6. — С. 27–35
4. Антипов В.І., Білецька Г.М., Воронова Л.К., Дюрядін В.П., Забродський В.М. Словник фінансово-правових термінів/ Національна академія держ. податкової служби України. НДІ фінансового права / Лідія Костянтинівна Воронова (заг.ред.). - Ірпінь, 2006. - 343с.
5. Бабін І. І. Презумпції та фікції в податковому праві. Навчальний посібник. Чернівці: Рута, 2009. – С. 210-215
6. Балух В. С. До питання можливості впровадження в Україні медіації при вирішенні податкових спорів / Балух В. С. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/pc/Downloads/Ptdu_2013_3_8%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/pc/Downloads/Ptdu_2013_3_8%20(1).pdf)
7. Банківська справа. Навчальний посібник / За ред. проф. Р. І. Тиркала. – [Електронна бібліотека]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/books/116.html>.
8. Баранецька О. Характеристика фінансово-економічних чинників та індикаторів фіскальної безпеки держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///F:/downloads/Unzap_2008_4_90%20\(2\).pdf](file:///F:/downloads/Unzap_2008_4_90%20(2).pdf)
9. Бараннік В.О. Прогнозування рівня економічної безпеки держави: квазідинамічний підхід Електронний ресурс Економічні інтернет-конференції Безпекознавство: теорія та практика (15.03 – 15.04.) http://thesis.at.ua/publ/2014_r_bezpekoznavstvo_teorija_ta_praktika_15_03_15_04/bara
nnik_v_o_prognozuvannja_rivnja_ekonomichnoji_bezpeki_derzhavi_kvazidinamichnij_pidkhid/10-1-0-321_4_218
10. Бараннік В.О., Бараннік О.В. Концептуальні підходи до кількісної оцінки

- рівня економічної та енергетичної безпеки держави. - Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її реалізації: Праці IV міжнар. наук.-практ. сем., 23–26 жовт. 2012 р. / відпов. ред. Є.М. Письменний, В.М. Шаповал. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ep.nmu.org.ua/ru/science/econsecurity.pdf>
11. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру / О. І. Барановський // Економічне прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 7 – 32.
12. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні – методологія оцінки та механізми забезпечення. Автореф. дис. д-ра екон. Наук НАН України/ [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.disslib.org/upravlinnjaekonomichnoju-bezpekoju-pidpryyemnytstva>
13. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення). – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/39006.html>
14. Барановський О. І. Фінансова безпека [Текст] : монографія / О. І. Барановський; Національна академія наук України, Ін-т економічного прогнозування. - К. : Фенікс, 1999. - 338 с.
15. Безгубенко О. Ю. Податкове мислення та форми девіантної поведінки податкоплатників / О. Безгубенко // Фінанси України. – 2002. - №9. – С.36-41
16. Бегун В.В. Культура безпеки в ядерній енергетиці / Бегун В.В., Широков С.В., Бегун С.В., Письменний Є.М., Литвинов В.В., Казачков І.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.nmu.org.ua/genofond/?r=site/view&doc_id=1030843
17. Бодянский Е. В., Руденко О. Г. Искусственные нейронные сети: архитектуры, обучение, применения // Харьков: ТЕЛТЕХ, 2004. – 372 с.
18. Большая энциклопедия [Текст] : в 62 томах. – М. : ТЕРРА, 2006. – Т. 5. – 592 с. 219
19. Боронос В. Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території [Текст]: монографія / В.Г. Боронос. - Суми: СумДУ, 2011. - 310 с. <http://www.essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/25705>

20. Бортняк В. А. Проблемні питання трактування поняття податкового боргу / Валерій Анатолійович Бортняк. – Хмельницький: Університетські наукові записки: науковий часопис Хмельницького університету управління та права. – 2007. - № 4. - С. 310-313.
21. Бочі А. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf
22. Бурцев В.В. Факторы финансовой безопасности России // Менеджмент в России и за рубежом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eup.ru/Documents/2002-05-15/C12.asp>
23. Буряковський В. В. Удосконалення податку на додану вартість / [В.В. Буряковський, С.В. Каламбет] // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 74–77.
24. Бухвальд Е., Гловацкая Н., Лазуренко С. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 25–35
25. Валігура В. А., Михальчук Н. М. Фіскальні технології управління податковим боргом у контексті його оптимізації / В. Валігура, Н. Михальчук // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – Випуск 16. – 644 с. – С. 56-65
26. Василик О. Фінансова безпека // Економічна енциклопедія: У 3 т. – Т.3 / О. Василик, С. Мочерний С. – К.: Вид.центр «Академія», 2002 – 952 с.
27. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk/Search?searchMode=Translate&searchText=%D0%B7%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F&searchSrcLang=uk&searchDestLang=uk> 220
28. Вечканов Г. Экономическая безопасность. – СПб: Питер, 2007. – 384 с.
29. Вишне夫斯基 В. П. Уход от уплаты налогов: теория и практика:

монографія / В. П. Вишне夫斯基, А. С. Веткин. – НАН України, Ін-т економіки пром-сти. – Донецьк, 2003. – 228 с.

30. Вітлінський В. В. Концептуальні засади впровадження ризико-орієнтованого підходу в адмініструванні податків / В. Вітлінський, О. Редич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nc.asta.edu.ua/Kyrsi%202009/tezi/images_tezi/P_Z_Vitlnynskk_Redich.htm

31. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. – К. : ТОВ "Борисфен-М", 1996. – 336 с.

32. Войчук Г. І. Податковий менеджмент : посібник / Г. І. Войчук, І. В. Філон; В.о. Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва.– Харків : Харк. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва, 2008.– 120 с.

33. Вудвуд В. В. Гордуни О. Ю. Рентабельність як складова оцінки ефективності діяльності великих та середніх підприємств України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/13_EISN_2014/Economics/3_167858.doc.htm

34. Гайдук А. В. Проблеми законодавчого забезпечення медіації в Україні / Гайдук А. В. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/pc/Downloads/30-27-1-PB.pdf>

35. Герасименко О. М. Вплив індексів фондового ринку на економічну безпеку торговців цінними паперами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=292>

36. Головачев Д. Л. Государственный долг: теория, российская и мировая практика. – М., 1998. – С. 86

37. Грушко В. І. Податковий борг: причини та шляхи скорочення / В. І. Грушко, К. В. Павлюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2004. – № 69. – С. 48–51. 221

38. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка [Текст] : в 4 т. Т. 1: А-З / В. И. Даль. – СПб. : Диамант, 1996. – 800 с Большой экономической словарь [Текст] / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.

39. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю.С.Шемшученка: Монографія.- К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького, 2001. — 656 с.
40. Десятнюк О. М. Управління податковим боргом : [навчальний посібник] / О. Десятнюк, О. Годованець. – Тернопіль : Воля, 2005. – 248 с.
41. Дивак М. П. Метод ідентифікації вагових коефіцієнтів синаптичних зв'язків штучних нейронних мереж із радіально-базисними функціями на основі аналізу інтервальних даних / Дивак М. П., Савка Н. Я. // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія «Інформатика, кібернетика та обчислювальна техніка». -2012 – Вип. 15 (203). – С. 132-139.
42. Діяльність податкової служби України за 2005-2010 р.: [статистичний бюлетень / відп. за вип. В. І. Ніколайченко]. – К.: ДПА України, 2011.
43. Дмитрієв Є. Є. Сучасні підходи до визначення сутності національної фінансової безпеки [Текст] / Є. Є. Дмитрієв // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / ДВНЗ "УАБС НБУ". - 2011. -
44. Долгий О. О. Структурно – галузева характеристика податкового боргу: загальнодержавні та регіональні аспекти// Збірник матеріалів науково-практичної конференції: «Бюджетно-податкова політика: теорія, практика. Проблеми. – Ірпінь: НАДПСУ, 2003. – С. 45 – 47.
45. Дробязко С. І. Особливості нормативно-законодавчого забезпечення організації обліку колекторської діяльності /С. І. Дробязко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vlca_Ekon/2011_36/29.pdf 222
46. Економічна безпека держави: Програма, енергетика, інформаційні технології: монографія / [Мунтіян В. І., Прокопенко О. В., Петрушенко М. М. та ін.] за наук. Ред. Д.т.н., проф. Лук'яненка С. О. , к.е.н., доц. Караєвої Н. В.. – К.: Видавництво ООО «Юрка Любченка», 2014. – 468 с. – С.161 – 169
47. Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. Режим доступу :

<http://www.niss.gov.ua/book/rozdil/rozd08.htm>

48. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.

49. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. – М.: Русский язык [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.efremova.info/>

50. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, Програма забезпечення: монографія [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.disslib.org/upravlinnjaekonomichnojubezpekoju-pidpryemnytstva>

51. Жаліло Я. А. Економічна Програма держави: теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: НІСД, 2003. – 368 с.

52. Жигалов В. Т. Основи менеджменту і управлінської діяльності: підруч. / В. Т. Жигалов, Л. М. Шимановська. — К. : Вища школа, 1994. — 223 с.

53. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.

54. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 №964 – IV зі змінами і доповненнями станом на 05.03.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

55. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей уточнення податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість у разі застосування податкового 223 компромісу» від 25.12.2014 № 63-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/63-19>

56. Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»// Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – №10, ст.1.3. (втратив чинність) [Електронний ресурс].–
Режим
доступу:

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2181-14>

57. Засади формування бюджетної політики держави: Монографія/ За наук. ред. М. М. Єрмошенка. – К.: НАУ, 2003. – 284 с

58. Заходи зі зменшення податкової заборгованості мають бути ефективнішими. Офіційний сайт Рахункової палати України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.acrada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16743718>

59. Институциональная экономика: [учеб. / ред. А. Олейник]. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 704 с.

60. Информационный портал о личных инвестициях и финансах InvestFundS

[http://investfunds.ua/markets/indicators/indeksfpfts/?f_s\[idix\]=0&f_s\[sdate\]=30.12.2004&f_s\[edate\]=30.12.2012](http://investfunds.ua/markets/indicators/indeksfpfts/?f_s[idix]=0&f_s[sdate]=30.12.2004&f_s[edate]=30.12.2012)

[http://investfunds.ua/markets/indicators/indeksfpfts/?f_s\[idix\]=0&f_s\[sdate\]=30.12.2004&f_s\[edate\]=30.12.2012](http://investfunds.ua/markets/indicators/indeksfpfts/?f_s[idix]=0&f_s[sdate]=30.12.2004&f_s[edate]=30.12.2012)

61. Исаев А. А. Очерк политики и теории налогов / Исаев А. А. – М.: ООО «ЮрИнфо Р- Пресс», 2004. – 270 с.

62. Иванов Ю. Б. Податкова система: підруч. / Ю. Б. Иванов, А. І. Крисоватий, О. М. Десятнюк. - К.: Атіка, 2006. - 920 с.

63. Иванов Ю.Б. Податкова безпека: сутність та умови забезпечення / Ю.Б. Иванов, Ю.В. Бережна // Економіка розвитку. – 2010. – № 2(54). – С. 9-11.

64. Иванов Ю.Б. та ін. Податковий менеджмент: Під руч. / Ю.Б. Иванов, А.І. Крисоватий, А.Я. Кізіма, В.В. Карпова. – К.: Знання, 2008. – С. 186.

65. Інфографіка: тіньова економіка в Європі й Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/nation/1381353-infografika-tinovaekonomika-v-evropi-j-ukrayini> 224

66. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2014 р. / Урядовий кур'єр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstvafinansiv-2014/>

67. Ісаєва О. В. Вплив державних інвестицій на економічний розвиток / О. В. Ісаєва // Актуальні питання фінансово-економічного розвитку держави та регіонів: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-

практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 20-21 червня 2014 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12349/1/Vplyv_derzhavnykh.pdf 68. Ісаншина Г.Ю. Податковий менеджмент: Навч. посіб. - Київ: ЦУД 2003.-260с.

69. Іщенко В. В. Податкова складова фінансової безпеки держави / Вісник економіки, транспорту і промисловості. - №37. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/podatкова-skladovafinansovoyi-bezpeki-derzhavi#ixzz3RIPGGGQk> 70. Картузов Є. Вплив ризиків і загроз на стан фінансової безпеки підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///F:/downloads/ape_2012_9_15.pdf